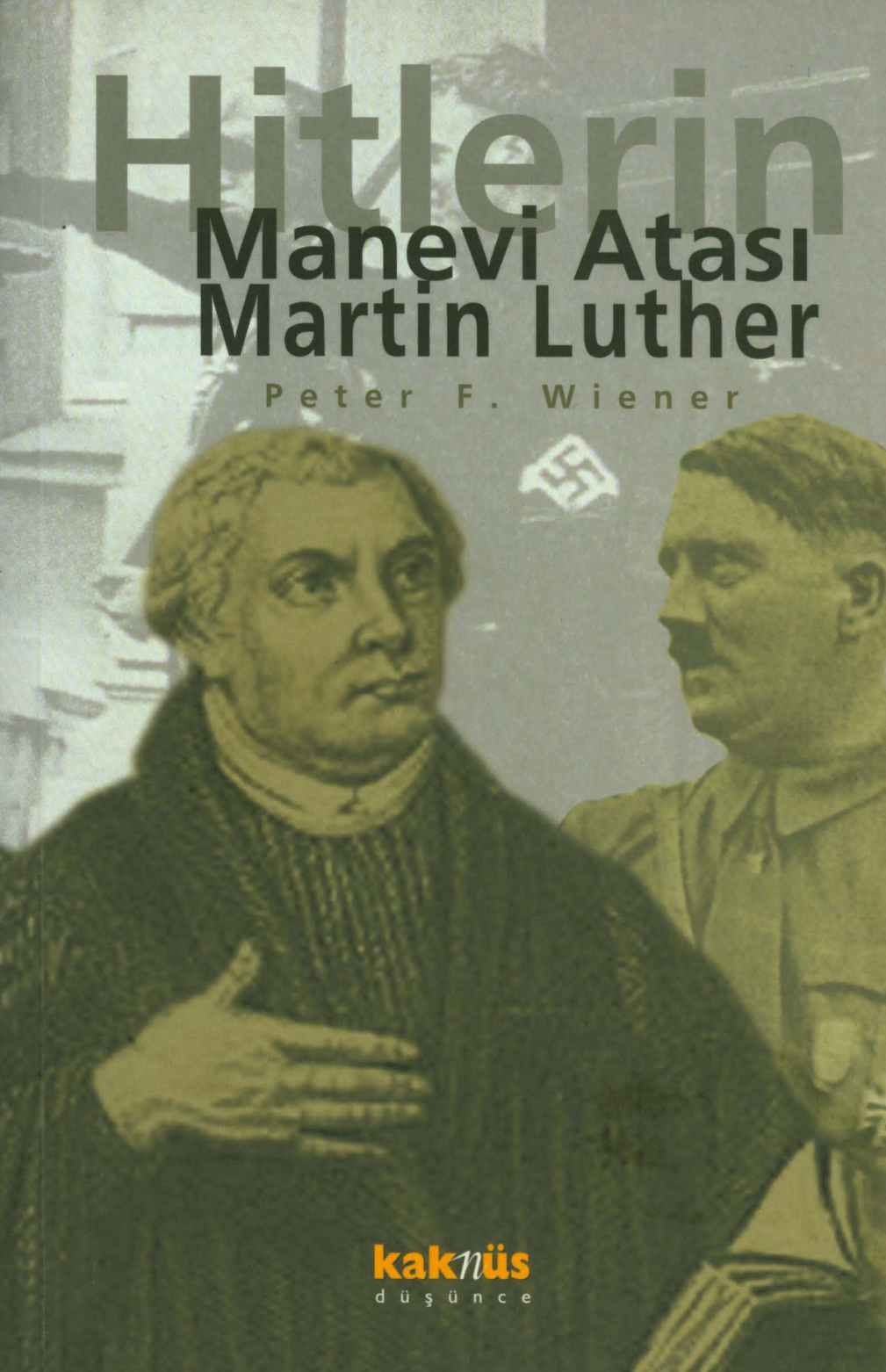
Hitlerin Manevi Atası Martin Luther

Peter F. Wiener

kaknüs
düşünce

PETER F. WIENER

1870'de doğan Peter Wiener, Lutherci okullarda eğitim gördüğü Fransa ve Almanya'da yetişmiştir. Uzun yıllar öğretmenlik yapmış ve kariyerini İngiltere'nin en önemli okullarından olan Rugby ve Stowe'da tamamlamıştır. Wiener, bütünüyle klasikleşen ve tartışılmayan, fakat güncelliği olan konuları sınıflandıran bir eğitim reformcusudur. Martin Luther hakkındaki kitabını yazdığında II. Dünya Savaşı henüz bitmemiştir ve bu çalışmasını Hitler'in psikolojisinin dini altyapısını irdelemenin İngiliz savaş gücüne faydalı bir katkısı olacağı ümidiyle hazırlamıştır. 1949'da ölen Wiener, elinizdeki kitabın dışında *German for the Scientist* (Bilim adamları için Almanca) *ve German with Tears* (Gözyaşlarıyla Almanca) adlı kitapları kaleme almıştır.

kaknüs yayınları: 146
düşünce serisi: 28

ısbn: 975-6698-39-X

I. basım
nisan, 2002
istanbul

editör: *seda çiftçi*
özgün adı: *martin luther: hitler's spiritual ancestor*
kitabın adı: *martin luther: hitlerin'in manevi atası*
kitabın yazarı: *peter f. wiener*

redaksiyon: seda çiftçi
teknik hazırlık: demet kaya
kapak düzeni: betül biliktü
iç baskı: alemdar ofset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

kaknüs yayınları
kızkulesi kültür merkezi
selman ağa mah., selami ali efendi cad., no: 11, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 - 492 59 74/75 faks: 334 61 48
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, istanbul
tel: (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28
www.kizkulesi.net info@kizkulesi.net

HİTLER'İN MANEVİ ATASI

Martin Luther

PETER F. WIENER

Türkçesi
HAKAN OLGUN

Sayın Hocam Şinasi Gündüz'e...
h.o

Bu kitap The American Atheist Press yayınlarının
http://www.tentmaker.org/books/MartinLuther-HitlersSpiritualAncestor.
html adresinden alınarak tercüme edilmiştir.

İçindekiler

Sunuş 9
Türkçe Baskıya Önsöz 13
Yazarın Önsözü 15

Giriş Düşünceleri 21

İnsan Olarak Luther 39
Luther'in Kişiliği 39
Luther'in Eylemleri 49
Luther ve Evlilik 56
Luther ve Doğruluk 62

Luther'in Siyasi Öğretileri 69
Luther ve Devlet 69
Luther ve Savaş 85
Luther ve Yahudiler 89
Luther ve Almanya 99

Luther'den Hitler'e 103

Sonuç 119

Bibliyografya Notu 125
Değerlendirme 127

"Gücü bir kez ele geçirdiğimizde, Hıristiyanlık bundan payını alacaktır; işte o gün Papa ve İncil'den bağımsızlaşmış bir Alman Kilisesi ve eğer yanımızda olabilirse Luther de kutsayacaktır bizi..."

ADOLF HİTLER

(Hitler's Speeches, ed. N. H. Baynes, (Oxford, 1942), s. 369)

"Almanya'nın dünyaya çektirdiği acıların günahını omuzlarına yükleyecek birisini arasaydık, bu yazdıklarım belki yazılı tarihi bilimsel olarak ele alan bir tarza uymuyor ama, ben gittikçe daha çok emin oluyorum ki, bu ülkenin en büyük günahkar dahisi Hitler, Bismarck ya da Büyük Frederick değil Martin Luther'dir."

* * *

"Kaba ve ağzı bozuk bir devrim lideri için söylenecek çok az söz vardır. Onun Hıristiyan dünyanın tam da en buhranlı anında ortaya çıkması insanlık için gerçek bir talihsizliktir. Sarkacın bir dahaki sallanmasının Luther'in Almanya'daki etkisine bir son vermesini ümit etmeliyiz."

Rahip W. R. Inge, ("the Church of England Newspaper", 4 Ağustos 1944).

* * *

"Luther'in Hitler'in yolunu açtığını fark etmek zor değildir."

DR. WILLIAM TEMPLE, Canterbury Başpiskoposu

(The Archbishop's Conference, Malvern, London, 1941, s. 13).

Sunuş

Samuel P. Huntington'un ortaya attığı ve bizim kültürel coğrafyamızda da çokça tartışılan "Medeniyetler Çatışması" savı, modern dünyanın can damarlarını tehdit eden Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik 11 Eylül terörist saldırılarının ardından daha büyük bir anlam kazanmıştır. Batı medeniyetinin çıkarlarını hedefler gözüken bu terörist saldırıların arkasında, Amerikalıların , İslamın kaba yorumunu sergileyen siyasi İslamcıların olduğu ve İslam kültürünü temsil eden Doğu medeniyetinin, Hıristiyan kültürüne dayanan modern Batı medeniyetini tehdit ettiği görüşü Batı kaynaklı diplomatik söylemlerin satır aralarında okunmaktadır.

"Medeniyetler Çatışması" savına yönelik tarihi, sosyolojik ve teolojik tartışmaları bir yana bırakarak, elinizdeki metin aracılığıyla modern Batı toplumunun dini temeline göz atmak bu eleştirilere farklı bir yön verecektir.

XVI. yüzyıl, Batı tarihi açısından bir dini reform çağıdır. Dini reform hareketinin lideri ise uzun yıllar Katolik Kilisesi üyesi olan

ve daha sonra bu Kilise'nin öğreti ve uygulamalarına başkaldıran Martin Luther'dir. Luther'in dile getirdiği dini düşünceler, günümüz Batı medeniyetinin temel taşlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla Batı toplumunu tanımlayan laiklik, liberalizm ve kapitalizm gibi modern kavramlar biraz irdelendiğinde, Luther öncülüğündeki dini reform hareketinin etkisi görülecektir. Luther her devrimci gibi döneminin sosyal, siyasi, ekonomik ve dini görünümünü sorgulamış ve yerleşik yorumlardan farklı yaklaşımlar dile getirmiştir. Bu doğrultuda Luther, hiyerarşisi içinde yetiştiği Kilise, onun başındaki papa ve ruhban sınıfı bağlamında Katolikleri; yükümlü oldukları dini hukukları kendi öğretisine aykırı görünen Yahudileri ve aynı gerekçeyle Müslümanları hedeflemiş ve onları sert bir uslupla yargılamıştır. Dolayısıyla Luther'in sözlerinden ilham alan bir ideolog hatta bir fanatik, ihtiyaç duyduğu kuramsal temeli Luther'in yazılarında bulabilmiştir.

Peter F. Wiener de, elinizdeki kitapta görüleceği üzere, Luther'in Yahudileri hedefleyen sözlerini ele alarak, Adolf Hitler'in Yahudi karşıtı politikasını bu temel doğrultusunda oluşturmuş olabileceğini tartışmaktadır. Ayrıca bu kitabın *The American Atheist Press* tarafından yayımlanmış olması, Hitler'in Yahudi soykırımının ilhamını Luther'in öğretilerinden alan bir teist olarak tanımlanmasından ve Teizmin böylesi bir insanlık suçu işlenmesine imkân vereceği inancından kaynaklanır. Ancak Yahudi karşıtı politikanın uygulayıcısı olan Hitler'in, bir teist olduğu iddiasına rağmen Hıristiyanlıkla ilişkisi ve Luther'in Protestan öğretisi dışındaki, Katoliklik dahil bütün dini öğretilere ilişkin olumsuz yargılarının, Hitler'in Yahudi karşıtı siyasetine zemin oluşturduğu varsayımı bu metin çerçevesinde tartışılması gereken önemli konulardandır. Biz de kitabın sonunda, teist olduğu iddia edilen Hitler'in Hıristiyanlıkla ilişkisini ve Luther'in öğretileri bağlamında Yahudilere yönelttiği eleştirilerinin Hitler'in Yahudi karşıtı ideolojisinin dayanağı olduğu iddialarını tartıştığımız bir değerlendirme yapma ihtiyacı duyduk.

Luther'in reformcu söylemlerinin Nasyonal Sosyalizm'e temel oluşturmasının yanısıra, modern Batı toplumunun oluşmasına önemli katkıda bulunan Luther'in başka medeniyetlerin dini öğretilerine yönelik düşmanca tavrının da "Medeniyetler Çatışması" savı bağlamında değerlendirilmesi de sanırım yerinde olur.

Bu çalışmanın tercüme edilip yayına hazırlanmasında önemli katkıları olan hocam Sayın Şinasi Gündüz'e ve emeği geçen diğer meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Hakan Olgun
Samsun, Ocak-2002

Türkçe Baskıya Önsöz

Bu kitabı Türkçe'ye kazandırdığı için Sayın Olgun'a müteşekkirim. İngilizce konuşulan toplumlarda olduğu kadar Türkiye'de de böyle bir kitaba fazlasıyla ihtiyaç olduğuna inanıyorum. Dinsel alışkanlıklar nedeniyle modern ve laik düşüncelere sürekli karşı konulan Birleşik Devletler'in maruz kaldığı benzer birçok problemle Türkiye de karşı karşıyadır. Her iki ülkede de devlet ve din ayırımı aynı derecede önem taşımaktadır. Faşizm'in kökenlerinin anlaşılması, Amerika ve Batı Avrupa halkı kadar Türk halkı için de gerekli ve önemlidir. Martin Luther hakkındaki gerçeği öğrenmek, özgürlük yanlısı insanın olduğu her yerde eğitimin bir parçası olmalıdır.

Frank R. Zindler,
The American Atheist Press Editörü
Kasım 2001

Yazarın Önsözü

Elinizdeki bu küçük kitapla ilgili olarak okuyuculara bazı açıklamalarda bulunmam gerekiyor. Ben ne bilim adamı ne politikacı, ne ilahiyatçı ne de profesyonel bir yazarım. Ben sıradan bir Fransızca ve Almanca öğretmeniyim. Bu gerçek, benim de bütünüyle farkında olduğum eksiklerimi açıklamaktadır.

Bir öğretmen olarak öğrencileri sadece belirli kurallar çerçevesinde eğitmek ve birtakım saçmalıkları zihinlerine yüklemek değil, aynı zamanda dillerini öğrettiğimi düşündüğüm ülkelerin tarihlerine, zihniyetlerine, ideallerine ve düşüncelerine ilişkin de bilgi vermek öğretmek gerektiğini fark ettim. Ancak bunu yapmak, söylemek kadar kolay değildir. Benim bu idealimi ve amacımı paylaşan öğretmenlerin önlerine daima, büyük engeller çıkar.

Bu engellerden ilki, öğrencilerimizi sınav yapmak için hazırlık yapmak zorunda olmamızdır. Ders yılı boyunca müfredatı tamamlamaya bile zamanımız zar zor yeterken, müfredat dışı bir konuyu tartışmaya hemen hemen hiç zaman ayıramayız. Yıllardan beri sınav otoritelerine, özellikle de Oxford ve Cambridge yönetim kurul-

larına karşı, müfredata modern konuları da dahil etmeleri için tek başıma mücadele veriyorum ve şimdiye kadar başarılı olamadım. Bu öğrenciler ülkenin en büyük yüksek okul sınavını vererek Yüksek Okul Sertifikası aldıktan sonra askere gidecek, geleneksel ve ölümcül bir düşmana karşı ortaya konan bir savaşta gerekirse hayatlarını verecektir. Oysa öğrencilerin sadece Goethe'nin ve Schiller'in şüphesiz hoş olan eserlerini ve diğer klasikleri okumalarına izin verilmiş; ancak modern Almanya'nın güncel olayları, Nasyonal Sosyalizm'in kökleri gibi konuları duymalarına izin verilmemiştir.

İkinci engel ise, belki de en önemli olanıdır. Müfredat doğrultusunda günümüz dünyasına ilişkin bazı konuları ele alırken başarılı olsak bile, "önyargılı" olmaktan nasıl sakınacağız? Ben "objektif" bir tarih yorumunun mümkün olmadığına kesinlikle inanıyorum.

Hepimiz kendi düşüncelerimize sahibiz. Birtakım sıkıcı tarihler, bilgiler ve isimlerden çok daha fazlasını dile getiren bir eğitim tarzı takip ettiğimizde, olgunlaşmamış zihnimizin "önyargılılığı" ile suçlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.

Üçüncü ve son engel ise, bilgimizin sınırlı oluşudur. Her nasılsa, meslekten olmayan insanlar, öğretmenlerin yaşamlarının kolay olduğunu sanırlar. Bu kesinlikle yanlıştır. Bütün dürüstlüğümle söyleyebilirim ki, bir sömestr boyunca ben ve iş arkadaşlarım sabah saat sekizden gece yarılarına kadar okulun işleriyle meşgul oluruz. Yaz döneminde dahi hayalini kurduğumuz uzun tatilleri yapamayız. Kamplar, çiftçilik, gelecek sömestrin kitaplarına göz atma ve benzeri işler derken, yapmak zorunda olduğumuz şeylerin çoğunu yapamadan zaman bitiriverir. Günümüzün öğretmeni okumaya, çalışmaya ve araştırmaya vakit bulamamaktadır. "Güncel olayları" öğrenmeyi, yani sürekli yenilenmeyi istesek bile, buna bütçemiz izin vermez.

Fakat zorluklar, üstesinden gelinmek için vardır. Bu cümle, nasıl olup da yukarıda ifade ettiklerimle yüzleşmeye kalkıştığımı açıklamaktadır. Ben Rugby'deyken, yaşları büyükçe olan öğrencilerle

"müfredat dışı" olarak modern Almanca ve Fransızca üzerine tartışmak üzere haftada bir ders yüklendim. Öğrencilerime, konunun uzmanı olduğumu iddia etmeksizin, sadece kendi düşüncelerimi dile getirdiğimi açıkça belirttim. Onlara, benim yorumlarımın aksini söyleyen bazı kitap ve yazarlar tavsiye ettim. Kendilerini öğrenmeye teşvik etmeye çalıştığımı, onların çelişkiye düşmeyen entelektüel "hoca"ları değil, bir tartışma topluluğunun başkanı olduğumu sık sık dile getirdim. Kendi bilgimin sınırlılığına vurguladım. Böylece modern Fransa'nın gelişimi, Rousseau ve modern Devlet'i, iki savaş arasındaki Almanya'yı ve benzeri konuları tartıştık.

Konuşma boyunca yıkıcı etkisiyle hatırladığım Luther'e işaret ettim. Rohan Butler'in kaleme aldığı *The Roots of National Socialism* (Nasyonel Sosyalizmin Kökleri) adlı takdire şayan kitapta, Nazizm'in manevi kaynaklarına ve Luther'in etkisine gerekli önemin verilmediğini belirttim. Bu gençler benden, Luther ve Lutherciliğe ait kendi görüşlerimi içeren bir çalışma yapmamı istediler. Kitaptakilerin sadece benim görüşlerim olduğunu açıkça ifade etmek şartıyla onların bu teklifini kabul ettim. Luther üzerine pek çok kitap okumuştum; hatta bütün konular içerisinde en çok Luther üzerine okumuştum. Bu konuyu oldukça açık bir şekilde ele almak istiyor; ama öğrencilerle bir otorite gibi konuşmayı düşünmüyordum; onlara sadece kendi yorumlarımı vermek istiyordum. Yine de onlara, anlatılanları kabul etme zorunluluğunun ne gibi tehlikelere yol açtığını ispatlamaya ve benim çizdiğim Luther resmiyle geleneksel anlatılardaki Luther arasındaki çelişkiyi göstermeye çalışacağımı söyledim.

Bu olay kısa bir süre önce, yaz tatilinin hemen öncesinde olmuştu. Yaz tatilinin büyük bir bölümünü Luther hakkındaki notlarımı gözden geçirmek ve konuşmamın temel noktalarını kaleme almakla geçirmiştim. Fakat olaylar farklı şekilde gelişti.Milli Savunma Bakanlığı'nda bazı işlerde çalışmak üzere aniden çağırılmış ve dolayısıyla Rugby'den bir süre için ayrılmak zorunda kalmıştım.

Kara Kuvvetleri'nde çalışırken bir hastalığa yakalandım ve aylar sonra, sağlıkta zayıf, fakat tecrübede zengin olarak hastaneden çıktım. Oldukça nazik olan sağlık durumuma rağmen, kep ve resmi elbiseme dönmekten başka yapacak bir şey yoktu.

Rugby'de oldukça mutlu ve ilginç dört yıl geçirmiştim; fakat zaman zaman başka bir özel okulun uygulama ve çalışmalarını duymak beni imrendirirdi. Askeriyeden ayrıldıktan sonra İngiltere'nin en modern ve en büyük özel okullarından biri olan Stowe'un kadrosuna katılmam için davet alacak kadar talihliydim. Rugby'e gibi geleneksel bir okul ile davet edildiğim oldukça modern okulu kıyaslama imkanı bulacaktım. Rugby'deki idare kurulu başkanı Dr. William Temple ve okul müdürü Bay P. H. B. Lyon'un onayını da alarak Stowe'e hareket ettim.

Orada Luther'e ilişkin yazılarıma tekrar göz attım. Fakat öğrencilerle böylesine tartışmalı bir konu üzerinde konuşmaya biraz isteksiz olduğumu hissettim. Çünkü Roma Roma Katolik Kilisesi'nin etkisinde kalmakla ya da öğrencilerimin zihinlerini çelmekle suçlanabilirdim. Yine de notlarımı oldukça değerli üç arkadaşıma gönderdim: Lord Vansittart, Dean Inge ve Nietzsche'nin İngilizce çevirilerinin editörü olan Profesör Oscar Levy. Onlar Almanya hakkında oldukça derin düşünce farklılıkları taşısalar da hiçbiri beni, Yahudiliğe ve Roma Katolik Kilisesi'ne karşı bir duygudaşlık içerisinde değerlendirmedi. Üçü de notlarımı bastırmam gerektiği üzerinde uzlaştılar.

Bir süre düşündükten sonra onların telkinlerine uymaya ve notlarımı olduğu gibi bırakmaya karar verdim. Eğer bu notlar basılacaksa hemen basacaklardı. Kaldı ki tezimi genişletmek, yeniden yazmak veya daha bilimsel bir içerik kazandırmak için yeterli zamana da sahip değildim. Böylece çalışmamı olduğu gibi bastırmaya karar verdim. Umarım okuyucularım beni bağışlar.

Bununla beraber, kaynak ve dipnotlarımı metinden çıkarmaya isteksizce ikna edildim. Yayıncı ve danışmanlarım kitabın bu for-

mat ve fiyatla piyasaya sürülmesinin kitabın satışı için daha büyük bir avantaj sağlayacağını düşünüyorlardı. Faydalandığım yüzlerce kaynağın adını metinden çıkarmak durumunda kaldım. Sadece oldukça önemli alıntıların kaynaklarını parantez içinde verdim. Ancak kitabımda verdiğim alıntıları araştırmaya istekli olan okuyucularım bunu doğrudan bana yazarlarsa, onlara alıntı yaptığım bölüm ve paragraflarla ilgili daha ayrıntılı bilgiyi, geciktirmeden vereceğim. Yine de baskıya girmeden önce bu alıntıları yeniden dikkatlice gözden geçirdiğimi temin ederim. Bu arada Biritish Museum Kütüphanesi ve Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'nin müdür ve elemanlarının takdire değer yardım ve kıymetli destekleri olmadan bu çalışmanın asla oluşamayacağını da ifade etmek isterim.

Luther'i öğrenmek ve anlamak için on yılı aşkın süre devam eden girişimimde yardımını gördüğüm diğer bilimadamı dostlarım, politikacılar ve meslektaşlarıma gelince; onların isimlerini burada sıralamam mümkün değil. Önümdeki bu kısa çalışmada onların bilimsel katkı ve emeklerinin hakkını vermemin mümkün olmadığının bütünüyle farkındayım. İlerleyen sayfalarda kendi mütevazı görüşlerim doğrultusunda ayrıntıyla açıklayacağım gibi, düşmanımızı anlamak gibi zor bir işe giriştiğimiz göz ardı edilemez. Bu yayının savaş şartları altında kaleme alınmış yazıların bütün eksikliklerini içerdiği gerçeğinin de farkındayım. Yine de, eğer birkaç saygın okuyucuma ve özellikle de genç nesillere, Almanya'nın problemlerinin bazı popüler "filozoflarımız" ve gazetecilerimizin sandığından daha derin, daha karmaşık ve manevi kökenli olduğunu anlatmayı başarabilirsem kendimi amacına ulaşmış hissedeceğim.

P. F. W.
Stowe School, Buckingham.

Giriş Düşünceleri

Birkaç yıl önce, geçmişten günümüze Almanca eğitimini inceleyen *German With Tears* (Gözyaşlarıyla Almanca) adlı çalışmamı yayınladım. Bu kitapdaki bir ifade, kitabın ana temasıyla pek ilişkili olmamakla birlikte bu güne kadar yazdıklarımın arasında en çok eleştiri, saldırı ve onaylama alan yorumum oldu. Orada "Nasyonal Sosyalizm'in esas temellerinin, din reformcusu olmaktan çok siyasi bir demagog olan Martin Luther'e kadar gittiğine; onun sözlerinin ve öğretilerinin ondan sonra gelen Almanların karakterini oluşturduğuna kişisel olarak inandığımı" yazmıştım.

Bunun düşüncesizce söylenmiş bir söz olmadığını, aksine benim kesin kanaatim olduğunu ispatlamaya çalışacağım. Bu düşüncenin bazılarını sarsacağını biliyorum. Birçok kişinin benim görüşlerimi paylaşmayacağını da biliyorum. Ben Alman Protestanlığı'nın, Luther ve Lutherciliğin bilimsel bir tahlilini yapmayacağım. Sadece kendi Luther okumamı sunacağım; Luther'in İngiltere'de pek bilinmeyen ve geleneksel inanışın bütünüyle karşısında olan boyutunu ve onun bu haliyle etkisini göstereceğim.

Benim yaklaşımım yeni bir şey ya da bir fikir devrimi değildir. Benzer düşünceyi ifade eden birçok kitap vardır ve onların tümü benim şu ana kadar yaptığımı yapmışlardır; yani, kuramlarını açıklamamış ve ispatlamamışlardır.

Nazilerin bizzat kendileri, Luther'in manevi babaları olduğunu iddia ederler. "Anlamamız gereken en önemli kişi, Hıristiyanlığı Almanlaştırmada ilk adımı atan Lutherdir; Nasyonal Sosyalizm kendi sürecini tamamlamalıdır." Alfred Rosenberg'e ait olan bu söz Nazilerin tipik söylemlerinden biridir. Öyleyse Nazi söylemlerini algılamada dikkatli olmalıyız.

Bununla beraber Hitler'den uzun süre önce de Luther'in Almanya tarihinde etkin olduğunu ifade eden Alman Protestan bilim adamları vardı. Heidelbergli Prof. Ernst Troeltsch, XX. yüzyılın başlarında "Luthercilik Alman Prusyası'nın siyasi ve askeri gelişiminde önemli bir rol oynamıştır" diye yazmıştır. "Prusya Devleti'ne ek olarak Alman Nasyonalizmi bizim Reich'imizi oluşturmuştur ve her ikisinin kaynağı da Luther'dir" der, bir diğer Hitler öncesi Profesör olan Karl Sell.

Hitler'den bu yana birçok yazar Luther ile Nasyonal Sosyalizmin birbiriyle bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. 1933 yılı gibi erken bir dönemde Edgar Mowrer "Protestanlık, Alman Luthercilikle aynı anlama gelir. Prusyacılığın en gözde öğretileri, kurucusu olan Martin Luther'in yazılarından çıkmıştır." diye yazmaktadır. Bundan kısa bir süre sonra büyük Fransız bilim adamı Profesör E. Vermeil tarafından yayımlanan bir kitapta "Hitler, Luther'in fikirlerini üstlenmiştir" denmektedir.

Dolayısıyla benim söylediklerim içerisinde yeni olan çok az şey vardır. Bununla beraber, bu korkunç görünüşlü sonuca nasıl ulaştığımı göstermeye çalışacağım.

Ben üniversitede henüz ilk dönem öğrencisiyken öğretmenim, altına yazdığı "Bütün toptancı kuramlar hatalıdır" cümlesiyle, Siyasal Felsefe üzerine kaleme aldığım makalemi bana geri verdi. Neyi

kastettiğini tam anlayamamıştım. Konusunu tam olarak hatırlayamadığım ancak işsizlikle ilgili olduğunu tahmin ettiğim makale, benim toyluğuma bağlı olarak oldukça "sol" ve oldukça pembe görüşlerle günümüz dünyasının sorunlarından, özellikle de işsizlikle ilgili olarak sadece kapitalizmi sorumlu tutmaktaydı. Öğretmenim, birçok gerçeği kendisinden öğrendiğim akıllı ve araştırmacı bir düşünürdü. O günden bir süre sonra birlikte çay içtik ve "Bütün toptancı kuramlar hatalıdır" sözüyle ifade ettiği şeyi ayrıntılı bir şekilde bana açıkladı. Onun bu sözü, o günden beri benim yol gösterici kuralım olmuştur.

Öğretmenim, oldukça karmaşık ve kapalı olan politik veya sosyolojik bir durumun bir tek sebeple açıklanmasının mümkün olmayacağını kastetmişti. Özel bir fenomenin ortaya çıkmasında, en büyüğünden en küçüğüne kadar bir çok önemli etken vardır. Ancak biz onların tümünü değerlendirirsek, gerçek ve anlamlı bir çözümleme yapmış oluruz.

Buradan hareketle, adım adım, bireyler ve vatandaşlar olarak hayatımızı meşgul eden bütün problemlerde dinsel değer ve fikirsel zıtlıkların oldukça önemli bir rol oynadıkları sonucuna vardım. Profesör Figgis "Dinsel güçler, sadece dinsel güçler, politik düşüncelerin uygulamaya geçirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir" der. Ünlü Alman bilim adamı Max Weber de "genel olarak modern insanın, en iyi niyetle yola çıksa bile dini düşüncelere, hakkettikleri kültür ve ulusal karakter için gerekli anlamı veremediğini" dile getirmektedir.

Bu kişisel inancım zorunlu bir öncül olarak kabul edilmelidir. İnancımın tartışmalı olduğunu biliyorum. Fakat ana noktayı korumalıyım ve konuyla ilgisiz ifadeler içerisinde kendimi kaybetmek istemiyorum. Bu günlerde dini ve manevi düşüncelerle uzlaştırmak için Ekonomi bilimine yüksek ve egemen bir mevki vermenin revaçta olduğunun tamamen farkındayım. Sanırım bu durum kısmen politik propoganda, kısmen de Nicolas Berdyaev'in "Ekono-

mi bilimi insanlığın ruhunun bir ürünüdür; onun niteliği ruh tarafından çizilmiştir, onun temeli ruhsaldır" sözünün eksik anlaşılmasıyla ilgilidir.

Manevi ve dini düşüncelere böylesine önem verirken, Martin Luther'in felsefesi ve kişiliğiyle er ya da geç karşılaşmak zorunda kalacağım ortadaydı. Kısmen Almanya'da, kısmen de Fransa'da büyütüldüm. İlk çocukluk yıllarımdan beri Fransa ile Almanya arasında tanımlayamayacağım şekilde farklı bir atmosfer olduğunu içgüdüsel olarak hissediyordum. Daha sonra bu farklılığın genel olarak "kültür" ve "medenileşme" olarak bilinen şeyler arasındaki fark olduğunu öğrendim. Benim "Fransız sever" olarak nitelenmem kolaydır; ancak böylesi bir genelleme de oldukça basittir. Benim Fransız ruhunu, geleneksel özgürlüğü, bu dünyanın güzelliğini ve medeniyetini sevdiğimi söylemek yeterlidir. Fransa'daki neredeyse her insanın yaptığı gibi, medeniyetimizi hedefleyen tehlikenin Hitler'den değil Alman "kültür"ünden, Almanya'ya özgü olan inanç ve dinden kaynaklandığını ve Hitler'in sadece sonradan ortaya çıkan ve bu arkapalana dayanan bir örnek olduğunu görmeye başladım. Bu "kültür"ün tarihini ve daha çok bu kültürün temellerinin dayandığı Martin Luther'i okumaya ve çalışmaya başladım.

Luther'in yazılarını okudum. Elbette hepsini değil; hatta büyük bölümünü okumadım diyebilirim. Luther'in yazıları inanılmaz boyuttadır. Henüz hepsi bir araya toparlanmamış olsa da, son baskıda altmışın üzerinde cilt bulunmaktadır. Luther kısmen Almanca kısmen de Latince yazmıştır ve onun çalışmalarını okuyabilmek oldukça zordur. Luther'in yazılarının tümünü bilimsel bir çalışma doğrultusunda okumanın bir insan ömrünü alacak bir iş olduğunu düşünüyorum. Sadece mektuplarının sayısı bile üç binin üzerindedir. Fakat en azından şunu söyleyebilirim ki, onun en önemli yazılarını anlamaya çalıştım ve onları gittikçe artan bir hayretle okudum. Çünkü bana okulda öğretilen Luther'den tamamen farklı bir kişilikle karşılaşmıştım.

Luther üzerine yazılan biyografi ve değerlendirmeleri de okumaya başladım. Bu belki de Luther'in kendi çalışmalarını okumaktan daha zor bir işti; çünkü dört yüz yıldan fazla bir süredir bir çok bilim adamı, politikacı, yaşam öyküsü yazarı, dini lider ve öğrenci, reformcu hakkında söyleyecek bir şeyler bulmuştu. British Museum Kütüphanesi'nde büyük bir katalog sadece Luther üzerine yazılan yazılara ayrılmıştır. Bir seçim yapmak elbette kolay değildi. Fakat en azından bir gerçek ortaya çıkmıştı. Bu yüzyılın başından beri bilim dünyasında geleneksel Luther öykülerine rastlanmamaktaydı.

Ben Berlin'deki Lutherci okula devam ettim. Lutherci öğretmenlerimiz vardı ve öğrencilerin yüzde doksan dokuzu Lutherciydi. Her yıl "Luther Günü"nü kutlardık. Almanya'daki bütün okul yaşamım boyunca Luther bizlere özgürlük, hoşgörü ve bağımsızlık için mücadele eden, "İşte burada duruyorum, başka bir şey de yapamıyorum, Tanrım bana yardım etsin, Amin!" diye hiddetle haykıran büyük bir adam olarak gösterildi. Çürümüş ve ahlaksızlaşmış Roma'ya karşı savaşan, güvenilir, neşeli ve nazik Alman Luther'di o. Modern dünyanın gelişini haber veren Luther'e Protestanlar tarafından Almanların ve Protestan dünyanın kahramanı olarak her yerde saygı gösterildi.

Bu düşünce, söylediğim gibi yüzyılımızın başına kadar bütün bilim adamlarınca sürdürüldü. Her Protestan, Luther'i neredeyse tanrısal bir şahsiyet olarak gördü; aykırı düşünceler ileri süren Katolikler ise iddialarını gerçeklerden çok öfke ve nefrete dayandırıyorlardı.

Fakat geçen yüzyılın sonlarına doğru bazı şeyler değişti. Luther'e yeni bir anlayışla bakmakla kalmayıp, aynı zamanda sağır dünyaya Almanya'dan gelen tehlikeyi anlatan Friedrich Nietzsche, Lutherci bir rahibin oğludur. Nietzsche kendi döneminde, ülkesinde hiç okutulmadı. Bu günlerde onun sözleri bütün dünyada tekrarlanmaktadır; fakat onun okunup okunmadığından pek emin değilim. Nietzsche, aklından bile geçirmeyeceği söz ve düşüncelerden

dolayı suçlandı. Burada Nietzsche'nin öğretilerine giremeyeceğim, fakat aktarımın ya da yanlış aktarımın tehlikesine işaret etmeliyim. İnsanlığın önemli düşünürlerinden biri, yazdıkları okunmaksızın, düşünceleri anlaşılmaya çalışılmaksızın asla tanınamaz.

Nietzsche'nin Luther üzerindeki değerlendirmeleri sadece rüzgârın estiği yönü göstermektedir. Nietzsche'nin sesi duyulmadan kalmıştır. Bu durum 1904'te Luther'e ilişkin anlayış değişikliğinin başladığı döneme kadar devam eder.

Birkaç yıl önce, Luther'in hayatındaki bilinmeyen döneme biraz ışık tutacak önemli bir doküman ortaya çıkarıldı ve Henry Suso Denifle 1904'de *Luther and Lutheranism* (Luther ve Luthercilik) adlı çalışmasının ilk cildini yayımladı. Papalıkta yardımcı arşiv görevlisi olan Denifle oldukça tanınmış bir bilim adamıdır. Vatikan'daki çalışmaları sırasında pek az bilim adamının sahip olabileceği doküman ve yazılara ulaşma imkânı buldu ve bütün hayatını Martin Luther'in yazıları ve etkisini araştırmaya adadı. Sonunda da şok edici çalışmasını yayımladı. Kitabı bir ay içerisinde tükendi. Bu kitap belki de bir reformcuya yöneltilmiş en büyük saldırıydı. Denifle, her konuda Luther'in sözlerinden çokça ve ayrıntılı aktarımlar yaptı. Bunlardan korkunç, çirkin ve aldatıcı bir Luther ortaya çıktı. İlk karşıtlarının onu tanımlamalarıyla kıyas edilemeyecek kadar karartıldı ve çirkinleştirildi. Daha da kötüsü Denifle, kitaptaki her bir iddiası için Luther'in sözlerinden başka pek birşey yazmamıştı.

Buna verilecek karşılık oldukça büyük olmalıydı. İşte Luther'in yaşam öyküsü yazarlarından birinin bunu tanımlaması: "Lutherci Almanya öfkeyle ayağa kalktı.....yayımcılık konusunda zengin olan ülkenin eleştirmenleri, gazeteleri ve bütün dergileri sadece bu konuyu konuşuyor. Genel mecliste hükümet hakkında, bu korkunç konu ve kesinlikle hakaret dolu olan bukitap üzerine soruşturma açıldı" (L. Febure: Luther-A Destiny [Luther: Bir Kader Öyküsü).

Ülke dışındaki tepkiler de aynı şekilde büyüktü. Kitap diğer dillere tercüme edildi, yalanlandı. Yüzlerce kitap ve broşür yayım-

landı. Fakat, gerçekte önemli bir nokta ortaya çıktı; Luther ve Lutherciliğ'in insanlık tarihindeki yeri bütünüyle bir değişime uğradı.

Büyük bir Luther savunucusu olan Profesör Boehmer, Denifle'ye bir cevap olarak Lutherci araştırmalar konusunda birkaç yıl içinde ortaya çıkan temel değişimleri gözler önüne seren ve *Luther in the Light of Modern Research* (Modern Araştırmaların Işığında Luther) olarak adlandırılan bir çalışma yayımladı. Bu dönemin, günümüzde dahi eşsizliğini koruyan oldukça değerli bir başka kitabı da bir Protestan ilahiyatçısı olan Heidelberg'deki profesör Ernst Troeltsch'undur. Şaşırtıcı olan şey, Troeltsch'un *The Social Teachings of the Christian Churches* (Hıristiyan Kiliselerin Toplumsal Öğretileri) adını taşıyan büyük çalışmasında, Profesör L. Febure'den alıntılar yaparak Denifle'nin görüşlerini doğrulamış olmasıdır.

Dolayısıyla son kırk yıldır, Luther'i efsaneleştiren bir ifadeye rastlanmamıştır. Dünyadaki pek çok bilim adamı, tarihçi, germanist ve ilahiyatçı, bu yüzyılın başındakilere göre daha ciddi araştırmalar yapmakta; Luther ve öğretilerini bütünüyle farklı bir yaklaşımla ele almaktadırlar.

Ancak bu gelişmeler İngiltere için geçerli değildir. Son kırk yıldır yapılan Luther çalışmaları, Alman Reform ve tarihine ilişkin araştırma ve gelişmelerden İngiltere habersiz kalmıştır. Bu durum hiç bir yönden şaşırtıcı değildir ve Jacques Maritain gibi bir filozof bu ilgisizliği, Luther üzerine yazdığı son makalesinde "Anglo-modern ahmaklık" olarak nitelemektedir.

Bu ilgisizliğin pek çok sebebi vardır. Bunlardan ilki, İngiltere'nin geleneksel açıdan ada kültürüne sahip olmasıdır. Manş Denizi bir çok açıdan, Britanya'nın en kıymetli varlığı olurken diğer açılardan, özellikle de entelektüel alanda İngiltere'nin Avrupa'dan geri çekilmesine sebep olmuştur. Maritain'in "Avrupa kıtasının tarihsel ortamı" olarak adlandırdığı şey, İngiltere'ye genellikle ulaşmamış ve onu kapsamamıştır.

İkincisi, hiç bir millet Almanya'daki gelişmelere İngiltere kadar iyi niyet içerisinde kayıtsız kalmamıştır. Hiç bir millet İngiltere kadar önyargılı olmamıştır. Hatta savaş sırasında Almanya'nın farklı lider ve generallerinin komutanlığında farklı halkların saldırı, vahşet ve zulmünü kapsayan on yıl süre içinde bile İngiltere "Beethoven ve Goethe'nin evi ve sevgili Almanya" masallarını terk edememiştir. Luther efsanesi, İngiltere'de diğer ülkelerden daha çok tutulmuştur. Çünkü bu reformcu, Matthew Arnold ve Carlyle gibilerince övüldükten sonra, bir daha asla, kabul edilmiş inancı yıkan birisi olarak görülmemiştir.

Üçüncüsü, İngiltere'de var olan, değişik görüşlere yönelik ilgisizlik ve tatsız fakat kaçınılmaz gerçeklerle yüzleşmedeki yetersizlik; İngilizlerin, oyunu düşünceden fazla önemseyen bir eğitim sisteminde takılı kalmalarına neden olmuştur.

Son olarak ve hepsinden önemlisi, zihinsel tutumdaki bu gecikme, adayı entelektüel açıdan bir çöl adası durumuna getirmiştir. Üniversitelere bakıyorum da, İngiliz bilim adamları, teknisyenler, doktorlar ve tarihsel konulardaki uzmanların başka ülkelerdekilerden geri olmadığına kimsenin şüphesi yoktur. Fakat teknik açıdan gelişmişliğin bir önem taşımadığı ve düşünsel açıdan sürekli bir gelişimin zorunlu olduğu modern konular, İngiltere'de sönük kalmıştır.

Şimdi sadece benim uzmanlık alanımı ele alalım: Almanca ve Almanca öğretim tarzı, Oxford'da öğrenim ve bilgi açısından en yüksek itibara sahipti. Oxford'da; dolayısıyla da bütün ülkede uygulanan Almanca öğretimi, Oxford'daki bir profesöre terk edildi. 1907'den 1937'ye kadar Profesör Fiedler bu kürsüyü elinde tuttu. Onu Profesör Boyd izledi. Onların anlattıkları derslerde hiç bir değişiklik olmadı ve iki Dünya Savaşı Oxford'u bu açıdan hiç etkilemedi. Bu durum, son birkaç yıl boyunca, hatta Almanca öğrencilerinin Nasyonal Sosyalizm ve onun öncülleri hakkında bazı şeyleri bilmeleri gerektiği gerçeğine rağmen, bu iki bilim adamının kaleminden çıkan yayımlar-

da da görülmektedir. Profesör Boyd profesörlüğü elinde tuttuğu sırada, Goethe'nin Iphigenia in Tauris adlı eserinin bir baskısını ve yine Goethe'nin şiirlerini kronolojik sıra içerisinde yayımlamıştır. Profesör Fiedler ise Goethe'nin Faust'unun ikinci bölümünün yeni bir baskısını ve Alman yazarlardan seçilmiş pasajlardan bir derleme yayımlamıştır. 1945'in Oxford'u, Almanca öğrenimine ilişkin olarak hâlâ 1832'nin Oxfordu'dur. Sadece Goethe'nin Almanyası öğretildiğinden, Hitler'in Almanyası ortaya konulamamıştır.

Dr. Temple'ın, Canterbury Başpiskoposu olarak atanmasından hemen sonra verdiği vaazında, Almanca öğretmenlerinden, sadece klasikleri değil, korkunç olsa da bazı gerçekleri anlatmalarını rica etmesi oldukça önemlidir.

Luther'e gelince; İngiltere'de uzun bir süreden beri basılan kitapların hiçbiri yeni bir Luther yorumu içermemektedir. Denifle'nin Luther'e ilişkin kitabının yayımlanmasından yirmi altı yıl sonra, Boehmer'in Luther savunusu ve Denifle'ye cevabı yayımlandı. Profesör Troeltsch'un kitabı İngiltere'de bir yayımcı bulmak için 1931'e kadar beklemek zorunda kalmıştır. Piskopos Gore kitabın Giriş Bölümü'nde şunları yazmaktadır: "Bu kitabın, Hıristiyan yaşam ve düşüncesi ile onun günümüz toplumsal gerçekleriyle ilgisinin bir ifadesi olarak rakipsizliği konusunda hiç şüphe yoktur." Öyleyse, bu kitabın İngilizce'ye tercümesinin niçin onlarca yıl aldığını sorabiliriz.

Söyleyeceğim şeyler İngiliz kulaklara sapkın sesler olarak gelse de, bunlardan hiçbiri açısından yeni değildir. Eksik kaldığım noktalardan daha önce bahsetmiştim. Fakat bütün kusurlarıma rağmen Luther hakkında konuşmak için bazı yetkilere sahip olduğumu düşünüyorum. Doğru olarak saptanmıştır ki "Luther tipik bir Alman'dır; hatta bir kimse onun sadece Almanlara ait biri olduğunu bile söyleyebiliriz. Çünkü bu yaklaşımlar sadece bir Alman'dan beklenebilir". Bir kerecik olsun, milliyetim benim için bir avantaj olarak görünmektedir.

Troeltsch, Weber ve Denifle'nin çalışmalarında görüldüğü gibi, bu konuya ilişkin radikal değişimi ifade eden pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Bunları tamamlamaya kalkışmam için ciltler dolusu yazmak gerekebilir. Yine de en azından, iki yeni ve önemli ve temel düşünceye kısaca işaret etmek zorundayım.

Neredeyse dört yüz yıldır insanlar "Reform"u bir birlikmiş gibi anlatıp düşündüler. Bütün ülkelerdeki Protestanlar kendilerinin aynı prensiplerin taraftarları olduklarına ve genel olarak aynı temel davanın sahip olduklarına inandılar. Ancak Weber ve Troeltsch'un kitaplarından sonra bu düşünce terk edildi. "Protestanlık" yanlış bir isim ve var olmayan bir şeydi. Troeltsch "Protestanlık" kavramını tahlil etmeye başladı ve böyle bir kavramı reddetti. Denifle, Protestanlık ile çok az ilişkisi olan Lutherciliği tanımlarken mükemmel bir açıklama yapmaktadır. *Troeltsch* ise "Lutherciliği doğru anlamanın ilk şartının, onun diğer bütün Protestan farklı olduğunun anlaşılması olduğu"nu yazar ve Kalvinizm ile Luthercilik arasındaki büyük siyasi farkı tekrar vurgular. "Luthercilik, siyasetteki güçlü ifade tarzıyla ve Prusya ile Almanya muhafazakâr dünya görünüşünü kurmak suretiyle, kendi döneminden bu yana Alman halkının kaderini çizmesine yardım etmiştir." "Prusya-Alman Lutherciliğinin onarımı sosyal tarihin en önemli olaylarından birisidir. . . . Luthercilik Prusya militarizmi için zorunlu olan iktidarın gerçekçi yönünü, ahlaki faziletini, otoriteye saygı gösterilip yüceltilmesini kutsallaştırmıştır." "Köken olarak Kalvinizm'in Luthercilik ile oldukça yakın bir ilişki içinde olmaları gerçeğine rağmen Kalvinizm, zamanla Lutherciliğe karşı olmaya başlamıştır." "Öte yandan Kalvinizm, son zamanlarda, felsefi olmayan ya da en azından aydınlamanın sebep olduğu kargaşadan sonra yeniden keşfedilen Pietizm (Aşırı dindarlık) ve Metodizm'in etkisinde kalmıştır. Bunların İngiliz ve Amerikan ırksal özellik ve kurumlarıyla yakın ilgisi olmasından dolayı "Amerikancılık" olarak tanımlanabilecek hayatın siyasi ve sosyal tarzını bunlarla paylaşmıştır."

Bunlar, birkaç aktarım içerisinde Troeltsch'un sonuçlarıdır. Onun sosyal ve siyasi bakış açısına göre, Alman Lutherciliği ile İsviçreli, Fransız ve Anglo-Amerikan Kalvinizmi sadece birbirleriyle ilgisiz değil, aynı zamanda birbirlerine doğrudan karşıttır da. Şu anda onun bu sonuca nasıl ulaştığını detaylı bir şekilde dile getiremem. Sadece onun çalışmasını (ve belki de Tawney ve Christopher Dawson'un bu konudaki yazılarını) referans gösterdiğimi ve onun düşüncelerini bütünüyle kabullendiğimi ifade edebilirim. Bu sayfalarda geçen "Protestanlar" ifadesiyle Alman Protestanları yani Luthercileri kastettiğim akıllardan çıkarılmamalıdır. Yine de, yanlış anlaşılmaktan sakınmak için kısaca bu konuya değindim. Çünkü Troeltsch'un yazdığı düşünceler dünya genelinde kabul edilmiş ve ayrıntılarla geliştirilmiştir. İlayhiyatçı Rauschenbusch "Kalvinizm, ulusların hayatında Luthercilik'ten daha geniş bir alana ve daha derin bir etkiye sahiptir, çünkü o, dini inanç ile siyasi özgürlük ve sosyal adalet isteklerini birbirleriyle kaynaştırmıştır" diye yazar. Canon Barry on yıl sonra sözünü sakınmadan "Luthercilik Almanya'ya has, oldukça korkunç, Hıristiyanlık karşıtı bir sistemdir; Anglikanizm ve Kalvinizm ile karıştırılmamalıdır. Luthercilik, Luther'de vücut bulmaya başlamış, Prusya'da Luther'in yetkisi unutulmuş ve XX. yüzyılın zihni karışık anemik Avrupası'nda gerçek yerini bulmuş görünüyor. Luther ne bağımsızlık ne özgürlük şampiyonu, ne Katolik ne de Protestandır. O din, kültür, idare ve ırk olarak insanlığın efendisi olmayı hayal eden Germanizm'in sesidir. "Germanizm galip gelmelidir; yoksa gerçek özgürlüğün sonu kapıdadır" demektedir.

On yıl sonra bu görüşler Amerika'da tamamen kabul edilmiştir. "Reform ya da Protestan hareketindeki liderlerin ilahiyatla ilgili konularda kendi içlerinde köklü farklılıklar gösterdikleri çok iyi bilinmektedir. Onların siyasi konularda da bu farklılığı sürdürüp sonunda, politik felsefede ayrılık ve karşıtlığın doğmasına sebep oldukları dikkat edilmesi gereken en önemli nokta olmuştur." Günü-

müz insanına "Kalvinizm", "Anglikanizm" ve "Luthercilik" arasında büyük farklılıklar bulduğunu kanıtlayacak daha çok aktarım verebilirdim. İlk ikisi, tarihin seyri içerisinde liberal düşünce ve demokrasinin yükselmesini sağlarken sonuncusu Prusya militarizmi ve *Herrenvolk*'*un kaynağını oluşturmuştur.

Fransız bilim adamı Profesör J. Paquier, sadece Fransız ve Alman Protestanlar arasında bile benzer farklılıkların olduğunu vurgulamakla kalmaz; daha da ileri giderek dile getirdiği "Bizim, Alsace'da kurulmuş olan Luthercilik ile Alman Lutherciliği birbiriyle karıştırmaya hakkımız yoktur" sözü belki de en önemli noktaya işaret eder.

Konuma uygun şekilde girmeden önce modern tarihsel araştırmaların sonucu olarak özellikle Rönesans ve Reform arasındaki ilişkiyi, Reform hareketinin şu an gerektiği noktayı hazırlayıcı bir nokta olarak, sadece özet olarak sunabilirim. Bunlar gerçekten heyecan verici konulardır. Fakat ben burada Luther'in kişiliği ve düşünceleri doğru anlaşılabilsin diye bu iki hareketle ilgili geleneksel görüşlerin ne olduğunu ve bunların son araştırmalar ışığı altında nasıl göründüğünü kısaca tanımlamak zorundayım. Sadece sonuçları dile getireceğim. Daha fazlasını ise ilerleyen zamanlarda, Rönesans ve Reform hareketinin birbirleri arasındaki ilişkiyi doğru bir yorumlamayla ortaya koyan modern bilim adamlarının ayrıntılı çalışmalarına bırakmalıyım.

Sanırım herkesçe benimsemiş olan; Rönesans'ın sadece klasik sanat ve edebiyat ile putperest unsurların canlandırdığı ve manevi açıdan bir boşluğun doğmasına neden olduğu, Reform'un ise din ve diğer bütün manevi güçlere yeni ve daha sağlıklı bir yaşam verdiği tanımlamasıdır. Bu yaklaşım hâlâ birçok açıdan sürdürülmektedir. *Cambridge Modern History* "Metinlerin canlandırılması olan Rönesans'ı, dinin canlandırılması olan Reform'dan ayırmak alışılmış bir durumdur" der. Fakat Rönesans bundan çok daha fazlasıdır. Berd-

* Nietsche'nin eserlerinde geçen ve "efendi zümresi" anlamına gelen kavram

yaev haklı olarak "Rönesans sadece dikkate değer yaratıcı yeteneğin ürünü olan eserlerin bir koleksiyonu değildir. Rönesans başlı başına ayrı bir dünya görüşü (Weltanschauyng) ve kültür ortaya koymuştur" der.

Bu mükemmel dünya görüşü (Weltanschauung), o ana kadar medenileşme açısından Latin ülkelerinin bile arkasında kalan Almanya'da dahi Rönesans boyunca kendi tarzını kurmuştur. Profesör H. A. L. Fisher, *History of Europe* (Avrupa Tarihi) adlı eserinde "Almanya tarihinde Rönesans; kültür, eğitim ve öğretim konusunda dikkate değer bir gelişme olarak hatırlanmaktadır" der.

Rönesans'ın büyüklüğünü, bu hareketin bütünlük ve sürecini birkaç cümle içerisinde tanımlamak zordur. Eğer yerim olsaydı, Rönesans'ın doğru anlaşılmasına imkan verdiğinden dünyanın kendisine minnettar kaldığı Jacob Burckhardt'ın eserinden bir çok alıntı aktaracaktım.

Bununla birlikte *Britannica'nın*, hareketin tamamını oldukça açık bir şekilde özetleyen bir tanımına rastladım. Orada bu hareketlerin sadece eğitimde bir canlanma olmadığı, aynı zamanda klasik geçmişin yeniden keşfedilmesi, manevi açıdan özgürlüğe kavuşan insanın kendi yeteneklerine olan güvenini yeniden kazanması; tarihin ve çeşitli inanç esasları ile farklı geleneklere rağmen insan tabiatının sürekliliğinin ortaya koyulması olarak tanımlanmıştır; Rönesans; edebiyat, felsefe ve sanat eserleri arasındaki rekabeti canlandırmış; araştırmayı teşvik etmiş, eleştirmeyi özendirmiş, Ortaçağ bağnazlığı tarafından dayatılan dar zihinsel kalıpları kırmıştır." Rönesans, özgür bir varlık olarak kendi kendini yeniden oluşturmak isteyen insanın çabasını gösterir... İnsan bu çabası için Yunan ve Roma Edebiyatı'ndan (literae humaniores) özel yardım görmüştür ki, buradaki metinler tanrısal olmaktan çok insani içeriklidir." Bu madde *Britannica'nın* ilk kez dokuzuncu baskısında yer almış ve J. A. Symonds tarafından yazılmıştır. Fakat daha sonra bazı ilginç gelişmeler olmuştur. Yakın zamanda piyasaya sürülen on dördüncü

baskıda bu madde ünlü Ameraklı bilim adamı Profesör P. Smith tarafından eklenen bir dipnotla tamamlanmıştır. Burada Profesör Smith'in eklediği şey şudur: "XIX. yüzyılın bir çok tarihçisi gibi Symonds da her iki hareketi (Rönesans ve Reform) liberal hareketler olarak dikkate almıştır. Friedrich Nietzsche ise 'Reform geri zihinlerin İtalyan Rönesansı'na karşı bir tepkisidir' der. Bu düşünce, Lord Acton gibi Katolik tarihçiler, Ernst Troeltsch gibi Protestan tarihçiler ve bilim adamlarının çoğu tarafından kabul edilmiştir."

Nietzsche'nin bütün yazılarında bu iki harekete ve aralarındaki ilişkilere yönelik vurgular bulunmaktadır. "Rönesans yakın tarihin en büyük dönemidir". "Reform'da İtalya Rönesansına karşı bir çelişki görmekteyiz". "Almanlar, Avrupa'nın etrafında toplanabileceği en son büyük kültür olaylarından Rönesans sırasında Avrupa'yı aldatmıştır." "Luther'in reformasyonu, bütünüyle kendi sıradanlığı içerisinde, kozmopolit olana karşı basit zihinsel bir tepkidir. . . Avrupa ruhunun bozulması, özellikle kuzeyde Luther Reformuyla yayılarak kendini belli etmiştir." "Luther'in Reformu'nun kuzeydeki başarısı Avrupa'nın kuzeyinin güneyine göre geri kalmışlığının bir kanıtıdır."

Nietzsche'nin bu konu üzerindeki belki de en dikkate değer yorumuyla, *Human, All Too Human* (İnsanca, çok İnsanca) adlı eserinde karşılaşıyoruz. "Rönesans, modern kültürümüz içerisinde daha etkilisi bulunmayan olumlu güçlere sahiptir" diye yazar. "O, bütün eksiklik ve kusurlarına rağmen yine de binlerce yılın Altın Çağıdır. Öte yandan Alman Reformu ise, eski ruhların enerjik bir itirazı olarak göze çarpmaktadır. . . Onlar kuzeye ait dayanıklılık ve inatçılık özellikleriyle insanlığı tekrar gerilere fırlatmıştır. . . . Rönesans'ın en büyük işlevi, bu dönemin geri kalmış ruhlarınca itiraz görerek engellenmiştir. Politikacıların olağanüstü şaşkınlığı Luther'in korunması doğrultusunda önemli bir fırsat olmuş, böylece o da protestosunu güçlendirmiştir. İmparator Luther'i Papa'ya karşı bir koz olarak korumuştur. Papa da aynı şekilde Protestan prensleri İmparator'a karşı bir denge unsuru olarak kullanmak üzere Luther'i el al-

tından korumuştur. Eğer bu tuhaf gizli hesaplaşmalar olmasaydı, Luther de Huss gibi yakılacak, aydınlanma güneşi daha erken parlayacak ve ihtişamı hayal ettiğimizden daha ışıltılı olacaktı."

Nietzsche'nin Lutherci bir rahibin oğlu olduğu, Lutherci bir terbiye ortamında yetiştiği ve Luther'in öğretileri ile etkisinin farkında olduğu unutulmamalıdır. Nietzsche, son yazılarından birinde "insanlar artık Rönesans idealinden korkmamaktadırlar" derken oldukça haklıdır.

Bilim adamları, Rönesans ve hümanistlerin "putperest olmadığı ve 'pagan' Rönesansı'na ilişkin söylenenlerin bir çoğunun saçma şeyler olduğunu" görmeye başlamışlardır. İnsanlar Luther'in yaşadığı o büyük dönemi, sahip olduğu eşsiz fırsatı ve sadece bu fırsatın farkında olmadığını değil, aynı zamanda onunla felaket getiren sonuçlar doğuracak şekilde mücadele ettiğini de anlamaya başlamışlardır. Reform, daha doğrusu Alman Reformu demek gerekir, artık liberal ve ilerici bir hareket olarak değil, Rönesans'ın büyüklüğüne karşı talihsiz bir tepki dönemi olarak görülmektedir. Profesör J. B. Bury *History of Freedom of Thought* (Düşünce Özgürlüğü Tarihi) adlı eserinde "Temel hata işte budur. Tarihi üstünkörü okuyan insanlarla aynı düşünceyi paylaşan biri, Reform'un, dinsel özgürlük ve kişisel yargı hakkını getirdiğini sanacaktır" demektedir. Öte yandan, Nietzsche'nin yazılarının İngilizce editörü olan Oscar Levy, 1940'ta "Luther'in Reformu, gönül, akıl, irade ve eylem üzerine olduğu kadar sanat, şiir, güzellik ve bilgi üzerine de bir lanetlemedir" der. Dyer, *History of Europe* (Avrupa Tarihi) adlı eserinde "Reform Germen ırkına ait (Teutonik) zihnin Roma'ya karşı tepkisidir" diye yazar.

Sonuçlar beklendiği gibidir. "Reformun doğrudan etkisi, öncelikle bilimsel sürece karşı zıtlık oluşturmasıdır. Protestan liderlerin düşüncelerinden çok evrenin gelişiminin bilimsel teorileriyle tutarsızlık sergilenmiştir" (A. D. White: *History of the Warfare of Science and Theology within Christendom* [Hıristiyanlık Dünyasında Bi-

lim ve İlahiyat Arasındaki Savaşın Tarihi]). Almanya özellikle kötü bir talihe mahkûm olmuştur. Rönesans'ın başlarında ümit verici bir görünümdeyken Luther'in gelişi ve Alman Reformu bu olumlu görünümü sonsuza kadar yok etmiştir. *Cambridge Modern History* (Cambridge Modern Tarihi), bu konu üzerindeki bölümünü şu tipik sözlerle bitirmektedir. "Sivil hayatın bozulması, şehre ait sanat ve medenileşmenin de çökmesine neden olmuştur. . . . Entelektüel, ahlaki ve siyasi açıdan Almanya bir çöldür ama dini huzur ortamı olarak nitelenmiştir."

Bundan sonraki bölümlerde ifade edeceklerimin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Reform'un tarihsel yorumunda yer alan iki değişime dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki, Lutherci hareket ile Reform'un diğer fraksiyonları arasındaki büyük ve temel farklılıklardır. İkincisi, Reform'un, tarihsel önceli olan Rönesans'la ilişkisidir. Burada, farklı bilim adamlarının ulaştıkları sonuçlar doğrultusunda izledikleri araştırma çizgilerini gösteremesem de, en azından onların eski ve geleneksel bakış açısı olarak bilinen tanımlamalardan farklı olan yaklaşımlarını içeren sonuçlarını gösterebilmeyi umuyorum.

Konumu bu şekilde daraltmış olsam bile kendimi sınırlamak durumundayım. Ben sadece Alman Reformu'nun iki özelliğiyle ilgileneceğim. Öncelikle Martin Luther'in, bana göründüğü kadarıyla, gerçek ve doğru kişiliğini tartışacağım. Bunu iki sebepten dolayı yapacağım. Birincisi, Alman Reformu Luther'in kişiliği olmaksızın düşünülemez. "Alman Protestanlığını anlama gayretinin temel referansı Martin Luther'in kişiliği ve yazılarıdır." "Luther Alman Reformu'dur, Alman Reformu ise Luther'dir." On altıncı yüzyılın Protestan Reformu Luther olmaksızın düşünülemez. Bu hareket, kaynağını doğrudan ona borçludur ve onun kişiliğinin damgasını taşır." Hiç bir Alman Luther kadar halkının bütün tarihi ve dinsel hayatının üzerinde bu derece etkin olmamıştır. Hiç kimse böylesine imanlı bir şekilde bütün kişilik ve davranışlarını, yaşamın ve ta-

rihin özel nitelikleri üzerine yansıtmamıştır." "Luthercilik Luther'in değil, onun kendine has niteliklerinin ortaya çıkardığı bir sistemdir. . . . Bu, 'reformcu'nun geniş etkisini açıklar." Bunlar tipik yorumlardır.

Reformcu'nun karakterine ilişkin Lutherci ve Katolikler'den çok sayıda aktarım yapmaya vakit ayıracağım. Çünkü, Luther'in diğer yaşam öyküsü yazarları gibi ben de Luther'in kişiliğini anlamaksızın Lutherciliği ve onun etkisini anlamanın imkansız olduğundan eminim.

Luther'i geniş şekilde ele alıp tartışmamın ikinci sebebi, bir ölçüde de olsa "Luther efsanesi"ni yıkabilme umududur. Bana göre, akla uygun izahı olmayan bazı eski efsanelerin varlığı kadar hiçbir şey tarihsel gerçeklerin doğru anlaşılması yönünde bu derece zararlı değildir. Luther'in yaşam öyküsü yazarlarından biri "Luther efsanelerine karşı mücadele etmenin ümitsizliği"nden bahseder. Ben pek kötümser birisi değilim. Sanırım bir öğretmen olarak benim görevim çalışmak ve öğrencilerimi gerçeklerden, en azından benim görebildiğim gerçeklerden haberdar etmek ve onların, geleneksel anlatıları kabul etmeden önce, doğruyu görüp okuyabilecek bir zihin yapısı oluşturmalarına katkıda bulunmaktır.

Luther'in kişiliğini ele aldıktan sonra Reformcu'nun siyasi ve sosyal öğretilerinden bazılarını değerlendirip açıklayacağım. Luther'in öğretisi, bu öğretiye ilişkin izahlar ve Kutsal Kitap yorumu gibi konularda bir tartışma içine girme niyetinde değilim. Luther'in ünlü yaşam öyküsü yazarı Funck-Brentano "Doktrin, Luther ve Lutherciliğin tarihi açısından en önemsiz konudur" der.

Luther'in sadece (saf dini görünüşten ayrı olarak) siyasi ve sosyal hayata büyük etkisi olan biri olarak kalmadığı, aynı zamanda çağının siyasi ve sosyal yaşamında önemli bir şahsiyeti olduğu ortadadır. Onun en büyük hayranlarından biri olan Houston Stewart Chamberlain, Luther bir ilahiyatçıdan çok bir politikacıydı" der. O "herşeyden çok, siyasi bir kahramandı". "Luther'in ilk düşüncesi,

siyasi bir Reform için Kutsal Kitab'ı incelemektir". "Dini ve sosyal sorunlar Reform'da birbirine karışmıştır. Reform'un dini bir hareket olduğu kadar sosyal ve siyasi bir devrim olduğu da bir gerçektir". Böylece "Luthercilik siyasi bir hareket" olmuştur ve Protestan Kilise tarihçisi, kesinlikle haklı olarak Luther'i "Almanya'nın en büyük politikacılarından biri" olarak, nitelemektedir. (H. Hermelink, *Zeitschrift fur Kirchengeschichte* (Kilise Tarihi Dergisi), 1908, c. XXIX, s. 478).

Martin Luther'in kişiliğine ve onun siyasi ve sosyal öğretilerine değindikten sonra, Almanya'nın ve dolayısıyla Avrupa'nın siyasi yaşamı üzerinde etkili olan kuramlarını ayrıntılarıyla tanımlamaya çalışacağım. Böylece okuyucu, benim görüşüme göre Luther'den Hitler'e giden bir çizgi olduğunu ve temel amacım olmasa da en önemli amaçlarımdan biri olarak, Almanya'nın Batı Medeniyetinin değerlerini tekrar tekrar yıkmaya kalkışan bir barbarlar ülkesi olduğu ve buna da Martin Luther ve onun Alman Reformu'nun sebep olduğu iddiamı ispat edip edemediğime karar vermekle sorumludur.

İnsan Olarak Luther

Luther'in Kişiliği

Luther'in yaşam öyküsüne benzer bir şey verme niyetinde olmadığımı, açıkça belirtmeliyim. Yaşam öyküsü yazarı, bir insanın hayatının önemli önemsiz, mutlu mutsuz, bilinen bütün gerçeklerini kaydetmek zorundadır; okuyucunun işiyse, tanımlanan kişinin karakteri üzerine kendi değer yargısını oluşturmaktır. Luther konusunda, gerçeği görmek kolay değildir ve Reformucuyu, onun bütün eksikliklerini göz ardı ederek, neredeyse bir aziz gibi tanımlama uğraşında olan yaşam öyküsü yazarları bu uğurda büyük zahmetlere katlanmışlardır. Buna rağmen bazı kusursuz Luther yaşam öyküleri de bulunmaktadır. Bunlar Luther'i bütünüyle tarafsız bir şekilde ele alarak tanımlamaktadırlar. Burada benim de sıklıkla alıntılar yaptığım Funck-Brentano'nun *Martin Luther* adlı çalışmasını içtenlikle tavsiye edebilirim.

Eleştirmenin görevi yaşam öyküsü yazarından oldukça farklıdır. Eleştirmen bütün öyküyü vermeye kalkışmaz ya da iddia etmez. Eleştirmen, bazı özel noktalar ve çözümlemeler alarak onları doğrulamak veya yanlışlamak için belli bir çerçeve içinde tartışır.

Benim yapmaya çalıştığım şey de budur. Amacım, Luther'in, Almanya'nın siyasi ve sosyal gelişimine etkisini araştırmak olduğundan, sadece bununla ilgili sebepleri tartışacağım.

Luther üzerine konuşmanın, tarihe mal olmuş herhangi bir insanın üzerine konuşmaktan çok daha zor olduğunu biliyorum; çünkü benim söyleyeceğim her ifadenin aksinin iddia edilebileceğinin tamamen farkındayım. Bu zorlukların ilki, insanların Luther'i tarafsız bir yöntemle inceleyerek anlamalarının oldukça güç olmasıdır. Bazıları onun yaptığı her şeyi överken bazıları kötüleyecektir.

Luther'in Alman diline etkisini örnek olarak ele alalım. Ünlü Alman tarihçi Heinrich von Treitschke "Luther'in Yeni Yüksek Almanca'yı bir günde ve bir hamlede oluşturduğunu" ifade etmiştir. Fakat, Ortaçağ'daki Alman tarihi üzerine on altı ciltlik bir eseri olan tarihçi Janssen, oldukça kesin bir dille "Luther yeni bir Alman dili yaratmamıştır" diyerek onun Almancanın gelişmesinde bir etkisi olmadığını ifade etmektedir.

Bu iki tarihçi de birer bilim adamıdır. Treitschke, Luther'de tanrısal bir mizaç gören aşırı nasyonal bir Lutherci'dir. Ona göre Luther'in söylediği ve düşündüğü her şey bir mucizedir. Tıpkı Tanrı'nın kendisi gibi Luther de tek bir hamlede yeni bir dil yaratmıştır. Öte yandan Roma Katolik Kilisesi'ne Janssen ise, Luther'in yaptığı hiç bir şeyde olumlu bir yön görmediğinden Katolik Kilisesi'nin parçalanmasına neden olan bu adamın kendi anadili üzerinde olumlu bir etkisi oluduğu düşüncesini bile çok itici bulmaktadır.

Bu durumda gerçek, muhtemelen ortada bir yerde bulunmaktadır; fakat Luther'le ilgili kabul edilen ifadeler dikkatlice gözden geçirilmelidir. Çünkü onun hakkındaki değerlendirmeler birbiriyle çelişebilir ve çelişecektir de.

Luther, kendi yazılarıyla yorumcularına oldukça yardımcı olmuştur. Çünkü bu yazılarda bir çok çelişki bulunmaktadır. Luther, aynı konuyu kısa bir zaman aralığıyla önce doğrulayıp sonra da inkar edebildiği için, "otoriteler"in kendi tercih ettikleri taraftan alın-

tı yapmalarına imkân vermiştir. İşte bu çelişki zenginliği bize, Luther'in kişiliğine ilişkin ilk ipucunu vermektedir. "Doktrin ve yazılarında olduğu kadar yaşamında da gözlenen büyük zıtlıklar, onun nevrotik tabiatından kaynaklanmaktadır" (Funck-Brentano).

Luther ilk gençlik yıllarından itibaren oldukça nevrotik bir kişiliğe sahiptir. Son derece sıkı bir aile terbiyesi içerisinde yetişmiştir. "Tek bir fındık yüzünden annem beni kanatıncaya kadar döverdi" diyerek kendisini anlatır. Lise ve üniversitede de durumu daha iyi değildir. Küçük kabahatleri yüzünden hocaları tarafından günde on beş kez gibi bir sıklıkla kamçılanmıştır. "Genç bir çocuk olarak maruz kaldığı bu aşırı sertlik, onun kişiliğinde önemli bir iz bırakmıştır. Daima biraz çekingenlik, biraz yabanilik, biraz da güvensizlik içerisinde olmuştur." Arkadaşları genç Luther'in "Ruhsal huzursuzluk ve fiziksel anormallikten şikayetçi olduğunu" söylemektedirler. Hayatının çok erken döneminde melankoliye tutulmuştur ve "bütün sinir sisteminin yıprandığından" şüphe duyulamaz.

Bu dönemde onun Kilise'ye girmeye nasıl karar verdiği dikkat çekicidir. "2 Temmuz 1505'te henüz delikanlılık döneminde Magdeburg'daki ebeveynini ziyaretten dönmektedir. Erfurt yakınlarında korkunç bir fırtınaya yakalanır. Yalnız yolculuk yapmaktadır ve Stotterheim Köyü civarındayken çok yakınına bir yıldırım düşer ve Luther yüzü-koyun yere kapaklanır. "Bana yardım et, bana yardım et! St. Anne, eğer bana yardım edersen bir keşiş olacağım!" der ve bu olaydan sonra manastıra girer.

Hiç bir şey ürkek, asabi, duygusal ve kararsız genç bir adam için çetin ve tekdüze bir hayat demek olan keşiş hayatından daha kötü olamaz. Dolayısıyla onun manastır hayatının tuhaf olaylarla dolu olması şaşırtıcı değildir. "Luther bir gün keşişler korosunda Evharistiya ayinini icra ederken, İncil'den cinlerin musallat olduğu bir insanın hayatını anlatan bölüm okunduğu sırada bir hastalık nöbetine tutulur. Yere düşen Luther, delirmiş gibidir. Bu arada "ben deli değilim, ben deli değilim" diye bağırmaktadır. Luther

manastırdayken diğer keşişler genellikle onun "şeytan tarafından çarpıldığını" düşünürler.

Zihinsel dayanıksızlık Luther'in hayatının anahtar kelimesi olarak kaldı. Gücünün üzerinde bir çalışmayla veya uzun dualarla deprasyonlarını yenmeye çalıştı; bozulmuş zihinsel durumunun sonucu olarak herşeye fazlasıyla önem verdi. Yazılarındaki bir çok bölüm bize, Luther'in psikolojik durumuyla ilgili iyi ipuçları vermektedir. Burada insan gücünün üzerinde bir çalışma gözlemlenir. "İki sekretere ihtiyacım var. Gün boyunca mektup yazmaktan başka bir şey yapamıyorum. Rahibeler manastırının ve manastır yemekhanesinin vaiziyim, bölgenin piskoposluk vekiliyim ve dolayısıyla on bir farklı görevim var; Leitzkau'daki balık havuzlarından da sorumluyum; Torgau'da Herzberg papazlık bölgesine ilişkin davanın vekiliyim. St. Paul üzerine dersler veriyor, Mezmurlar üzerine notlar topluyorum. Ofisimde çalışmak ve Evharistiya ayinini yönetmek için nadiren zaman buluyorum." Luther "Fiziksel olarak oldukça iyiydim, fakat ruhsal açıdan sıkıntılıydım" diye itiraf etmektedir bir mektupta. "Son haftalarda ölüm ve cehennem hakkında" düşünerek sarsıldım; bütün bedenimle titriyordum ve tükenmiş durumdaydım. Ümitsizlik ve günahkarlığın dalga ve fırtınaları üzerime saldırıyordu; Mesih'i neredeyse bütünüyle kaybetmiştim" (*Luther's Letters* [Luther'in Mektupları], Enders Edisyonu, c. I, ss. 66, 67, ve c. VI, s. 71).

Hiçbir şey yapmadığı zamanlar da vardır. "Burada hiçbir şey yapmıyorum" diye yazmaktadır 1521'de, "yazık ki ibadeti ve Tanrı'nın Kilisesi'nin hasretini çekmeyi ihmal ediyordum. Hissetmem gereken ruhumun ateşiydi. Bana hükmeden ise bedenim, arzularım, tembellik, işsizlik ve uyuşukluktu." (aynı eser c. III, s. 189).

Bu yakınmalar böylece devam eder ve okudukça, yaşam öyküsü yazarlarının onun bu durumunu doğrulayan tanımlamalarıyla daha çok karşılaşırız: "Sinirsel düzensizlik varsayımını göz ardı etmek zordur" (Maritain). Diğerleri onun bu ızdırabını "hezeyan san-

rıları" (Funck-Grentano), "dini fanatizm" (Profesör B. Schoen) olarak nitelerler veya basitçe "zihinsel rahatsızlık" olarak tanımlarlar" (aynı eser).

Onun en büyük hayranları ve savunucuları bile onun "dini melankoli"den, "zulmetme düşkünlüğü"nden mustarip olduğunu itiraf etmektedirler" (Profesör A. Hausrath, J. Husslein, A. Harnack).

Bu profesörlerden yaşlı olanı Luther'in daha da kötü bir portresini çizer. Luther "günaha teşvik edici şeyler"den ve özellikle de "şeytan merakı"ndan mustaripti. Onun hoşlanmadığı herşey ve onunla uzlaşmayan herkes şeytandan esinlenmişti. Doğrudan şeytanı sorumlu tuttuğu pek çok tuhaf sanrı ve titremelere maruz kalırdı. Sonunda şeytan onun hayatının hakim düşüncesi oldu. "Luther'in temel özelliklerinden birisi, onun entelektüel hayatında, sosyal ilişkilerinde, sözlerinde ve vaazlarında daima şeytanı dile getirmesi ve Kutsal Kitap'ta verilen yetkiden daha fazla güç ve önem yüklemesidir. Bu özellik onun yazılarına, Almanya'da, daha önce hiç görmediği bir popülarite kazandırmıştır. . . . Hem halk arasında hem de yüksek çevrelerde, uyuyan bütün batıl inançlar ve bunların tohumları onun bu çeşit yazılarıyla uyandırılarak hareket e geçirilmiştir.

Luther'in bu konu üzerine söyledikleri burada aktarılmayacak kadar fazladır. Ancak burada önemli olan, Luther'in Almanya'da Rönesans'ın unutturduğu mucizelere, batıl inançlara mistisizme ve kötü güçlere olan fanatik inançlara bağlılığı geri getirdiği gerçeğidir.

Burada, Luther'in sadece şeytan üzerine değil, diğer konular üzerine söylediklerini de aktarmada zorlandığını söylemeliyim. Bu zorluk onun ifade tarzıyla ilgilidir. "Şeytanla birlikte karımla uyuduğumdan daha çok uyurum," onun nisbeten zararsız bir sözüdür. Diğer aktarımlarda yazılmaya uygun olmayan ahlaksızlıkları ise sadece işaretle göstermek suretiyle verilebilir.

Luther'in ifade tarzı gerçekten oldukça kötü, hatta aktarılamız durumdadır. "Onun zihni, ahlaksızlık ve müstehcenlikle meşgul-

dü" diye yazar Maritain. Bu durumu "devrimci gazetecilik" olarak nitelemek onu olduğundan hafif gösteren bir ifadedir. "O, öfkeyle kızar ve kızdığında ise adeta pislik kusardı. Hiç kimse onun yazdıklarını nezih bir İngilizce'yle ifade edemez" sözleri onun durumunun en açık ifadesidir. Bu durum yine onun nevrotik kişiliğinin doğal bir sonucudur. Luther'de olağanüstü ve kutsal olan hiçbir şey yoktur; tahammül ve insani anlayış ise çok azdır. O, bizim neslimizin sık sık tanık olduğu, kaba Alman politikacıları gibi bağırmayı, yaygara koparmayı ve küfretmeyi severdi. Luther kendi kendine gururla şöyle haykırmaktadır: "Öfkeli davranışlar bütün varlığım için uyarıcı ve harekete geçiricidir. Benim zekâmı keskinleştirir, şeytanın saldırılarını durdurur ve endişeleri kovar. Öfkeli olduğum zaman her zamankinden daha iyi konuşup yazı yazarım. Eğer iyi bir şekilde yapmak, yazı yazmak, dua vermek ve vaaz etmek istersem öfkeli olmalıyım" (*"Table Talk,"* Masabaşı Sohbeti 1210).

Onun "iyi dua etmek"ten ne anladığına özellikle işaret etmek isterim. "Artık dua edemiyorsam en azından ibadet edebilirim. Artık 'Senin Adın'la kutsadım' demeyeceğim; aksine 'Katoliklik adına lanet ve beddua edeceğim'. Artık 'Senin Krallığın gelsin' demeyeceğim; aksine 'Papalık adına lanet ve beddua etmeyi ve onu cehennem azabına göndermeyi' tekrarlayacağım. Evet, benim dua etme tarzım budur ve ben bunu hayatımın her günü ve kalbimin derinliklerinden gelerek yapıyorum" (E25, 108).

Ortaçağ ifade tarzının günümüzdekinden farklı olduğu tartışılabilir. Fakat "Luther, kendi dönemindeki eğitimli insanların geleneksel ifade tarzının çok ötesine geçmiş ve küstahlığıyla arkadaşlarını şaşırtırken karşıtlarını öfke ve hayretle suskunluk içerisinde bırakmıştır."

Birçok güzel şey yazan ve söyleyen bir insanın ara sıra sınırı aşma hakkı olduğu söylenebilir. Fakat Luther'in yazıları nadiren güzeldir ve onların çoğu "cinsel imalarla cazipleştirilmiş, asil olmayan kabalıklar" içermektedir. Luther'in ifadelerini, "aşırılığıyla, kabalığıyla, kayıtsızlığıyla, zerafetsizliğiyle, küfürbazlığıyla, vahşi para-

dokslarıyla dinsel ahlakın dayanaklarını tehdit etmekte ve güç, zeka veya herhangi etkili bir belagatle telafi edilmemektedir" (*Introduction to the Literature of Europe* [Avrupa Edebiyatı'na Giriş]) diye değerlendiren Luther eleştirmenlerinden biriyle (H. Hallam) bütünüyle hemfikirim.

Bu efsanevi, zihinsel açıdan dengesiz ve hastalıklı karakter Reform'un kahramanıdır. Onun taşkınlığı, zulüm düşkünlüğü ve değişken ruhsal durumu, yazılarında ve konuşmalarında rastlanan çelişkilerin kaynağıdır. Mantıktan nefret ettiğini kendisi de kabul etmiş; ihtirasları ve sert mizacıyla mantığı ve konulara akılcı yaklaşımı mahkûm etmiştir. "Mantık şeytanın en büyük fahişesidir; doğası ve tarzıyla ahlakı bozan bir fahişedir; şeytanın görevlendirdiği bir fahişedir; bedeni uyuz ve cüzzam tarafından sürekli kemirilen bu fahişe ayaklar altında çiğnenip yok edilmelidir, o ve onun aklı. . . . Onun çirkinliğini göstermek için yüzüne hayvan pisliği atılmalıdır. Vaftiz sırasında suda boğulmalıdır. Bu sefil şey evin en pis yerinde yani tuvalette tutulmaya layıktır" (E16, 142-148). Hepsi bu kadar kötü olmamasına rağmen aynı yönde birçok ifadesi vardır. "Tefecilik, sarhoşluk, zina; bunların suç olduğu açıktır ve bütün dünya bunların günah olduğunu bilir. Fakat şeytanın gelini olan 'Mantık' insana, sezdirmeden yaklaşır ve onun söylediği her şeyin Kutsal Ruh'tan geldiği sanılır. O, şeytanın sahip olduğu en tehlikeli fahişedir." "Mantık imanın zıttıdır" diye yazar bir başka yerde. "Mantık şeytanın fahişesidir. O Tanrı'nın söylediği ve yaptığı her şeye sadece küfreder ve saygısızlıkta bulunur" (E29, 241). Bu yargılar devam eder gider.

Luther'in öğretilerinde, kişiliğinde, akla karşı olan nefretinde romantik bir dünyanın var olabiliceğine dair Alman inancının ve mantıksal ve akılcı olan her şeye karşı beslenen şüphenin tohumlarını buluyoruz. Luther'in kaba anlatım ve mizacı, makul konulara ilişkin konuşma ve düşünme yetersizliği, onu akıldan şüphe ve nefret eden biri yapmıştır. Bu yeni Hıristiyanlığı oldukça istekli bir şe-

kilde kabullenen Alman halkı, onun öğretilerine inanmış ve bütün bunları modern bir din olarak mutlulukla karşılamıştır.

Görüş ve fikirlerinde büyük farklılıklar gözlenen iki büyük bilim adamının Martin Luther'in bu mantıksız isterisini nasıl yorumladığını karşılaştırmak ilginç olacaktır. Bunlardan biri özgür düşünür Nietzsche, diğeri de Hıristiyan olmayan dünyayı Hıristiyan yapma konusunda asil bir girişimde bulunan Jacquest Maritain'dir.

Nietzsche, Luther'in "Eğer biz, daha çok öfke ve gazabını gösteren Tanrı'nın, merhametli ve adil olabileceğini aklımızla kavrayabilseydik, sahip olduğumuz imanın ne anlamı olacaktı?" sözünü aktarır ve şöyle devam eder: "Katolik Kilise Mensupları çıkarımların akla karşı bir günah olduğunu düşünür. Alman ruhunu en derinden etkileyen, en tehlikeli çıkarım ise şu olmuştur: credo quia absurdum est."

Katolik filozof Maritain ise Luther'in mantık nefretini içeren ifadelerini aktarır ve şöyle devam eder: "Bu pasajları XIX. yüzyılda, kılıktan kılığa girip zihinleri zehirleyen entelektüel mistisizmin temelinin, gerçek yüzüyle kavranmasına imkân verdiği için aktardım. . . . . Luther, insanı akıldan ve daima düşünmeye ve mantıklı düşünmeye yönelik usandırıcı zorlamadan kurtarmış, serbest bırakmıştır."

Din ile politika, iman ile dünya işleri arasında derin ve sürekli bir ilişkinin olduğunun farkında olan ne kadar da az insan vardır! Dolayısıyla pek çok İngiliz bir iyi niyet duygusu içerisindedir; kendi mantıklarına göre tartışırlar ve Almanların da aynı mantığı kabullendiklerini sanırlar. İngilizler, aklı istememekle kalmayıp aynı zamanda da aşağılayan Almanlara aklın ışığını göstermeye çalışırlar. Onların Mesih'i, Tanrı'sı ve Kurtarıcı'sı olan Martin Luther, onlara akıl ve zihne karşı nefreti öğretmiş ve onlar da Luther'i gönüllü olarak izlemişlerdir.

Eğer Luther'i "Almanların Mesihi" olarak nitelemiş olsaydım, bu birçok insanı şaşırtacak ve etkileyecektim. Aslında bu Luther'in olmak istediği ve oldukça da başarılı olabileceği bir şeydir.

"Luther sahte mistisizmini uygulamak için fazla beklemez. Luther, bütün işlerinde ve aldığı kararlarında bir tür tanrısal ilhamla yönlendirildiğine kendisini inandırmıştır." Luther öncelikle yeni bir tarz içerisinde "Tanrı'nın Sözü" adı altında anlatımlarda bulunmuştur. Fakat çok geçmeden, "Luther'in 'Tanrı'nın Sözü' adıyla daima kendi Kutsal Kitap yorumunu ve Tanrı'nın kendisine ilham ettiğini övünerek söylediği kendi öğretisini dile getirdiği" anlaşılmıştır.

"Kızdığımda, bu kızgınlığı benim kendi öfkem değil, Tanrı'nın öfkesi olarak ifade ediyorum". Luther, sıradan bir insan ve azizden daha üstün olduğunu düşünüyordu. "St. Augustine veya St. Ambrosius benimle kıyas edilemez". "Onlar, Kutsal Ruh'un benim dudaklarımla söylediği Tanrı'nın sözü olan öğretimize hürmet edeceklerdir". "Binlerce yıldan beri Tanrı bana verdiği ihsanları hiç bir rahibe vermemiştir" (E61, 422). "Tanrı bütün Alman toprakları için beni tayin etmiştir ve ben cesaretle, yemin ederek teyit ediyor ve ifade ediyorum ki, bana itaat ettiğinizde bana değil, Mesih'e itaat ettiğinizden şüphe yoktur" (W15, 27). "Bana itaat etmeyenler, beni değil Mesih'i hakir görenlerdir". "Bizim Mesih'in gelişinden önce çalınan son boru olduğumuza inanıyorum". "Öğrettiklerim ve yazdıklarım bütün dünya parçalansa da hakikat olarak kalacaktır" (W18, 401). "Benim öğretilerimi kabul etmeyenler kurtulamayacaklardır". "Bana karşı olan hiç kimse ayağa kalkamaycaktır".

"Hiçbir ölümlü kendisinden Luther kadar çok söz etmemiştir". Onun zulmetmeye olan düşkünlüğü, ilerleyen yıllarda kendini beğenme ve büyüklenme düşkünlüğüne dönüşmüştür. O, kendisinin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna hakikaten inanmıştı. O, "Ben Mesih'im" söylem ve öğretisini tekrarlamaktan kendisini alamamıştır ve neredeyse bir solukta "Ben Almanların peygamberiyim, artık bu ünvanı taşımalıyım" der.

Ancak ben Luther'i, kendisinin inandığı ve ne yazık ki taraftarlarının da kabul ettiği gibi, bir "Alman Hıristiyan" olarak nitelendirmenin yerinde olacağına inanıyorum.

Luther'in Tanrı'sı ve Luther'in Mesih'i Luther'in hatalarından sorumlu tutulamaz. Görüşleri, düşkünlükleri ve işlediği her sapkınlığı Reformcu'nun kişiliğinin doğal sonucudur. "Eğer Tanrı oğluyla ilgileniyorsa beni de koruyacaktır; benim amacım İsa Mesih'in amacıdır. Eğer Tanrı Mesih'in şanını önemsemezse kendisininkini tehlikeye atacak ve sonuçta doğacak utancı yüklenmek zorunda kalacaktır."

Dolayısıyla, Luther'in her zaman Tanrı ve Mesih'le tamamen aynı fikirde olmaması doğaldır. Bir vesileyle "Mesih'ten çok eşim ve öğrencilerime itimadım vardır" diye yazar oldukça utanmaz bir şekilde (*"Table Talk"*, 2397b). "Mesih'i hayal ettiğimde şeytanı görmüş gibi olurum." "Mesih'e karşı büyük bir nefretim var." "Sık sık Mesih'in adıyla korkutuldum. Onu haç üzerinde düşündüğümde yıldırım çarpmış gibi olurum; onun adını duymaktansa şeytanın adını duymayı tercih ederim" (bkz. Janssen, 72; ayrıca Maritain, *Three Reformers,* [Üç Reformcu] s. 169). "Mesih'e inanmadım" diye yazar 1537'de. İsa Mesih mödeli Luther için genellikle pek anlam ifade etmez (bkz. E29, 196).

Öte yandan Tanrı ona "sopayla silahlanmış bir efendi" olarak görünür. "Tanrı beni yaralayarak kör etti"; "Tanrı çoğu kez çılgın biri gibi davranır"; "Tanrı yaşlının gücünü keser, genci köreltir ve böylece efendiliğini sürdürür"; "Tanrı'ya baktığımda onu alçak bir kimseden farklı görmedim"; "Tanrı ahmaktır" ("Table Talk", No. 963, W1, 48).

Bir reformcunun ağzından ne tuhaf sözler çıkmış! Fakat, Luther'in kendi kusurları söz konusu olduğunda Tanrı'ya ve Mesih'e ilişkin göndermeleri daha tuhaftır. İleride onun cinsellik ve ahlağa yönelik tutumunu ele alacağız. Ancak Luther, sözlerinden sadece bir örnek aktarak göstereceğim gibi, kendi işlediği zinayı, Mesih'in öğretilerine dayandırarak görmezden gelmektedir. "Mesih" der Luther, "bize Yuhanna'nın anlattığına göre, ilk defa bir kuyuda bir kadınla zina etmiştir. Herkes onun hakkında "Ne yapıyor" demiyor

muydu? İkinci zinası Mary Magdalena iledir. Üçüncüsü ise, ciddiye almaksızın başından def ettiği bir kadınladır. Dolayısıyla böylesine erdemli olan Mesih bile ölümünden önce zina işlemiştir." ("Table Talk", 1472) (W2, 107).

Burada Luther'in dikkat çeken sözlerini aktardım ve kendi algıladığım şekliyle kişiliğini gösterdim. Bana göre bu durum Luther ve Almanya'nın bir trajedisidir; Luther kendi çılgınlıklarına, Tanrı'dan aldığı göreve, Mesih'in yerini almasına kendini inandırmış ve onun vatandaşları da buna inanmıştır. Bir ülke kendine özgü bir kişilik mi yaratır yoksa ön plana çıkan kişiler mi ülke üzerinde devrim etkisi yapar? Bu sorunun cevabını kim verecek? Luther galiba her ikisi için de doğru cevaptır. Henüz Latin ülkeleri kadar bile medenileşememiş olan Almanya'dan başka hiç bir ülke Luther gibi bir adamı doğurup büyütemezdi. Almanya'dan başka hiçbir ülkenin halkı Luther gibi isterik, mantıksız ve din karşıtı bir insanı yüzyıllar boyunca takip etmezdi. İşte bu halk, Luther gibi bir kişiliği Mesih olarak kolayca kabul etmiştir. Kurtarıcı olarak Hitler gibi bir adamı kabullenmekte de zorluk çekmemiştir.

Luther'in Eylemleri

"Reformcu"nun dengesiz zihinsel görünümünü ortaya koymaya çalıştım. Şimdi geriye, Luther'in hayatını hangi prensiplere göre yaşadığını incelemek kaldı.

Gerçek Hıristiyanlar, Hıristiyanlığın en iyi ve yegane mümkün şeklinin bir dogma ya da hayattan ayrı bir şey olmayıp; bütün davranışlarımız ve düşüncelerimizde başvurmamız gereken ahlaki düsturlar olduğunu belirtmişlerdir. Eğer bizler gerçek bir Hıristiyan hayatı sürdürürsek, günahlardan uzak durmaya çalışıp O'nu örnek ırsak O'nun prensiplerini davranışlarımıza uyarlayabilirsek gerçek Hıristiyanlığın amacına ulaşabiliriz.

Luther'in öğretileri bana oldukça şaşırtıcı gelmiştir. Luther'e göre ne yaptığımızın ve nasıl yaptığımızın sonuçta bir anlamı yoktur. Bütün mesele bizim inancımızdır. Luther'i bu karmaşıklığa iten ve bana göre de Hıristiyanlığa aykırı olan öğretisini Luther'in tek bir kelimeyi –"sadece" kelimesini- Kitab-ı Mukaddes'in Almanca tercümesine eklemesiyle oluşmuştur. *Romalılar 3:28*'de Luther, Havari'nin şunları söylediğini iddia etmektedir: "Elbette biz insanın, hukukun gereklerini yapmakla değil, sadece imanla aklandığı kanısındayız." (Bu, Luther'in Kitab-ı Mukaddes'e ilişkin tahriflerinden sadece birisidir.)

"İnsanların ne yapıp ne yapmadıkları önemli değildir; önemli olan onların inandıkları şeydir." "Tanrı bizim davranışlarımıza ihtiyaç duymaz. O bizden ancak kendisine dua ve şükür etmemizi ister." Hatta Mesih örneği bile ona göre bir anlam ifade etmemektedir. "Mesih'in nasıl davrandığı değil, onun öğrettikleri önemlidir" (E29, 196) sözleri Luther'in tutumunu gösterir.

Davranışlarımızın düşüncelerimizle bir ilişkisi olmadığı ve bir Hıristiyan tarzı içerisinde düşündüğümüzde, Hıristiyanlık doğrultusunda davranmak zorunda olmadığımızı iddia eden Luther'in, günahların işlenmesine ruhsat vermekte tereddüt etmemesi şaşırtıcı değildir. "Yeni bir günah işleyip işlemememizin ne önemi var?" diye alaylı bir şekilde de sormaktadır. "İman bütün günahları siler", cümlesini onun temel düşüncesidir. "Bu dünyada inançsızlıktan başka sakınılacak bir günah yoktur" öğretisi de ona aittir. Gerçekten de onun en eski düşmanı şeytan, günahkârlara bahaneler sunmak için çok önceden ortaya çıkmıştı. "Şeytana nefretin bir ifadesi olarak zaman zaman günah işlemek gerekir." "Eğer bir günah işlersek bunun ne önemi var?" (E16, 254).

Luther, günahları da Tanrı'nın takdir ettiği düşüncesiyle kendi kendini avutmaktadır. "Günahlarım benim değildir, onların hiçbiri benim içimden gelmez; onlar başkasının, Mesih'in günahlarıdır ve benim işlerimden kaynaklanan bir durum değildir, demelisin"

(W25, 330). "Dindar ruhları teselli eden şey; benim, sizin ve tüm evrenin günahlarının Mesih'in üzerine yüklenilmesi nedeniyle Mesih tarafından üstlenildiğinin farkında olunmasıdır." "Hıristiyanlık, kişinin günah işlemesine rağmen günahının olmadığı çünkü Mesih'in günahları üstlendiği hissi içerisinde devam eden bir uygulamadan başka bir şey değildir." "Günahlarının Mesih'e yüklendiğine inandığın andan itibaren Mesih senin yerine günahkâr olur."

Ne tuhaf bir öğreti! Luther Gerçekten de, bir kimsenin sıklıkla günah işlemesi gerektiğini dile getirmektedir. "Bir günahkâr olmak ve günahı cesurca işlemek; daha da cesurca inanmak..." Sadece insanlar değil, Aziz ve Havariler de günahkâr olmalıdır. "İyi olması gereken Azizler bütünüyle günahkârdır." "Havarilerin kendileri bile günahkâr ve haindir . . . peygamberlerin bile sık sık günahlar işlediklerine inanıyorum" (E62, 165).

Luther'in oldukça tuhaf görünen bu Hıristiyanlık yorumu, açıklamaya çalışacağım gibi onun bütün hayatında etkin olmuştur.

Bana göre Hıristiyanlık, zihnin tamamını ve yaşamın her yönünü içeren bir bütünlük halindedir. Bize hoşumuza gidenleri kabul etme, hoşlanmadıklarımızı reddetme konusunda bir açıklık bırakmaz. Sadece iki seçenek vardır: Ya Hıristiyan ahlakının bütün kurallarını kabul edeceğiz (veya en azından kabul etmeye çalışacağız) ya da Hıristiyan olmadığımızı açıkça itiraf edeceğiz. İkisi arasında kalmak tamamen utanç verici bir ikiyüzlülüktür. Bir öğretmen olarak iyi bir putperest olmayı kötü bir Hıristiyan olmaya tercih edeceğimi söylemekte tereddüt etmiyorum.

Bu yüzden Hıristiyan dünya içerisinde yaşamak için sürekli girdiğimiz kalıplar, dürüstlükten yoksun olmanın sonucu olduğundan eminim. Hıristiyanlık çok şey ister; bir çok insan Hıristiyanlığın başlıca gereklerine sahte bir bağlılık gösterip diğerlerini ise göz ardı etmektedir.

Cinsellik, ölçülülük ve doğruluğa yönelik bir tutum, Hıristiyanlığın (genellikle göz ardı edilen) temel direkleridir. Bunları gör-

mezlikten gelmek, kasıtlı olarak Hıristiyan karşıtı tarzda davranmak demektir. Sıradan insanların bazı günahları işlemelerine, ileride düzelirler umuduyla göz yumulsa bile, Hıristiyanlığın reformcusu olarak şöhret bulmuş, Hıristiyan Kilisesi'ni günahkârlardan, Rönesansı ile Kilise'yi yanlış yönlendiren Roma Kilisesi gibi gerçek Hıristiyanlık karşıtı güç odaklarından kurtaran adam olarak kabul gören bir insanın bu tutumu diğerlerinden kesinlikle farklı değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla Luther'in sadece günah üzerine dile getirdiği sözleri değil, aynı zamanda Almanlara örnek almaları söylenen ve onların da örnek aldıkları Reformcu'nun kendi hayatını nasıl yaşadığının da irdelenmesi gerekmektedir. Ben bu durumu göstermek için sırasıyla Luther'in ölçülülük, cinsellik ve doğruluğa ilişkin tutumlarını ele almaya çalışacağım; bu üç davranış Hıristiyan ahlakının temelini oluşturur.

Luther'in Almanya'da bu kadar popüler olabilmesinin önemli nedenlerinden birisi, ortalama Alman halkının, tarihin diğer şahsiyetleri ve Kitab-ı Mukaddes'ten çok Luther'in hislerini kolayca paylaşabilmeleridir. Bunun açıklaması ise gayet basittir: Luther onları, kusurlarıyla beraber yaşamaya teşvik etmiştir. Gerçi zaman zaman dersler vermiş ve ahlaki konuşmalar da yapmıştır; fakat onun hayatı tipik bir Alman'ın herhangi bir sınırlama olmaksızın yaşadığı hayattır. Reformcu sıradan bir Almana aşina gelen bir mizaçta ve anlaşılabilir olduğundan hürmet görmüş, sonra o da bu duruma hoşnutlukla uyum göstermiştir.

Taşkınlığın bir Alman'ın genel özelliği olduğu –dünyadaki en yaygın kanaat doğrultusunda- kimse tarafından inkâr edilemez. Ben burada sadece onların içkiye düşkünlüklerine değineceğim.

İçki içmenin hiçbir ülkede olumlu bir etkisi olmadığını biliyorum; ancak Latin halklarının düzenli olarak fakat aşırıya kaçmadan tükettikleri şarabın (şu anda genelleme yapıyorum) olumsuz bir etkisi olduğunu sanmıyorum. Oysa Almanya'da, içki içmek bir uya-

rıcı ya da eğlence olarak değil, daha çok sarhoş olmak niyetine yöneliktir. Alman çılgınlığı da, bir çok alanda olduğu gibi, içtiklerinde kendilerinin tümüyle kontrolden çıkmalarıyla ilişkilidir. İngiltere, Fransa, İspanya ve İsviçre'deki öğrencilik günlerim ile Almanya'daki günlerimi kıyaslayabiliyorum. Biz öğrenciler her yerde içerdik ve itiraf etmeliyim ki sözünü ettiğim bu ülkelerde zil zurna sarhoş olmuş öğrenciler gördüm. Fakat Alman öğrencilerin içtiklerinde, görmeyenlere anlatılamayacak şekilde, son derece şuursuzlaştıklarına şahit oldum.

Onların "öğrenci dernekleri" (Corps ve Burschenschaften)'nin temel amaçları da her gece ümitsizce içmekti. Alman öğrenciler arasında her gece on litre içmek bir alışkanlık olmuştu. Sarhoşluğun tipik bir Alman özelliği olduğu rahatlıkla görünüyordu.

İçki içmenin Alman tarihi üzerindeki etkisini araştırmak ilginç olabilir. Daha 843'de Verdun Anlaşması sırasında Alman Louis, "şarap konusundaki zenginlikleri" adına, Speyer, Worms ve Mainz kentlerinin kendilerinde bırakılmasında ısrar etmiştir. Montaigne, Alman mahkemelerinde büyük davaları savunmak üzere sadece aşırı içki içenlerin atanabildiğini, ancak bunların da hiçbir şey başaramadıklarını anlatmaktadır. Almanya'nın en popüler şarkısı, Kopisch'in söylediği *Blucher Ren'de* şarkısıdır. Bu şarkı 1813 yılında geçer. "İlerlemeli miyiz?" günün sorusudur. Görüşler farklıdır. Sonra yaşlı Blucher haritaya bir göz atar. Orada şampanya kentini görür. Artık hiç tereddüdü kalmamıştır. "Şarabı yetiştiği yerde içmek daha iyidir" der ve Ren nehrini geçmeye karar verir. Meşhur Fransız bilim adamı Paquier şiirin bu bölümünü şöyle yorumlar: "Bu, içkinin dünya tarihinde 'savaş amacı' olduğu tek örnektir." Son savaş boyunca ve günümüzde Alman askerlerinin alkol bağımlılıkları herkesce bilinmektedir.

Almanların bu kötü alışkanlığını Luther'in kendisinden daha iyi kimse bilemez. Onların bu tutumuna karşı sert bir dille "Bizim fakir Alman topraklarımız içkinin kötülüğü nedeniyle cezalandırıl-

mış, belaya uğratılmış ve bu kötülüğün içerisine batırılmıştır. Öyle ki, hayatın nimetleri, sahip olunan servet ve şerefler, halkın domuz hayatı yaşamaya sürüklenmesiyle utanç verici bir şekilde yitirilmiştir. Eğer Almanya'yı tasvir etmek zorunda kalsaydık onu bir dişi domuz resmi olarak gösterebilirdik. . . Tanrı bu kötülüğe milli bir felaketle karşılık vermedikçe herkes uçurumun derinliklerine gidecek, kör kütük sarhoş olarak...

Bunlar bir ahlak reformcusu için sert sözlerdir. Fakat daha da ilginç alanı, Luther'in kendisinin de kabul ettiği gibi "öğrettiğim şeyi kendimin yapmadığını da biliyorum" (E, 2, 312) itirafıdır. Almanlar Luther'in davranışlarını örnek almayı tercih ederek onun öğretilerini görmezden gelirler. Luther de içki içerdi. Luther karşıtlarının dile getirdiği gibi, sürekli içen bir ayyaş olduğunu söylemek bana göre değil; ben sadece Luther'in genellikle aşırıya kaçan şekilde içkiye düşkün olduğunu ve Almanlar örnek almasının akla sığmadığını ispata çalışacağım.

Luther'in içkide aşırıya kaçtığını söylediği zamanlardan başlayalım. O Wartburg'tan "burada işşsiz ve ayyaşım" (Enders III, 154) diye yazar. Bir başka zaman ise "içki içmem" (Enders III, 317; E30, 363) der. 1532'de "kendimizi öldürmek için yiyip içtik, son penimizi yiyip içerek bitirdik" diye yazar. 1542'de ise "Tanrı sarhoşluğu önemsiz bir günah, küçük ve gündelik bir günah olarak dikkate almalıdır. Ben içkiyi gerçekten bırakamıyorum" der. Bir başka zaman ise kendisini oldukça suçlu hisseder. "Söylenenlere göre geleneğe uymak zorundayız. Günler kötü, insanlar daha kötü, davranışlar ise kötünün de ötesindedir. Şu ana kadarki içki düşkünlüğüm beni yazmaktan ve okunabilecek şeyleri okumaktan alıkoydu; insanlarla birlikte yaşamak ve onların yaptıklarını yapmak zorundaydım." Luther'in içmekten hoşlanan ve bunun için de genellikle sebep aramayan bir kişi olduğu tamamen ortadadır. "Koburg'un eski şarabı başımı ağrıttı, bizim Wittenberg birası ise bu ağrıyı henüz geçirmedi. Çok az çalışıyorum ve aylak durmamak

için irademe karşı direniyorum, çünkü başağrımın geçmesi lazım." "Eğer bir bira bardağım olsaydı bir fırçı bira isterdim." "Ben; toplum, sarhoşluk ve bedenin istekleriyle sürüklenmeye eğilimli birisiyim." (W9, 215,13) "Ölçülü bir hayat yaşamak için gerekli olan şey bende yok."

Luther içki içmesinin çoğunlukla şeytanın nefretiyle ilişkili olduğunu düşünürdü. Şiddetli bir başağrısı olduğunda, bunun nedenini aldığı aşırı içkiye mi yoksa şeytana mı bağlayacığını bilemezdi. "Biz iğrenç bir vahşi gibi davrandık; günler ve geceler boyu, aklımızı ve düşüncemizi başımızdan def edip midemizi içkiyle doldurmaktan başka bir şey düşünmedik." "Niçin bu kadar çok şarap içtiğimi düşündünüz mü? Şeytan beni cezalandırmak ve benimle alay etmek için uğraştığında ona uyarım."

İlerleyen yıllarda sağlığı bozulduğunda, bunu içki içmesine bağlamıştı. "Neredeyse bir aydır gürültüden çok başağrısından mustaribim. Bunun sebebi belki şarap belki de şeytanın kötülüğüdür." "Daha önce hiç hissetmediğim şeklide boğazım ağrıyor; muhtemelen sert şarap iltihabı artırdı; ya da bu şeytanın bir tokadıdır." Çağdaşlarının Luther'in yaklaşımı gayet açıktır. Onların hepsi Luther'in "aşırı içmeye yatkın olduğunda" hemfikirdiler. (Th. Brieger: Aleander and Luther, s. 170, 307)

Bazıları Luther'in içki içip içmemesinin önemsiz bir nokta olduğunu söyleyebilir. Ayrıca kimse bu konunun kitap boyunca ayrıntılarıyla yazılarak tartışılmasını istemez. Fakat Luther'in ölçüyü kaçırdığı oldukça açık bir şekilde görünmektedir ve içkiye düşkünlüğü kadar diğer yaptıklarıyla da Almanya'da kötü bir örnek olmuştur. Benim burada anlatmak istediğim şey, Luther'in sıradan bir Alman olduğu, kendi söylediklerinin aksine davrandığı, ölçüden yoksun olduğudur. Başkalarını yönlendirmeye kalkıştığı gerçek Hıristiyanlık doğrultusunda kendi hayatını yönlendirememiştir ve Hıristiyanlığın reformcusu olması bir yana, bir ahlak reformcusu olma iddiasında bulunmaya bile hakkı yoktur.

Reformcu'nun alkol problemine kısaca değindikten sonra, Hıristiyan ahlakı açısından içki sorunundan daha da önemli bir konu olan, cinsellik ve evlilik konularına bir göz atalım.

Luther ve Evlilik

Luther'in, XVI. yüzyıl boyunca Roma Katolik Kilisesi'ne hakim olan ahlaksızlıklardan Batı medeniyetini kurtaran adam olarak dikkate alındığı herkesce kabul görmüş bir kuraldır. O sadece, Hıristiyan toplum içinde mümtaz bir yere sahip olan aile kurumuna uygun şekilde hoş bir aile yaşantısı kurarak öne çıkan örnek bir adam olarak değil, aynı zamanda (hatta daha çok) evliliğe hakkettiği anlamı veren ve kadını esaretten kurtarmayı mümkün kılan öğretileriyle de tanıtıldı.

Luther'in kadınlar ve evliliğe ilişkin oldukça hoş ve takdire layık düşünceler ifade ettiği doğrudur. O, kendisinin bir Kilise reformcusu olduğu kadar bir ahlak reformcusu da olduğundan oldukça emindi. "Hiç bir kilise babası evlilik kurumuna ilişkin dikkate değer ya da güzel bir şey yazmamıştır" diye ifade eder her zamanki büyük gönüllülüğüyle. Luther –günümüzde birçok kimsenin de inandığı gibi- "Tanrı'nın, evliliği ilk kez kurduğu ve düzenlediği sağlam durumuna" uygun olarak evlilik hayatını hakkettiği yere getiren kişi olduğuna kendini inandırmıştır. "Benden önce hiç bir şey bilinmiyordu; hatta ebeveynlerin, çocukların veya kadın ya da kızın ne demek olduğu da bilinmiyordu."

Ancak Luther'in yazılarına ve hayatına bir göz attığımızda, bu tasvire oldukça zıt bir görüntüyle karşılaşıyoruz. Luther'in bu konuda söylemesi, düşünmesi ve yapması gerekenlerin tam tersini yaşadığını görüyoruz; bu da buther efsanesine tatamen ters düşüyor.

Belki en basit açıklama, Luther'in kendini kontrol yeteneğinden yoksun olduğu ve nevrotik bir cinsel hastalığa tutulmuş olduğudur. Sakin ve normal olduğunda yazdıkları bildiğimiz ve bize hoş gelen şeylerdir. Ancak diğer zamanlarda, sadece tüylerimiz ürperiyor.

"Ben; toplum, sarhoşluk ve bedenin istekleriyle sürüklenmeye eğilimli birisiyim" (W9, 215,13) dediğini daha önce de ifade etmiştim. Buna benzer daha birçok sözü vardır. "Ruhta alevlenmek yerine bedende alevlendim." "Bedenimin bütün zaptedilemez arzularıyla birlikte yandım" (Enders 3, 189). "Oldukça nadir dua ettim. . . . İsyankâr bedenim yok edici bir ateşle beni yaktı. Kısacası, ruhuna sıkıntı veren biri olarak ben; beden, şehvet, tembellik ve uyuşuklukla kendimi doyasıya yiyip bitiriyorum."

Elbette ki bu durumdan sorumlu olarak eski dostumuz şeytanın suçlanması gerekti. "Şeytan gelip de bedeni cezbettiğinde, bunu nasıl yaptığını pekâlâ biliyorum." "Bu korkunç bir savaştır; ben bunu çok iyi biliyorum, sen de bilmelisin. Şeytan bedeni tahrik edip ateşlediğinde bunun pekâlâ farkındayım" (W9, 215, 46). Onun, "benim için, günah çukuruna düşen biri için dua edin" (Enders, 3, 193) diyen feryadı ne acıklı bir itiraftır.

Fakat daha önce de gördüğümüz gibi Luther oldukça kolay bir çareye başvurur. Bir günah işleyip işlememezin önemi yoktur. "Tanrı'ya iman ve itiraftan başka bir borcun yoktur. Bunun dışında, Tanrı seni istediklerini yapman konusunda serbest bırakmıştır. Vicdani bir sıkıntı olmaksızın istediğin gibi davranabilirsin." Elbette "yanan bir beden" için kolaylıkla bir çare bulunur. "Kızlar ve kadınlar var olduğu sürece bedenin dürtüsüne kolaylıkla cevap verilebilir." "Beden bir kadına ihtiyaç duyunca bu ihtiyaç karşılanmalıdır"; "evlilik fuhuşu önlemek için bir çaredir" (bkz. Grisar, Luther, cilt IV, s. 145).

Luther'in benzer sözlerini aktarmak için fazlasıyla isteksizim; fakat iddiamı tamamlamak için bunu yapmalıyım. Almanya'nın Luther'le birlikte Hıristiyanlık karşıtı bir tarz içerisine girmesinin sebeplerinden birisi de kadınlığın alçaltılması ve evliliğin kutsal niteliğinin tahrip edilmesidir. "Nikah ve evlilik dünyevi bir iş olduğundan biz ruhban sınıfı ve kilise papazları olarak onunla ilgili bir düzenleme yapamaz ve onun hakkında karar veremeyiz; bu kurum

her kasaba veya kentin kendi âdet ve geleneklerine bırakılmalıdır." Bir başka deyişle Luther evlilikle ilgilenmez. Ona göre evliliğin fiziksel güç gerektiren sıradan bir işten farkı yoktur. Bazı şeyler herhangi bir Hıristiyanlık ölçütü olmaksızın yöresel geleneklerle idare edilir. "Evlilik, fiziksel güç gerektiren diğer işler gibi dışa ait bedensel bir davranıştır" der. Evlilik, diğer dünyevi işlerden biri gibi maddi bir uygulamadır." "Beden Tanrı adına hiçbir şey yapamaz. Bu açıdan bir kimse Tanrı'ya karşı asla günah işleyemez, sadece komşusuna karşı işler" (W12, 131).

Fakat burada, Luther'in oldukça çelişkili bir tutumuyla karşılaşıyoruz. Çünkü, genellikle "evlilik görevi" ya da "evlilik işi" olarak adlandırılan bu durum Luther'e göre –Kutsal yazı ve Hıristiyan ahlakının aksine- büyük ve ebedi bir günahtır. Gerçek Hıristiyan tavrını en iyi formüle eden St. Augustine "çocuk sahibi olmak için evlenmek ya da evliliğin gereklerini yerine getirmek ne suç ne de günahtır" der. Bu mantığa uygundur. Hıristiyan öğretiye göre evlilik, insanlığı çoğaltmak için Tanrı tarafından emredilmiş, çocuk yapma emri Tanrı tarafından verilmiştir. Bu emir evlilik olmaksızın yerine getirilemeyecek bir emirdir. Tanrı'nın iradesine boyun eğmenin Hıristiyanlığa göre asla günah olmadığı açıktır.

Luther ise bu düşünceye bütünüyle karşıdır. "Evlilik yaşamına yönelik söylediğim bütün iyi şeylere karşılık evlilikte günah olmadığını kabul edemeyeceğim. Evliliğe ilişkin hiç bir davranış günahsız bir şekilde uygulanamaz. Evlilik yükümlülüğü asla günahsız olarak yerine getirilemez. Luther'e göre evlilik "zina ve fuhuştan farklı bir günah değildir" (W8, 654).

İnanılmaz bir yaklaşım! Evlilik günahkârlık ise anlamı nedir? Sevgi ve aile olmayacak, sadece bir kimsenin cinsel arzularının tatmini doğrultusunda fiziksel bir ihtiyaç söz konusu olacaktır. "Evlilik sözleşmesi yirmi yaşından büyük olmayan erkek çocuklar ve onbeş ile onsekiz yaş arası kız çocuklar tarafından yapılmalıdır. Böylece fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumuş olurlar, çocukları-

nın ihtiyaçlarının karşılanmasını ise Tanrı'ya havale ederler." "Genç bir kişi bir kadın edinmelidir, başka türlü huzur bulamaz." "Evlenmeyen bir kimsenin ahlaksız bir hayata doğru gittiği bir gerçektir, başka nasıl olabilir ki?" "Her ne kadar kadın milleti itiraf etmekten utansa da, Tanrı'nın iffet bahş ettiği binlerce insan arasında bir tek kadının bile olmadığı Kutsal Kitap ve tecrübelerle ispatlanmıştır."

Luther'e göre evlilikte hiçbir kutsallık yoktur. Fakat, kadınların daha kötü olduklarıyla ilgili konuşmak zorunda hissetmektedir. "Tanrı'nın sözü ve işi oldukça açıktır. Kadınlar evlendirilmeleri ya da fahişe olmaları için yaratılmışlardır" (W12, 94).

Bundan daha itici bir söz duymadım. Luther'in bütün yazılarında aynı ruhu buldum. "Tanrı erkek ve kadınlardan, onların özel yaradılışlarını, cinsel organlarını, üreme tohumlarını ve bunların meyvalarını almaz; bir Hıristiyan beden, çocuk sahibi olmalı, üremeli ve kuşlar ile hayvanlar gibi davranmalıdır; o, Tanrı tarafından bunun için yaratılmıştır, bunun için Tanrı'nın mucize sergilemediği yerde erkek kadınla, kadın da erkekle birleşmelidir."

Kadınlara ne olduğunun Luther için önemi yoktur. "Kadınların çocuk dünyaya getirip onları büyütmekten bıkmaları sorun değildir; onlar ölünceye kadar çocuk doğursunlar. Çünkü onlar bu iş için vardırlar" (E20, 84).

Reformcu, "Eğer onu istemiyorsan bunu bir başkasıyla yap. Eğer kadın istemiyorsa onu kendine hizmetçi olarak al" (E20, 72) diyerek üstelemektedir.

Artık Luther'in takipçilerine "evli olmadıklarında karşı koyamadıkları doğal hislerini karşılamaları için arzularını evlilik olmadan da tatmin etmelerini sağlayacak" izni vermesine çok az kalmıştır. O açıkça "Bir insanın birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmamıştır" der (E33, 327).

Luther bu öğretileri kendi hayatına tatbik etmekte pek de başarısız olmamıştır. Luther ve takipçileri, manastırlar ve rahibe okullarına karşı olan öğretileri doğrultusunda, rahibelik zihniyetini sistematik

olarak zayıflatmaya başlamışlardır. Biz, rahibelerin Katolik Kilise'den özgürleşmeleri iddialarının insaniyet ya da Hıristiyan ahlakın ilhamından çok daha farklı sebeplere dayandığına ilişkin güvenilir kanıtlara sahibiz. "1523'ün Kutsal Pazar gecesine rastlayan, rahibelerin zorla alıkonulması olayından sonra Luther, bu macerayı tertip eden hemşehrisi Koppe'yi 'kutsal ve takdis edilmiş soyguncu' olarak adlandırmıştır".

Luther kendisiyle birlikte yaşayan manastırdan kaçmış bu rahibelerin birçoğuna sahip olmuş fakat onlarla evlenmeyi düşünmemiştir. Kasım 1524'de "Bedenim ve cinselliğim hiçbir şey hissetmiyor değil; çünkü ne ağaç ne de taşım, fakat evliliğe karşı isteğim yok" diye yazar. Bu rahibelerden biri olan Catherine von Bora Luther'in arkadaşlarından biriyle evlenmeye çalışmıştır. Fakat Luther'in onunla olan ilişkisi masumiyetin çok ötesindedir. 1515 Nisan'ında Luther kendini "üç karısı olan" fakat "evliliğe hiç niyeti olmayan" "usta bir aşık" olarak niteler.

İki aydan daha kısa bir süre içerisinde, belli bir neden olmaksızın aniden Catherine von Bora ile evlenmeye karar verir. Bu durum kendisine malum olan bir Tanrı buyruğu şeklinde açıklanır. "Evlilik konusunda başka görüşlere sahipken Rab beni aniden bu noktaya getirdi" diye itiraf eder. "Tanrı ona şefkat göstermemi istedi" sözü de onun bir başka izahıdır. Hatta "Ona karşı ne bir sevgi ne de ihtirasım vardı" derken de yeterince açık sözlüdür. Sonuçta onun alışılmış en büyük özelliği olan haklı çıkma gayreti yine kendini göstermiştir. "Şeytana inat olsun diye evlendim".

Catherina ile evliliği öncesinde, Luther'in onunla olan ilişkisi konusunda birçok olumsuz söylentinin olduğu bir gerçektir. "Sizin yaptıklarınız, sizi ziyaret eden kardeşlerinizce sürekli aktarılmaktadır" sözü tipik tenkitlerden birisidir. Hatta onun en yakın arkadaşı Melanchthon bile kendi gözlemine dayanarak onun "tedbirsiz biri olduğunu" kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bir süre sonra Luther bu evliliği "Bana ve Catherina'ya iftira atanların ağızlarını kapatmak için" yaptığını açıklar. Başka bir za-

mansa, "Kutsal olmayan bu evliliğin temel amacının şeytana yönelik olduğunu" söyler. "Ben de evlendim ve bir rahibeyle. Buna karar verecek özel bir sebebim olmadığından kendimi tutabilirdim. Fakat şeytan ve onun kılavuzluğuna, yasaklamalarına, emirlerine ve piskoposlara karşı gelmek için evlendim; çünkü onlar ruhban sınıfına evliliği yasaklamak suretiyle tam bir aptallık içerisindedirler. Eğer Tanrı'yı memnun etmek ve onları gazaba uğratmak için daha iyi bir şey bilseydim, gönüllü olarak daha büyük bir skandal yaratırdım."

Burada sadece birkaç eleştiriyi aktardım. Reformcu'nun kendisini anlatmasına fırsat da verdim. Evlendikten sonraki hayat tarzına ilişkin herhangi bir ayrıntı vermeyeceğim. Fakat Luther'in kadınlar ve evliliğe yönelik yazılarındaki tutum ve kişisel davranışı baştan çıkarılmış erkeklerde bile nadiren bulunur. Bırakın bir "reformcu"yu, Hıristiyan dünyasına öncülük etme niyetinde olan bir insanda böyle bir yaşam tarzına asla rastlanmamıştır.

Luther'in zamanında bu öğretilerin sebep olduğu şeyler oldukça açıktır. Heinrich Heine'nin dediği gibi, Luther örneği sayesinde bu dönem Alman tarihi şehvete dayalı karışıklıklardan ibarettir. Almanya'nın bu harap olmuş durumunu gören Luther'in çağdaşlarından birisi, Reformcu'ya karşı hakikatı şöyle haykırır: "Bu senin şehevi öğretin ve kokuşmuş örneğin yüzündendir." Almanya'nın iğrenç ahlaki durumunu birer birer anlatmak veya geniş bir tasvirini yapmak sayfalar ve ciltler alır. "Luther'in, evliliğin sadece ayinlere özgü çalmakla kalmadığı, aynı zamanda onun din ve kiliseyle bir ilgisi olmayan, dışa ait yalın bir şehevi birliktelik olduğunu ileri sürdüğü" önemli bir gerçektir. (Janssen: History of the German People [Alman Halkının Tarihi], c. XVI, s. 137).

Bu görüş o zamandan beri Almanya'da yaygındır. Daha önce de ifade ettiğim gibi bana göre Hıristiyanlık kendi bütünlüğü içerisinde algılanmalıdır. Luther, Hıristiyan ahlakın en önemli hususlarından birini yalanlamak ya da olumsuzlamak suretiyle insanlığın geleceğini sonsuz bir karışıklığa sokmuş ve kendisinin hâlâ "Hıristi-

yanlık" olarak adlandırdığı yeni bir dinin yolunu açmıştır. Fakat bu din, Hıristiyanlıkla ilgisi olmaması bir yana, Hıristiyanlığın en temel prensiplerinden biri olan evlilik konusundaki öğreti ve uygulamalarıyla da çelişki oluşturmaktadır. Sıradan, önemsiz ve söylenti olarak görünen bu ayrıntıları araştırmamın amacı budur. Bunları daha fazla tekrarlamayacağım. Hıristiyanlık sadece kiliseye ya da dini sohbete gitmek uygulanamaz. Yaşam, ahlak, düşünce ve davranışta bütünsel bir çizgisi vardır. Hiçbir şey "önemli" ya da "az önemli" değildir. Bizler hem, bütünüyle Hıristiyan hayatına yönlendirildik ya da yönlendirilmeye çalışıldık hem de samimiyetle kabul edelim ki, Hıristiyanlıkla ilgilenmedik. Luther'i günah, doğruluk ve cinsellik konusundaki küçük ve önemsiz olmayan bu öğretileri ve bu yöndeki tutumları ile, değil bir Hıristiyanlık reformcusu olduğunu, bir Hıristiyan olduğunu bile iddia edemez. Luther bazı konularda farklı ya da hoş şeyler yazsa, düşünse ve söylese de, yöneltiğim eleştirilerden kurtulamaz. O Hıristiyanlığı terk etti ve ortaya yeni bir şey koydu. Vatandaşlarınca kabul edilen yeni bir din. Ancak Luther'in hayatı ve davranışlarıyla bir Hıristiyan olup olmadığına ilişkin kesin bir sonuca varmadan önce, Hıristiyan ahlakın temellerinden biri olan doğru ve dürüst olma konusunda Reformcu'nun davranışını görmeye çalışarak Luther'in kişiliğine ilişkin incelememize son verelim.

Luther ve Doğruluk

Hıristiyan ahlakın en temel ilkesi olmasa da, en temel ilkelerinden birisi; doğruyu, bütünüyle doğruyu konuşmaktır. Doğrunun olmadığı yerde Hıristiyanlık olmaz.

Reformcu'yu bize doğruluk ve dürüstlük yanlısı biri olarak gösteren bazı Luther tasvirleri vardır. O önceleri "dürüst Luther" olarak nitelenmiştir. Bu konudaki sözleri gerçekten hoştur. "Bana göre" der "yeryüzündeki en utanç verici kötülük yalan söylemektir."

Fakat Luther'in öğreti ve davranışlarına yönelik dar bir çalışma bile bize onun kendisiyle nasıl da çeliştiğini gösterecektir. Bana göre Luther'in gerçekler karşısındaki zıtlık içeren bu tutumu, sıradan çok ötesinde, Alman halkının genelinde rastlanan bir niteliktir.

Katolik Kilise'yle mücadele ettiği ilk yıllarda doğruluk ilkesine takılıp kalmak zorunda olmadığını açıkça itiraf etmiştir. "Papalığın Hıristiyanlık karşıtlığının hile ve fesatlarına karşı her şeyi meşru görüyorum" sözü onun gerekçesidir. "Yeminlere, ancak psikolojik olarak mümkün olduğunca sadık kalınmalıdır. Bu mümkün olmadığında yeminlerin göz ardı edilmesine izin verilir." Üstelik bu durumu kendi Kutsal Kitap yorumuyla ispatlamak için bu metni tahrife de hazırdır. "Yeni öğretisini desteklemek için birçok ifadeyi günaha teşvik edecek şekilde ve kasıtlı olarak tahrif etmekten kendini alıkoyamaması, Luther'in en kötü kusurudur" der tarihçi Janssen. Luther'in "havarilerle ilgili ifadeleri kasten saptırdığını" söyler. Onun kendi amacı doğrultusunda Kitab-ı Mukaddes'deki bazı kelimeleri kasıtlı olarak atladığını ya da araya bazı kelimeler sıkıştırdığını ayrıntılı olarak ispatlamak bizim için pek kolay değildir. Ancak, araştırmalarından şüphe duymadığım ve birçok kişinin çalışmalarında kendisini referans aldığı meşhur bilim adamları tarafından Luther'in bu tahrifatı ayrıntısıyla ortaya konulmuştur. (Bkz. Janssen, age. c. xıv, ss. 418 vd.)

Kimileri, Katolik Kilise'yle girdiği ölümcül mücadelede Luther'in dürüst davranmasının beklenemeyeceğini söyleyebilir. Öyleyse Roma'yla yaptığı kavgayla ilgisi olmayan bir konu hakkındaki öğreti ve uygulamalarına bir bakalım. Hesse Prensi Philip (soyadı Magnanimous'tur)'in evliliğini ele alalım. Philip, Luther'in en büyük destekçisi ve önemli hâmisidir.

Philip evlidir ve kız, erkek birçok çocuğu vardır. Karısına olan sadakatini kaybetmiş ve 1539'da (35 yaşında iken) Margaret von der Saal adında bir kadınla evlenmek istemiştir. Philip, Luther'e başvurur ve onun iki eşlilik için iznini almak ister. İsteğinin gerek-

çesini "fuhuş ve zinanın iffetsizliğinden kendini sakınamadığı" olarak Luther'e ifade eder; karısı içinse, "onu hiç sevmedim, o kaba, huysuz ve itici bir kadındır" der. "Fahişe ve kötü kadınlarla birlikte olmak zorunda kaldım" diye yakınır; kardeşi ise ona "bir çok fahişeyle birlikte olmaktansa kendisine bir odalık almasını" tavsiye eder. Fakat Philip, bir odalık edinme yerine ikinci bir eş almak için Luther'in onayını bekler.

Reformcu, Philip'in istediği ruhsat konusunda bir ikilem içerisinde kalır; fakat çok geçmeden uygun bir çözüm bulur. Prens'in fiziksel ve psikolojik sıkıntılarına çare olacaksa, iki eşliliğe karşı herhangi bir engel yoktur, der. Luther'in yazılı olarak kaydettiği tek şartı, bu evliliğin mutlaka gizli kalmasıdır; aksi halde hem kendisinin hem de Prens'in başı derde girebilirdi. Bu meşhur belge Aralık 1539'da Luther tarafından imzalanmış; Reformcu'nun yazılı onayıyla güçlenen Prens de ikinci evliliğini yapmış ve takip eden yılın Mayıs ayında da bu evliliği resmileştirmiştir. Philip, imdadına yetişen Luther'e teşekkür etmek için büyük bir fıçı şarap gönderir.

O zamanlar iki evliliğini gizleyen pek çok insan vardır ve bunlar büyük bir korku içinde yaşarlar. Bir hukuk manzumesi olan "Carolina"ya göre iki evlilik için ölüm cezası gerekir ve ne Philip ne de akıl hocası önceden bunu bilmemektedir.

Çağdaş bir tarihçi, bunun üzerine "Philip'in yıkıldığını Dr. Martin ise düşüncelere daldığını" bildirir. Martin Luther kendisini bu işten nasıl kurtaracağını bilmez. Fakat sonunda bir yol bulur. Luther bu tavsiyeyi bir günah itirafı sırasında yaptığını belirtecektir (burada kolayca Katolik öğretiye dönmektedir); dolayısıyla tavsiyesi mutlak gizlilik içinde kalmalıdır. Ayrıca Luther bu gizli ruhsatın kesinlikle Alman geleneği içinde genel bir ruhsata delalet etmeyeceğini ileri sürer. "Gizli bir onay genel bir onay olamaz –gizli bir "evet" olarak kalır, açık olan ise "hayır"dır, (de Wette, 6, 263) onun en tuhaf savunusudur. Lutherci bilim adamı Lipsky bu durumu "Luther ile Philip arasındaki iki evlilik konusu, günah itirafı doğrul-

tusunda gizli bir hükmü içermektedir. Luther yeniden Roma Katolik keşişi olmak için bir fırsat yakalamıştır" diye yorumlar.

Luther'in durumu için idare etmek yaptığı şimdilik sadece budur. Bu sırada prense çok farklı bir tavsiyede bulunmayı da ihmal etmez. "Eğer prens sıkıştırılsaydı bütün herşeyi inkar edecek ve İmparator'a, sadece bir odalık aldığını beyan edecekti." Bir fahişeyi alıkoymak ve ahlak reformcusunun tavsiyesi doğrultusunda bunu inkâr etmek.

Luther'in genelde sergilediği davranış biçimine gelirsek; âdetim olduğu üzere, bu konuda da ilgili bölümleri olduğu gibi aktarıyorum:

"Eğer bir insan yüksek bir amaç doğrultusunda ve Hıristiyan Kilise'nin hatırı için büyük bir yalan söylerse bunda ne kötülük vardır?" (Lenz: Briefwechsel [Mektuplaşma], c. 1, s. 373).

"Gerekli bir durumda veya uygun bir halde ya da bir özür doğrultusunda söylenilen yalan Tanrı'ya karşı değildir; Tanrı bu gibi yalanları hemen kendi üzerine alır" (age., s. 375).

Ahlaklı Philip için bu çok fazlaydı. "Yalan söylemeyeceğim" diye cevaplamaktadır Luther'in mektubunu, "çünkü yalanda şeytanın sözünün sesi vardır ve ne bir havari ne de bir Hıristiyan yalan söylemeyi düşünmez. Hayır, Mesih bunu yasaklamış ve bizim ne olursa olsun bu yasağa uymamızı söylemiştir. Bir kadının cinsel açıdan ahlaksız olduğunu açıkça ifade etmeyi reddediyorum. Bir fahişeyi almak için senin tavsiyene kesinlikle ihtiyacım olmadığı gibi senin bu konuda bir güvenilirliğin de yoktur." Luther bunu tipik ciddiyetiyle cevaplar: "İşin içinden sıyrılmak için Ekselanslarını yüzüstü bırakmaya hazırım."

Ne kadar korkunç! Profesör Grisar "Luther kolaylık açısından yalan söylemeyi veya erdeme olan ihtiyacı küçümsemektedir" diye yazar.

Luther'in Philip konusundaki davranışı elbette tek örnek değildir. Onun kendi hayatında ve yalan söylemeyi tavsiye ettiği yazıla-

rında buna benzer örnekler çoktur. "Şeytanın taşkınlıklarını önlemek amacıyla veya bir insanın kendi takipçilerinin iffeti, hayatı ve mutluluğu için yalan söylemek bir erdemdir." "Bir hizmetten doğan yalanı aldatma olarak nitelemek bir hata olur. . . . Böyle bir yalanı Hıristiyanca veya kardeşçe bir yardımseverlik olarak adlandırmalıdır" sözü Reformcu'nun birçok benzer sözünden sadece bir tanesidir. "Dünya aldatılacaktır" onun kendini ifade etmek için kullandığı; davranışlarına yön veren bir sözüdür. Sözlerime Luther'in, yaşam öyküsü yazarlarından birinin haklı olarak ifade ettiği "genel sonuç Luther'in doğruluk düşüncesinin doğruluğu adına hiç bir şey ifade etmeyen biri olduğudur" değerlendirmesiyle, istemeyerek de olsa bu konuya son veriyorum. Luther'in, doğruluk kuramı akıllara Cicero'nun Homer'e söylediği sözü getirmektedir. Humana ad deos transtulit; divina mallem ad nos. (O Tanrılara insani özellikler verdi; insanoğluna ilahi özellikler vermeyi niçin tercih etmedi?)

Alman düşünce tarihini tam olarak bilmeyenler, yanlışlıkla "Büyük" olarak nitelenen Frederick, Bismark, II. William, Hitler ve bunlar gibi birçok karakterin aynı zamanda yalana düşkün, ikiyüzlü ve dürüstlükten yoksun olmalarının bir tesadüf olduğunu sanmaktadır. Birçok kişi, bu tutumun Alman dininin bir parçası olduğunu göremedi; dört yüzyıldan beri Wittenberg'in yalancı keşişinin, Hıristiyan ahlakının yerine Alman din düşüncesini koymayı amaçlayan vaazlarını dinlediler. "Biz, Papa Deccallığının hile ve fesatlarına karşı her şeyin meşru olduğunu kabul ettik." "Papalığın Mesih karşıtlığı" ifadesi, Alman ahlakını çok güzel ortaya koyacaktır. Tek tek olaylar yerine başlangıcı Martin Luther'e dayanan manevi güçleri anladığımızda, Alman ahlakını da net bir şekilde anlayabiliriz.

Reformcu hakkında daha fazla bilgi vererek insanların ona olan inancını sarsacak bir portre çizebilirdim. Bu portre efsaneleştirilen Luther'e kesinlikle uymazdı.

Luther'in renklendirilmiş resimlerine ve yüzünün çizimlerine bakıldığında büyük bir sürprizle karşılaşılması çok tuhaftır.

Ne Holbein ne de Durer, Luther'in çağdaşı olmalarına rağmen onun resmini yapmamışlardır. Öte yandan Martin Luther'in ateşli bir hayranı olan Lucas Cranach tarafından yapılmış pek çok Luther portresi vardır. Bu portreler onu, dost gibi görünen, kibar, güleryüzlü, narin ve aziz bir bilge olarak göstermektedir. Dünya genelinde bu resimlerin yüz binlerce kopyası vardır. Alman pullarının üzerinde ve binalarında bu portreleri görürüz. Fakat "Cranach'a, modelinin kusurlarına dikkat çekmemesi için baskı yapılmış olduğu" bir gerçektir.

Şimdi Luther'in maskına bir göz atalım. Mask, büyük insanların suretlerini muhafaza etmeye imkân veren ve resim metoduyla elde edilen, taklidi mümkün olmayan bir simgeleme tarzıdır. Luther'in görünümü bizi şok etmiştir. Funck-Brentano, Luther'in "saldırgan kabalığın"dan bahsederken gerçekleri yumuşatarak aktarır. Maritain, onun "şaşırtıcı şekilde kaba göründüğünü; kızgınlık, iftira, nefret ve yalan düşkünü olduğunu; içki ve şarabı sevdiğini, ağzı bozukluk ve müstehcenlikle dolu bir sabit fikirlilik içinde bulunduğunu ve bu olumsuz hasletlerin onda sel olup taştığını" söylerken kesin bir dil kullanmıştır.

İnsanları görünüşlerine göre değerlendirebilseydik –ki bu tehlikeli bir yöntemdir- Luther'in bir azizden başka her şeye benzediğini söyleyebiliriz. Eğer dört yüzyıldır onun ahlaki portresi tarif edilirken fiziki portresi değişmeden kalmışsa, bu gerçekten önemli bir belge niteliğindedir.

Luther'in Siyasi Öğretileri

Martin Luther ve Devlet

Luther'in karakterinin kendi içinde ne kadar çeliştiğini, düşündüğü şeylerden nasıl farklı, davrandığını gösterdik; fakat en büyük çelişki Luther'in siyasi öğretilerinde gözlemlenir. Ben bunu açıkça gördüm. Hepimiz, genellikle Roma Kilisesi'ne karşı cesaretle mücadele eden, (bu sözler sadece bir efsane de olsa) "İşte buradayım, başka bir şey yapamıyorum. Tanrı yardımcım olsun. Amin." prensibine göre davranan genç Luther'i gördük.

Gerçek Luther ise genellikle görmezden gelinmiştir. Amacını başaran, sonra da milli bir kahramana ve diktatöre dönüşen Luther'deki bu değişime nadiren dikkat edilmiştir. Luther (benim yorumuma göre) başkaldıran genç bir keşişten çok, Almanya üzerinde büyük etkisi olan önemli bir şahsiyettir.

Bu durum en açık şekilde, Luther'in devlete karşı olan tutumu ve idareci sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki ilişkileri konu alan yorumlarından görülür. Luther'deki değişimin 1525 tarihinde olduğu kesindir. Luther'in siyasi öğretilerinin kuramsal yorumlarına girmeden bazı tarihsel gerçeklere kısaca bir göz atalım.

Biz günümüz tarihini hep yeni şeyler olarak yorumlamaya yönlendirildik. Çağımızın sıkıntılarını tarihin önceki dönemlerindekilerden, daha modern ve daha önemli olaylar olarak değerlendirmeye teşvik edildik. Bana göre sorunlar, bir dereceye kadar aynıdır. Şu anda yüz yüze olduğumuz en büyük sorunlardan birisi "kapitalistler" ya da "zenginler sınıfı" ve "işçi sınıfı" ya da "proleterya" arasındaki ilişkidir. Gerçekte, insanlık tarihi boyunca sınıf çatışması olmuştur. Tek fark, sınıfların farklı dönemlerde çeşitli farklı isimlerle ortaya çıkmışlardır. Nitekim Luther Almanyası'nda zenginler sınıfını "prensler", işçi sınıfını ise "köylüler" karşılamaktadır. Burada bilimsel terminolojiye göre pek doğru olmasa da, geleneksel olduğu için "prensler" ve "köylüler" tanımlamalarını kullanacağım unutulmamalıdır.

"Prensler"in XVI. yüzyıl başlarında "köylüler"e uyguladığı baskı, neredeyse inanılmaz derecededir. Vergiler, toprak kiraları, fiyatlar ve çalışma koşulları tahammül edilemez bir noktadadır. İşçi sınıfına o kadar kötü bir şekilde davranılmaktadır ki işçiler oldukça haklı şikayetlerle hoşnutsuzluk içerisindedir. Hakkettikleri hayatın uzağında olan bu fakir ve zulme uğramış insanlar trajedilerinden kurtuluş yolunu bulamamaktadırlar. İşçiler, iyi bir liderden ve yoksundurlar; onlara yardım etmeye istekli biri yoktur. Prenslerin uyguladıkları insafsız tutuma karşı koymak için gerekli olan cesaret ve iradeye sahip biri yoktur.

Bunlar olurken ortaya Martin Luther çıkmıştır. O, büyük ve cesur bir adam gibi davranmış ve hiçbir korku işareti göstermemiştir. Düşündüğü şeyi söylemiş, baskı altındaki kitlelere gerçek Hıristiyanlık düşüncesini geri getirmiştir. Onun *"Hıristiyan Özgürlüğü"* adlı eseri, Luther gibi büyük, dürüst, korkusuz ve gerçek bir Hıristiyanı bekleyen binlerce "köylü" tarafından okunmuş ve öğrenilmiştir.

Luther bu sömürülmüş kitleleri elinden geldiğince cesaretlendirmiştir. "Hıristiyanlar arasında otorite olamaz ya da olması gerekmez; herkes her şeye tâbi olmalıdır." Öte yandan Luther, baskıcı

prenslere de hakkında düşündüklerini ve başlarına gelecek olanı söyleyecek kadar korkusuzdur. "Kudretli Tanrı, prenslerimizin halka istedikleri gibi davranıp istediklerini emretmesini delilikle cezalandırmıştır. Halkın da kendisine emredilene boyun eğmenin görevi olduğunu düşünecek kadar deli olduğunu" yazar. "Tanrı, prenslere sapkın bir akıl vermiştir ve bu da onların sonu demektir. . . . Bütün prensler vergi ve fiyatları yükseltmek suretiyle insanları soyacak ve onlara baskı yapabilecekti." O prensleri, yakında yok olacaklarını söyleyerek uyarır ve sözlerini, "Siz prensler, yeryüzünün en büyük ahmakları ve en kötü hainlerisiniz. İnsanlar sizin zorbalığınıza ve küstahlıklarınıza boyun eğemez ve artık eğmeyeceklerdir de..." diye sürdürür.

Almanya'daki köylülerin Luther'i, Hıristiyan öğretiyi ve Kitab-ı Mukaddes'i kendilerinin biricik umutdu olarak görmeleri artık şaşırtıcı değildir. "Almanya'nın bütün köylüleri Hıristiyan düşüncesi doğrultusunda toplumu yeniden oluşturmak için büyük bir umut içerisinde kısa zamanda bir araya getirildiler." Devrim kapıdaydı ve artık kaçınılmazdı. Luther sadece büyük bir özgürlük hareketinin lideri olarak ortaya çıkmakla kalmamış, aynı zamanda prenslere yönelik olan ortak nefreti onlara meydan okuyan bir eyleme dönüştürmüştür. Tarihte "Köylü Savaşı" olarak bilinen devrim, 1525'te patlak vermiştir; o günün akşamında ise Luther, Almanya'nın en çok baskı gören sınıfının önderi ilan edilmiştir. "Luther'in bütün bu hareketin yaratıcısı ve lideri olduğu" gerçeğinden hiç bir tarihçi şüphe duymamaktadır.

Az önce sözünü ettiğim "Köylü Savaşı" ifadesi bazı yönlerden yanlıştır. Luther'in en son ve en mükemmel yaşamöyküsü yazarı ve savunucusu olan Profesör MacKinnon, "Bu hareketi yaygın olarak bilinen haliyle genelleştirmek zordur. Biz bunu, Kitab-ı Mukaddes'te vahyedilen 'ilahi adalet' öğretisi üzerine kurulmuş toplumsal bir devrim olarak nitelemeliyiz" demektedir ve sözlerini "Bu hareket etrafında birleşenlerin gerçekleştirdiği 1525 ayaklanmasının

'köylü isyanı' olarak nitelenmesi de bütünüyle yetersiz bir tanımlamadır" diye sürdürmektedir.

Bu hoşnutsuz köylüler, huzursuzluğa sebep olan durumları on iki maddeden oluşan bir muhtıra olarak yayımladılar. Orada isteklerini ifade etmekte ve şikayetlerini bildirmektedirler. Büyük Fransız tarihçi Michelet bunu "cesur bir ölçülülük örneği" olarak nitelemektedir. Profesör MacKinnon "Bu maddelerin ikna edici ve ılımlı tonu şaşırtıcıdır. Köylüler son çare olmadıkça güç kullanmayacaklar ve Hıristiyan öğretiye göre mazur görülmeyen suiistimallerin karşısında olacaklardı. . . . Üzerinde anlaşmazlık olan bütün konularda kardeş sevgisi ve İncil karar vermelidir". "Bu şekilde, vahyedilen Hıristiyan özgürlüğü, dünyevi sorunlara uygulanmış oldu" der.

Oldukça önemli olan bu zaman diliminde Luther'in tavrı ne olmuştur? Köylüler onu liderleri olarak gördüler. Onlar, Hıristiyan özgürlüğü ve kardeşliğinin en büyük aşığının güvenilirliğinden oldukça emindiler. Fakat Luther'in on iki maddeye verdiği cevap biraz belirsizdir. Cevabını "On iki Madde konusunda Barışa Çağrı" başlığıyla verdi. "Martin Kardeş burada çok tedbirli davrandı. İdarecilere olan cevabı da köylülere verdiği cevap gibiydi; nitekim cevabında herhangi bir taraf tutmuyordu. Köylüler kesinlikle hatalıydı, fakat idareciler de haksızdı." (Funck-Brentano).

Luther köylülere "aziz kardeşler", prenslere ise "aziz efendiler" diye seslendi. Köylüleri "hiçbir isyan iyi sonuçlanmamıştır" diyerek devrimden caydırmak istedi. (Dost Martin kendi başkaldırısını unutmaktadır) Öte yandan prenslerin adaletsizliklerini dile getirmeyi de sürdürdü. "Sizin ülkeyi zalimce ve vahşice yönettiğiniz ve bütün halkı soyup onlara baskı yaptığınız ortadadır; bunların hiçbir özür ve telâfisi yoktur. Ancak siz de yok ettiğiniz kimseler gibi yok olacaksınız."

Köylüler, Luther'in "bir Hırsitiyana yakışır biçimde tahammül etmeleri; zulüm ve baskıya gönüllü olarak katlanmaya hazır olmaları" isteğinden çok, prenslere söylediklerini dikkate aldılar. Ancak

sorun oldukça ileri gitmiştir ve Luther'in öğütleri ne prensler ne de köylüler için bir anlam ifade etmemiştir. "O köylülere ilişkin durumu ortaya koyar, sonra da bu durumdan kaçar" diye açıklar MacKinnon. İsyan bütün şiddetiyle devam etmektedir. Radikal gruplar artık prenslere sessizce boyun eğme eğiliminde değildirler. Tam da bu sırada Luther, prensleri destekleme kararı alır. "İç savaş sözkonusu olduğunda Luther bir Cato olmayı denememiştir. O, her iki tarafı da mümkün olduğunca memnun etme gayretinden sonra galip olan tarafa geçmiştir."

Luther "Köylülerin saman kadar değeri yoktur. Onlar Söz'ü duymazlar ve duygudan yoksundurlar; dolayısıyla onlar kamçı şaklamasını ve kurşun vızıltısını duymaya zorlanmalıdırlar. Hakketikleri şey sadece budur. Biz onların itaatkâr olmaları için dua etmeliyiz; fakat itaat etmediklerinde onlara acımanın bir anlamı yoktur. Etraflarında kurşunların ıslık çalmalasını sağlamalıyız, yoksa onlar bu yaptıklarının daha kötüsünü binlerce kez yapacaklardır" diye haykırmaktadır.

Kendi imanlı taraftarları hakkında ne tuhaf bir konuşma tarzı! Ancak Luther insanları kandırmakta kararlıydı. Hangi tarafa yöneleceği, hangi tarafın daha kazançlı olacağı yönünde aklına şeytanca fikirler gelmişti. Onun şiddetinin sınırı yoktu. Bu talihsiz yılın 6 Mayıs'ında Luther, Funck-Brentano'nun "sadece hoşnutsuzluk değil, nefret hissetmeden okumanın mümkün olmadığı korkunç bir doküman. Bir zamanlar İncil'i dilinden düşürmeyen Reformcu, şimdi öldürmekten, işkence etmekten, yakmaktan ve katletmekten başka bir şey konuşmuyor ve sözleriyle birçok insanı isyana yönlendiriyor" olarak tanımladığı "Köylülerin Eşkiya ve Cani Çetelerine Karşı" adlı risalesini yayınlar. Hıristiyan özgürlüğün lideri olan Reformcu'ya kulak verelim:

"Bir köylüyü öldürmek bir cinayet değildir. Bu durum büyük yangının söndürülmesine yardım eder. Gerekli olan bütün tedbirler alınmalıdır! Onlar ezilmelidir! Boğazlanmalıdır! Kazığa oturtul-

malıdır! Her çareye başvurulmalıdır! Bir köylüyü öldürmek azgın bir köpeği öldürmek demektir! . . . Prenslerimiz, bu durumlarda kendilerini, böylesi alçakları cezalandırmayı emreden ilahi öfkenin temsilcileri olarak görmelidirler. Bu işi yapmakta başarısız olan bir prens, Tanrı'nın huzurunda kötü bir günahkâr olacaktır. Misyonunu yerine getirmekte başarısız olacaktır. Bu şartlar altında kan dökmekten sakınan bir prens, cinayetlerden ve alçak bir domuzun işleyebileceği daha da büyük suçlardan sorumlu olacaktır. Artık, hoşgörü, tahammül ve acımaya yer yoktur. Öfke ve kılıcın vaktidir; merhamet vakti geçmiştir."

Luther'in sözleri benzer tavsiyelerle doludur. "Köylülerin çoğunun kılıçtan geçirilmesi Tanrı için önemsizdir. Nitekim Tanrı da bütün dünyayı bir tufanla suda boğmuş ve bir ateşle Sodom'u yok etmiştir. O kudretli ve korkunç bir Tanrı'dır." "Eğer köylüler arasında masum insanlar varsa, Tanrı onları da Lut ve Yeremya'yı koruduğu gibi, koruyacaktır. Köylüleri herhangi bir kurtuluş şansı tanımadan cezalandıran ve kılıçtan geçiren idarecileri Tanrı engellemeyecektir, hatta İncil bile bu köylülerden razı olmayacaktır." Luther'e göre, şeytan köylülerden çıkmıştır. "Köylüler şeytana hizmet ederler. . . . Ben inanıyorum ki, hiçbir şeytan cehenneme atılmamış, hepsi köylülere katılmıştır." Luther "kan döken bir prensin cennete girmesi dua edeninkine göre daha büyük bir ihtimaldir." diyerek sözlerini sürdürmektedir. Düşüncelerini özetleyerek sözlerini şöyle bitirir: "Gelin sevgili aziz Lordlar, asiller! Bütün kuvvetinizle onlara vurun, kazıklara oturtun ve boğazlarını kesin. Bunu yaparken ölümle buluşursanız, Tanrı'ya itaat ettiğinizden ve şeytan aşiretine karşı kendinizi koruduğunuzdan tanrısal bir lütufla ödüllendirileceksiniz." Bir insanın, herhangi bir neden olmaksızın sadece kendi konumunu güçlendirmek için kendi taraftarlarına karşı böylesi insanlık dışı, merhametsiz ve alçak bir duruma düştüğünü gösteren (30 Haziran 1934'deki ünlü ya da daha doğrusu korkunç Hitler tecrübesini bir yana bırakacak olursak,) tarihte başka bir örnek da-

ha bilmiyorum. Bana göre, Luther'deki bu değişim bir ihanettir.

Prenslerin beklentisine uygun olan Luther'in bu risalesinin etkisi bir felaket doğurmuştur. Strasburg vaizi Capito'nun dediği gibi, "Luther'in köylülere karşı yazdığı risalesi sebebiyle ülke, isyanın karmaşıklığından misilleme ve intikam korkusunun bunalımına geçmiştir". Prensler Reformcu'nun insanlık dışı emirlerini korkunç bir hızla uygulamaya geçirmişlerdir.

Hatta bu durum Luther'in kendi takipçilerini bile korkutmuştur. Onlar da Luther'i kınayarak ona, mantıksız ve aceleci bir şekilde bu hareketin kışkırtıcılığını yaptığı ve söylediklerinin farkında olmadığını anlatmaya çalışmışlardır. Luther onları soğukkanlılıkla şöyle cevaplar: "Bir asi, akılla cevaplanmaya değmez; çünkü o bunu anlayamaz; böylesi ağızlar burunları kanayıncaya kadar yumruklanarak susturulmalıdır. Köylüler mantıksal olanı duyamaz ve dinleyemezler, bu yüzden onların kulaklarını mermilerle ürkütmek ve kafalarını havaya uçurmak gerekir. . . . Benim oldukça zalim ve merhametsiz olduğumu söyleyenlere cevabım; merhamet lanetlenmektir, olur. Herkese, köylüleri kudurmuş bir köpeğe yapıldığı gibi hançerlemeleri, boğazlamaları ve öldürmeleri için izin verin" (E24, 294). "Şeytanın niyeti Almanya'yı yakıp yıkmaktı; çünkü Protestan hareketin yayılışını önlemenin başka bir yolu yoktu."

Büyük bir hoşgörü savunucusu olarak bilinen Luther, hakkındaki hiçbir eleştiriyi kabul etmemektedir. "Benim (köylülere karşı kaleme aldığım) bu küçük kitabımı eleştirenler, dillerini tutmaları ve söylediklerine dikkat etmeleri için uyarılmalıdırlar; çünkü onların asi kalpli oldukları oldukça kesindir. Dolayısıyla yetkililerin bu insanlardan gözlerini ayırmamaları gerekir. Gerçekte Luther, "köylüleri hedefleyen risalesine ilahi vahiy niteliği yükler".

Hayır, Luther bir anlık hırsın ürünü olan risalesinin tek bir sözünü geri almayacak veya onu savunmaktan vazgeçmeyecekti. Luther, bu arada, Almanya'da kolaylıkla kabul edilen yeni siyasi kuramını genişletmeye başlamıştır. "Kutsal Kitap mecazi dille konuşur" diye ya-

zar 1526'da, "idarecileri davar tüccarları, angaryacılar ve cezalandırıcı kamçılar olarak niteler. Bu idareciler tıpkı eşek sürücüsü gibidirler. Eşekleri değnek ve kamçıyla sürekli dövmek zorundadırlar, yoksa eşekler itaat etmeyeceklerdir. İdarecinin de halka bu şekilde davranması gerekir; halkı gütmelidirler, halka baskı yapmalıdırlar, onları boğazlamalıdırlar, asmalıdırlar, yakmalıdırlar, kafalarını uçurmalıdırlar ve onlara işkence etmelidirler. Bütün bunlar insanları korkutmaları ve kontrol altında tutmaları içindir" (E15, 276).

Prensler denileni yapmışlar ve böylece ortaya "insafsız bir intikam" duygusu çıkmıştı. Prenslerden biri bu duyguyu şöyle ifade etmiştir: "Çocukların misketlerle oynadıkları gibi bizim de onların kelleleriyle oynayacağımızı umuyorum."

Fakir köylülerin çoğunun durumu, sefilliğin çok ötesindeydi. "Liderler ve idareciler, ayaklanmanın bastırıldığı bölgelerde oturanları cezalandırma vahşetinde birbirleriyle yarıştılar. Kurbanlar için en kolay kurtuluş yolu kendi başlarını bir baltayla kesmekti. Birçok erkek ve kadın kendi dillerini ve parmaklarını kendileri kopardılar. Büyük meydanlarda idamlar yapıldı, kadın ve çocuklar bu korkunç manzaraya tanıklık etmeye zorlandılar. Bazı prensler isyana kalkışan halkı gruplar halinde diz çöktürerek top mermileriyle öldürmüştür. Bazıları ise bu isyancıları kalelerinin altlarındaki mahzenlere atmışlar ve orada, ölen insanların cesetleri arasında boğularak ölmeye terkedilmişlerdir. "Tarihçiler bu şekilde öldürülen zavallı fakir köylülerin sayısının yaklaşık 100.000 olduğunu tahmin etmektedirler. Muzaffer toprak sahipleri köylülerin kafalarıyla top oynayarak eğlenmişlerdir" (Funck-Brentano).

Bütün Almanya harabe görünümündedir. Fakat Luther bu durumu umursamaz. "Bütün dünya parça parça yıkılacak olsa da öğrettiklerim ve yazdıklarım doğru olarak kalacaktır" (W18, 401).

Reformcu, idarecileri tarafından uygulanan zulmün kurbanlarına karşı herhangi bir merhamet hissi de duymamaktadır. "Köylüler niçin bu kadar zalimce davranıyor" diye sordum der Luther, Mayıs

1525'de yazdığı bir yazısında, "Öldürelim onları! Bu durumda Tanrı bizim elimizle onları işkence çarkı üzerine asar; onları keser, parçalara ayırır ve boyunlarını vurur."

Ulaşılan sonuçlar açıktır. "Köylüler eski kölelik durumlarına geri döndüler." "Büyük toplumsal hareketin fiili sonucu acıklı olmuştur. Halkın durumu artık öncekinden de kötüdür." "Entelektüel hayattaki genel ve hızlı çöküş bu durumun doğal bir sonucudur."

Junkerler'i boyun eğmeye zorlamak ve Hıristiyan prensipler üzerine bina edilen bir demokrasi kurmak için, belki de Almanya tarihinin tek ve en büyük şansı olan bu halk devrimi, Martin Luther tarafından bastırılmıştır. Halk, en azından hayatta kalmayı başaran fakir zavallılar, acıklı durumlarına geri dönmüşlerdir. Almanya bir savaş alanıdır, parçalanmıştır, idareci sınıfın uyguladığından daha büyük bir baskı altındadırlar. Reformcu ise bu durumla övünerek her şeyi kendine mal etmektedir. "Ben Martin Luther, köylüleri isyana yönlendirdim, sonra da kılıçtan geçirilmelerini emrettim. Onların kanı benim omuzlarımdadır. Fakat sorumluluğu, bana bu şekilde konuşmamı emreden Tanrı'nın üzerine yüklüyorum" (E59, 284).

Bu gibi olaylar ve Luther'in davranış değişmine ilişkin örnekler çoktur. Bu karanlık olayda bizi ilgilendiren, onun kişisel psikolojisi değil; siyasi kuramındaki değişikliklerdir. Zira Reformcu; serbestlik, özgürlük ve hoşgörü savunuculuğunu bir yana bırakıp "laik idarecilerin halk üzerindeki sınırsız otoritesini içeren yeni bir öğretinin vaizi olmuştur. Luther'in bundan böyle bağlı kalacağı bu kuram Reich'in İncil'i ve insanlığın ebedi trajedisi olmuştur.

Luther'in Köylü Savaşı öncesindeki, yani 1525'e kadarki sözlerine baktığımızda, birçok yaşamöyküsü yazarının da işaret ettiği gibi "Dini özgürlüğün temelleri Luthercilik'te aranmalıdır" sözünün doğru olduğuna inanabiliriz. Luther, dinde şiddet kullanımını reddetti; o, reformun zulümle yaygınlaşmasına karşı oldu ve bilgece bir ölçülülükle vicdan özgürlüğünü savunan ulvi bir öğreti geliştirdi."

Luther'in bizzat kendisi "Laik yetkililerin herhangi bir kimsenin, istediği şeyi öğrenmesini ya da istediğine inanmasını engellememeleri gerektiğini" söylemişti. "Sahte hocaların ölümle cezalandırılmasını kabul edemem. Onları sürgün etmek yeterlidir." Luther'in hayatının sadece ilk kısmı söz konusu olduğunda "Luther'in insanlığa en büyük hizmeti, beşeri otoritenin emirlerinden çok, bilincin bireysel özgürlüğüne verdiği önemdir" yargısına ulaşmakta haklı olabiliriz. "Luther tarihin bir feneridir, çünkü o modern özgürlüğün kurucusudur". Reformcu tekrar tekrar şöyle yalvarmaktadır: "Herkesin dilediğine izin verilmelidir."

Fakat daha sonra Luther'de ani bir değişim olmuştur. Bu değişim, köylülere karşı olan bu korkunç tavrını, onların hayatına kastetme arzusunu ve hoşgörüsüzlüğünü beraberinde getirmiştir. Tarihçilerin çoğu bu durumu görmez ya da göz ardı ederler. Halbuki gerçek Luther, kendini tam da burada ortaya koymaktadır. Reformcu, Köylü Savaşı'ndan sonra da aynı merhametsiz tutumunu sürdürür. Birçok örneği olmakla birlikte sadece Anabaptistlere karşı davranışını dikkate almak yeterlidir.

Bu muhalif grup bizzat Luther aracılığıyla ortaya çıkmıştı. "Her hareketin tarihsel kaynakları vardır; Anabaptist düşünce şüphesiz Luther'in devrimci yazılarıyla harekete geçirilmiştir. Anabaptistler "Sol Kanat Lutherciydi"; onlar "XVI. yüzyılda Sosyalizm'i" dile getirdiler. Bu grup "oldukça ılımlı bir hareket"ti. Onlar "demokratik ve sosyalist cumhuriyet kurmayı" hedeflediler ve "sınıf farklılıklarının kaldırılmasıyla, özgürlük ve eşitlik" istediler. Köylülerinkiyle kıyaslandığında, bu hareket tamamiyle dine dayalı hareketti ve hareketin siyasi bir yanı yoktu. The Cambridge Modern History'de (c. II, s. 223) bazı Anabaptistlerin "Kuveykırlar'ın selefi", oldukları Lutherci Kilise'nin Devlet'e bağlanmasını eleştirdikleri ve laik idarecinin dini konulara karışma hakkını reddettikleri dile getirilir.

Elbette 1520'nin Luther'i, yani geleneksel Luther, bu hareketi memnuniyetle karşılamış olmalıydı. Fakat 1535'te, Luther gücü-

nün zirvesindeydi ve kendinden başka inanç, din ve liderliğe tahammül edemiyordu. Daha önce köylülere yapılmasını uygun gördüğü davranışların Anabaptistlere de yapılmasını tavsiye etti. "Asıl şey, Anabaptist peygamberlerin halka zorla öğrettikleri kötülüklerden halkı kılıç ve hukukla koruma gereğidir . . . hukuk, vahşi hayvanların zincir ve sopalarla kontrol altında tutulmaları gibi, barış ortamı korunsun diye halk üzerinde hüküm sürer, laik idareci bu amaç doğrultusunda düzenlemeler yapar; bu düzenlemeler Tanrı'nın iradesidir. Dolayısıyla bu idarecilere saygı gösterilmeli ve onlardan korkulmalıdır."

Luther birçok defa, laik yetkilileri zulüm işlemek üzere cesaretlendirmiştir. "Ölüm karşısındaki kahramanlıkları, şeytani yönlerinin delili olarak görülen bir çok Anabaptist, Luther'in özel izniyle öldürülmüştür."

Luther'in tavrındaki bu değişikliği herhangi bir şekilde açıklama imkânı var mı? Devlet'i ve prensleri suçlayan, onlara karşı yürekli ve kahramanca savaşan bir adam, birden nasıl diktatörlüğün en büyük savunucusu oluyor, kendi muhaliflerinin düşündüklerinden çok daha hoşgörüsüz, merhametsiz ve hunharca konuşabiliyor?

Birçok tarihçi bu tuhaf durumu açıklama ümidini yitirmiştir. Profesör Grisar "Luther'in sadece kendini ifade tarzı değil aynı zamanda görüşleri de garip bir tutarsızlık ve mantık eksikliği sergilemektedir" der. "Bu durum, Luther'in zihinsel yeteneklerinin, genel teoriler ortaya koyup bunları savunmak yerine belli bazı noktalara takılarak tartışma çıkarmaya daha elverişli olmasından kaynaklanır. Luther, dış dünyadaki gelişmeler doğrultusunda öğretisini değiştirmekten kaçınmaz."

Bir başka tipik eleştiri "Luther'in sistem yoksunluğunda, en çok da onun idarecilerin dine karşı olan yükümlülükleriyle ilgili olan görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Onun bu konuya ilişkin değişik durumlarda ve farklı zamanlarda dile getirdiği sözleri mantıksal bir

çerçevede özetlemeye ve bu düşünceleri onun kendi hayatındaki davranışlarına eşlemeye kalkışmak imkânsızdır. Onun kuramı ile uygulama arasındaki çelişki asla göz ardı edilemez.

Ben yine de psikolojik bir açıklamanın mümkün olduğuna inanıyorum. Göstermeye çalıştığım gibi, son derece "ben merkezli" birisi olan Luther'in zihni, Gök'ten ilham edilen düşünceyle meşguldü. Bir yandan düşünce, söz, eylem ve davranışta tam ve mutlak bir özgürlüğü savunan kendi düşüncesi için mücadele ederken, öte yandan da bunları Hıristiyanlık dışı bir söylemle sınırlamıştı. Başlangıçta bunda başarılı olmuştu. Dinsel konularda tek yetkili olduğuna kendi kendini inandırmıştı. Kendisiyle tartışmaya cesaret edenlere lanet olsun!- Daha sonra laik yetkilileri kendisinin yardımcısı olarak niteledi ve prenslere, daha önce farkında olmadıkları hak ve sorumluluklarla mutlak bir yetki ve diktatörce nitelikler verdi.

Elbette ki Luther sergilediği çelişkiyi görmezden gelecek kadar zekiydi. Bir zamanlar düşmanları olarak gördüklerini daha sonra, kendisine inananlara karşı verdiği mücadelede yardımcıları olarak nitelemekteydi. Kendisine inanalar görmezden gelmekte ve onları kendi hallerine terketmekteydi. Ne tuhaf bir İsa Mesih! Daha sonra ise iki ahlak, iki yaşam, iki otorite çelişkisini içeren tarihi kuramını düzenledi.

Luther'in, eylem ve davranışı düşünce ve imandan ayırdığına daha önce dikkat çekmiştim. Köylü Savaşı'ndan bu yana, bu tuhaf ve biraz da karmaşık olan öğretiyi, çelişkisinin bir savunusu olarak biraz daha genişletti. "Mesih Krallığı; bütünüyle Rahmet düzenine aittir; fakat dünya krallığı ve dünyevi yaşam, hukuk düzenine aittir. İki krallık; farklı alan ve dünyalara aittir. Siz bir Hıristiyan olarak birine, bir insan ya da idareci olarak diğerine ait olursunuz. Mesih, dünyevi yaşamın düzenlemelerine müdahale etmemiş ve bunları dünyaya bırakmıştır; yeryüzü hayatı dış görünüşüyle Kilise tarafından kutsanmaya ihtiyaç duymaz."

"Bir Hıristiyan ile dünyevi bir insan arasında büyük bir ayırım olmalıdır. Zira bir Hıristiyan, ne erkektir ne de kadın . . . o dünyaya ait olan hiç bir şeyi bilmemeli ve sahip olmamalıdır. . . Bir prens gerçekte bir Hıristiyan olabilir; fakat halkı bir Hıristiyan olarak idare etmemelidir. Yani, yönetiminde bir Hıristiyan gibi değil, bir prens gibi olmalıdır. Prens, birey olarak bir Hıristiyandır; fakat görev ya da prensliği onun Hıristiyanlığıyla ilgili değildir" der Luther.

Postu kurtarmak için gerçekten ideal bir çözüm. Bir zamanlar, yetkililerin kendisine karışma hakkı olmadığı fikri doğrultusunda gerçek bir Hıristiyan olarak davranmış, eylemde bulunmuş ve savaşmıştı. Daha sonra ise, kendisine karşı olanlar, ona karşı eylemde bulunma ve söz söylemeye cüret ettiklerinde onları gerçek Hıristiyan olarak görmemekte ve prenslerin görevinin onları durdurmak, öldürmek ve asmak olduğunu söylemektedir. "Şimdiye kadar aptalca bir şekilde, İncil'in rehberlik edebileceği düşüncesiyle bazı insanlardan insanüstü şeyler bekledim. Fakat tecrübelerim bana, bu insanların tıpkı İncil'de yazdığı gibi hukuk ve kılıçla engellenmesi gerektiğini öğretti" diye açıklamaktadır Luther.

Luther, mantıksal bir sonuca gider: "Her Hıristiyan iki taraflı bir yaşam sürer: Biri dini ve manevi; diğeri de sivil ve dünyevi." Bunlardan biri diğerini etkilemez. "Vatandaşlığı içeren sivil hayat Tanrı'yı dikkate almaz." "Tanrı bizim işlerimize ihtiyaç duymaz, onun bizden bütün istediği kendisine dua ve şükürde bulunmamızdır." Bir vatandaş olarak, Tanrı tarafından hiçbir şekilde göz önüne alınmamak ve Hıristiyanlık ölçütleri doğrultusunda yönlendirilmemek fikri Luther'in bütün yazılarında geçer. Luther bize "Yeryüzündeki adalet ve Tanrı'nın adaleti arasında büyük bir ayırıma gitmeliyiz" diye öğretmektedir. "Yeryüzü adaletinde yol gösterici olarak Kutsal Kitab'a ihtiyacımız yoktur."

Luther, bu iki ahlaki öğretiyi tekrar tekrar vurgular. Bizler bir yandan inançlı Hıristiyanlar olarak manevi hayatımızı yaşarız, öte yandan kendimizi vatandaş olarak kabul eder ve laik otoriteye itaatte bulunuruz.

Vatandaşlar laik iktidara körü körüne itaat etmelidir. Laik hukuka itaatin sağlanması için idareci prenslerin varlığı Tanrı'nın iradesi gereğidir. Prensler yeryüzü Tanrılarıdır. "Prensler her yerde güçlerini O'ndan alırlar, bize itibar etmezler. Onların bu yetkiyi çalmaları veya hırsızlıkla üzerlerine almaları önemli değildir; yetkileri Tanrı'nın iradesini yansıtır" (W30,1). "Hakimiyet sahibi olan herkes hakimiyeti Tanrı'dan almıştır. Dolayısıyla böyle biri aynı zamanda da hak sahibidir." Luther'in, Bismarck'dan çok önce "Güçlü Haklıdır" oldukça dikkat çekicidir.

Hiç kimse laik idareye karşı koyma hakkına sahip değildir. "Yetkililerin günahkâr ve adaletsiz olmaları bile, kimseye onlara karşı olma veya ayaklanma hakkını kazandırmaz." İnsanlar, halk kitlesi, hiç bir hakka sahip değildir. "Eşek ısılkla, halk güçle yönetilmelidir. Tanrı bu durumu bildiğinden prenslerin eline tilki kuyruğu değil, kılıç vermiştir." Yetkililer adaletsiz davransalar da onlara hilesiz bir şekilde itaat etmek Tanrı'nın isteğidir . . . haksız kötülüklere katlanmak bir insanın ruhuna hoş gelmese de bu durum onun için faydalıdır."

Luther'in, köylülere ve Anabaptistlere karşı nasıl davranılacağına ilişkin emirlerinin ardındandaki kuramların sadece mantıksal sonucunu gördük. Özgürlük lideri olarak adlandırılan Luther, başkalarının ahlaki davranışlarını gözetleyip kontrol eden sistemi ve toplama kamplarını yeniden kurmuştur. "Prens ve idareciler, bundan sonra iyice incelenmemiş hiçbir kitabın basımına göz yummayacakları gibi, bu kitapların üslup ve dil içeriğinin de *Augsburg İnanç Öğretisi*'ne uygun olup olmadığına da dikkat edeceklerdir."

Luther 1534'te "Carlstadt, Jena'da bir matbaa kurmuş, fakat Saksonya Prensi ve Akademimiz, İmparatorluk fermanıyla uyuşmayan hiç bir yayına izin verilmeyeceğini ve bu fermana uyulmadığında, kitapların sansürleneceğini taahhüt etmişti" diye yazar. Funck-Brentano burada oldukça haklı bir yorumda bulunmaktadır: "Lut-

her'i burada, Roma Katolik İmparatoru'nun fermanlarından medet uman ve reform edilmiş dinin öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olan bu insanlar için bir kontrol komisyonunun sansür uygulamasını isteyen biri olarak görmekteyiz. Luther'den, kendi takipçilerine karşı uygulanan sınırlamalar karşısında ne bir ses ne de bir itiraz yükselmemiştir. Funck-Brentano sözlerine şöyle devam eder: "Luther Saksonya Prensi'ni, kendisine göre cezalandırılmayı hakkeden konuşmalar yapan ve davranışlarda bulunan vaiz ve rahipler için bir hapishane yaptırmaya ikna etti. "Luther bir yazısında şöyle bir ifade kullanır: 'Mesih'in sadece bir örnek olmak için öldüğüne inanmakta ısrar ediyordu. Bu yüzden ölene kadar kalacağı hapishane olan Schweinitz'e götürüldü."

Burada sıkça tekrarlayamayacağımız Hıristiyan ahlakı ve Hıristiyan prensipleri, Luther'e göre prens tarafından dikkate alınmaz ve onun davranışında etkin olmaz. "Eğer bir prens, bir yargıç, bir erkek, bir kadın vs. isen ve insanlar senin hakimiyetin altındaysa ve sen nasıl davranacağını bilmiyorsan, Hıristiyanlığa değil İmparator'a, yerel hukuka veya geleneklere başvur. Onlar sana nasıl davranacağını söyler."

Luther'in bu öğretilerinin iki doğal sonucu vardır. Birincisi, halka, idareci adaletsiz olsa da ona karşı isyan ve itiraz haklarının olmadığının öğretilmesidir. Ben, Alman halkının Kayzer veya Führer, Şansölye ya da General'e karşı sergilediği şuursuzca itaat içgüdüsünün doğal bir içgüdü olduğuna inanmıyorum. Aksine, bunun Alman Lutherci geleneğin bir parçası olduğuna inanıyorum. "Alman Devrimi" hakkında yazanlar, Almanların bir gün Naziler ve militarizme itiraz edeceklerini umanlar, Alman tarihine ilişkin pek fazla bilgi sahibi değildirler. Almanya'da Köylü Savaşı ve Martin Luther'den sonra gerçek anlamda bir devrim girişimi olmamıştır ve söz konusu kişiler Luther'in katı ve mutlak otorite hakkındaki öğretilerinin oluşturduğu temel Alman inancı ve manevi alt yapısı hakkında da çok az bilgi sahibidirler.

Diğer sonuç ise, prenslerin ya da onların varislerinin gücünü en yüksek noktaya çıkaran ilk sonuçla yakından ilişkilidir. "Havarilerden beri hiç bir doktor, fakih, ilahiyatçı ve hakim laik sınıf bilincini, benim yaptığım gibi iyi ve anlaşılır bir şekilde saptayıp öğretmemiştir". Reformcu "Ben Martin Luther olarak laik idareyi ve yetkilileri aydınlatıp yol göstermek için bundan daha iyisini söyleyip yapmış olmasam da, yapabildiğim kadarından dolayı bana minnettar olmalıdırlar" diye açıklar övünerek.

"Luther" der Janssen, "Alman hukuk tarihinde bütünüyle bilinmeyen, idarecilerin halk üzerinde sınırsız yetkisi olduğunu savunan siyasi öğretisini açıkladı; otoritenin emirlerine kayıtsız şartsız itaat edilmesinde ısrar etti, kölelik sistemi ve despotizmi vaaz etti ve öğretti. Luther şöyle der: "Köylü Savaşı örneğinden sonra" idareci güçler gelecekte istikrarlı ve sert yönetimi öğrenmelidirler. Halk, 'ağır sıkıntılarından' baş kaldıramaz durumda olmalıdır, aksi halde küstahlaşabilir."

Özgürlükleri için mücadele etme arzusu veya manevi gücü olmayan, kölece itaat eden bir toplum ve Hıristiyan öğretileri dikkate almayan, her şeye gücü yeten laik idareciler... İşte bunlar, Martin Luther'in Devlet ve vatandaşlığa ilişkin temel görüşleridir. Bu şekilde Luther gerek Frederick ve Bismarck'a gerekse II. William ve Hitler'e kendi başlarına asla kuramayacakları bir dayanak sağlamıştır.

"Rönesans'la birlikte artan hoşgörü ruhu, Luther'in Reform hareketinin bir sonucu olarak Almanya'yı terketmişti" (Paulsen). "Luther, sadece gerçeği değil, aynı zamanda bütün Almanya'nın özgürlük ilkesini de yok eden birisidir" (Figgis). Büyük Protestan bilim adamı Troeltsch'dan tekrar bir alıntı yapacak olursam: "Luthercilik yerel yönetimin gelişimi için oldukça uygun bir ortam sağlamıştı. Aynı zamanda, yerel mutlakiyetçiliğin yolunu açmıştır. . . . Luther'in modern devlete yaptığı tek hizmet modern mutlakiyetçilik ruhunu cesaretlendirmesidir."

İdarecinin mutlak gücü ve kitlelerin tam ve köle gibi itaati, modern Almanya'nın tuhaf ve sapmış siyasi görünümünün nedenlerinden sadece birisi olduğundan şüphem yoktur. Ancak diğer üç temel etkenin de dikkate alınması gerekir; modern Almanya'nın savaşa karşı olan sevgi ve yakınlığı, insanlık dışı Yahudi düşmanlığı ve abartılmış bir nasyonalizm. İşte bütün bunlar Almanların Deutschland öğretisini oluşturmuştur: *Deutschland über alles* (Almanya herşeyin üzerindedir). Bu etkenlere ve Luther'in davranışlarına bakıldığında, Almanya'nın durumu daha iyi anlaşılmaktadır.

Martin Luther ve Savaş

Luther'in geleneksel görüntüsü, savaşın her türüne karşı olduğunu açıkça ifade eder. Haksız zorbalara karşı bile silahlı direnmeyi yasaklamamış mıdır? "Silahlı direnme hiçbir şekilde Kutsal Kitap'la bağdaşamaz" gibi gerçek Hıristiyanlığa uygun birçok ifadeyi içeren yazıları yok mudur?

Luther, bu tutumunu, kendi amacına uygun geldiği sürece sürdürmüştür. Daha sonraki dönemlerde ise, bütünüyle farklı bir tutum içerisinde olmuştur. Onun çelişkilerini gösteren, temel argümanı ikili hayat teorisidir. "Bir Hıristiyan kişisel dünyasında ne prens, ne halktan birisi, ne de bir başka şeydir. Bu nedenle direnme olsa da, bir idareciye kendi yargı ve bilincine göre düzenleme yapma izin verilir." "Bir Hıristiyan olarak, insan her şeye boyun eğmeli ve hiç kimseye direnmemelidir. Aynı insan devletin bir üyesi olarak, yaşadığı sürece çalmalı, öldürmeli ve huzura karşı mücadele etmelidir." Bu söylem korkunç derecede mantıksızdır; fakat Dr. Martin için mantık asla temel bir nokta olmamıştır.

Onun savaşa karşı tutumunda oldukça dikkat çekici bir gelişme vardır. Her şeyden önce, günümüzde "silahlanma" olarak adlandırılan şeyi tavsiye eder. "Bunun gerekçesi, aniden ortaya çıkacak bir güce karşı koymaya hazır bulunmaktır."

Daha sonra, savunma savaşının felsefesine en yakın savaş türü olduğunu açıklamıştır. Ardından da, sözlerine "prens karşı tarafın kendisine saldırmasına kadar beklemek zorunda değildir" ifadesini ekler. Daha da ileri giderek "savunma savaşları sadece nefsi müdafa hakkı değildir. İntikam için de yapılabilir." der. "İntikam için ilan edilmiş bir savaş adil ve iyi bir iştir" ("Table Talk", 3478). Oldukça çağdaş eleştirmenlerinden biri şöyle yazar: "Luther, 'savunma savaşı' anlayışını ayrıntılandırarak geliştirmiş ve sonunda devlet için gerekliliği olan savaşa izin vermiştir. Böylece Luther, başlangıçta Hıristiyan ahlakı prensiplerine göre savaşa getirdiği sınırlamaları sonradan geçersiz saymıştır."

Örneğin, Luther Türkler'e karşı savaşmayı savunmuştur. "Biz Türkleri din adamlarıyla birlikte kılıçtan geçirmedikçe, hatta onları öldürmedikçe Türkler'e karşı galip gelemeyiz." Profesör Grisar bu pasajı "Burada ve benzer yazılarında baskıya karşı bir savunma değil, kanlı bir saldırganlığın savunusu bulunmaktadır" diye eleştirmektedir.

Prens Tanrı'nın isteğine göre hareket eder. "Yüce Tanrı herhangi bir zamanda bir savaş başlatması için prense emredebilir." "Kılıç ve güç Tanrı'nın hizmetindedir." "Tanrı'nın kendisinden bir savaş başlatmasını istediğini bilen bir prens, herhangi bir mazeret göstermeksizin bunu yerine getirmek zorundadır. Bu şekilde doğru olanı yapar ve Tanrı'nın isteğine boyun eğer."

Luther büyük bir gayretle, sözlerini ispatlamaya çalışarak "Mesih ve Vaftizci Yahya savaşı övmüştür" der ve buradan "savaşlar doğru ve kutsaldır" sonucuna ulaşır. "Kutsal Kitab'a göre savaşmak ve insan boğazlamak Tanrı tarafından emredilmiştir."

İşte burada Alman zulmünün manevi bir açıklamasını bulabiliyoruz. "Bir savaşa yavaş yavaş girişmek, Hıristiyanlığa ve sevgiye sığmaz. Bir kimse düşmanlarının boğazlarını kesmeli, onları yağmalamalı ve yakmalıdır; onları yeninceye kadar gereken bütün zararı vermelidir" (W11, 277). "Sadece bir ahmak, boğazlamanın ve

çalmanın Hıristiyanlığa ve sevgi dolu bir kalbe uygun olmadığını ileri sürebilir. Gerçekte sevginin ifadesi budur" (W19, 625). Kendi kendime sık sık sorarım: Niçin bu tip sözler Luther'in ilk yıllarındaki barışçıl söylemleri içerisinde hiç ifade edilmemiş ve aktarılmamıştır? Doğruyu söylemekten, Reformcu'nun kendi sözlerini aktarmaktan kim çekinir ki? Kim bunları örtbas edebilir ki?

"Bir savaş, sadece küçük bir talihsizliktir" diye tekrarlar Luther. Savaş zalim ve günahkârları cezalandırmak ve barışı korumaktan başka nedir ki? Bir kimse bir hırsızı, bir katili veya iki eşli birini cezalandırırsa sadece bir suçluyu cezalandırmış olur. Halbuki o kimse savaşa katıldığında bütün zalim ve günahkârlar topluluğunu cezalandırmış olur." "Bir savaş, adaletsizlik ve ahlaksızlığın cezalandırılmasından başka nedir? Barış ve itaate sebep olmayan bir savaşa kim katılır?"

Bunlar Luther'in savaşın haklılığını ifade eden sözleridir. Prens savaşmaya karar verdiği anda, onun köleleri –yani halk- hemen peşinden gitmek zorundadır. "İdareciler savaşmayı emrettiğinde halk hemen onlara itaat etmeli ve savaşmalıdır. Bunu bir Hıristiyan olarak değil, laik yönetimin üyeleri ve itaatkâr halkı olarak yaparlar" (W19, 629). "Savaşta liderlerinin arkasında olmak, bedenlerini ve özel eşyalarını feda etmek halkın görevidir." "Devlete karşı itaatin genel yükümlülüğü, askeri hizmette bulunma sorumluluğunu da içerir." "İdareciler halkı, fiziksel olarak uygun oldukları sürece askeri hizmetlere zorlayabilirler."

Luther savaşın dehşetinin farkında değildir. "Bir kimse savaşta insanların nasıl boğazlandığına ve dövüştüklerine bakmasın. Bu cahillik ve çocukluk olur. Çocuklar bu şekilde davranır. Böyle bir tutum bir doktorun bütün bedeni kurtarmak için yaptıklarına değil, bir eli veya bacağı nasıl kestiğine bakmak gibidir. Bir insan da, savaşa doğru bakış açısından yaklaşmalıdır. Savaşa yiğit gözlerle bakmalıdır; bu şekilde yaklaşıldığında savaşın da yeme, içme ya da benzeri şeyleri yapma ihtiyacı gibi kutsal ve gerekli bir vazife olduğu ortaya çıkacaktır" (W19, 626).

Martin kardeş, "Hıristiyanlar imanlı ve itaatkâr köleler gibi ve büyük bir mutlulukla savaşa katılmalıdır. Vurmalı, öldürmeli, çalmalı ve ellerinden geldiği kadar zarar vermelidir. Onlar bu şekilde gerçek Hıristiyanlar olmalıdır." "Hiç kimse bu dünyanın kansız bir şekilde yönetileceğini düşünmemelidir. Dünyevi kılıç kırmızı olmalı ve kanla paslanmalı." "Ben, Martin Luther, önce duamla elimden geleni yaparım, olmazsa bunu yumrukla yaparım" sözlerini sıralamaktadır.

Deutelmoeser "Luther'in savaş hakkındaki sözleri, her yerde onun savaştan nasıl da hoşlandığı şeklinde anlatılır" diye bir yorumda bulunur. "Her Hıristiyanın sahip olması gereken bu askeri faziletlerin hiçbiri barışçıl ve ahlaki içerikli *Dağ Vaazı*'nda bulunmamaktadır." *Cherusci* ve *Göç* günlerinden beri "Reich'in halkının karakterini oluşturan eski savaşçı ruh, Luther'de hâlâ canlıdır."

Luther son günlerine doğru haksız bir savaşı kutsamaya bile hazırdır. "Tanrı'ya samimi güvenle başlanan her şey, hatalı ve günahkârca da olsa iyi şekilde sona erer." *Gott mit uns* (Tanrı bizimle birliktedir) ifadesi, Luther'den sonra Almanların savaş narası oldu. Hollanda ve Belçika gibi barışçıl ülkelerin istilası sırasında, o dönemin nesli bu sloganı oldukça iyi hatırlayacaktır. "Luther'in bizzat kendisi savaş çığlığı attığını itiraf etmiştir" der Grisar. "Luther savaşa, askerlere ve silahlara olan övgüsünün yanında, Gustavus Adolphus'tan Dünya Savaşı'na kadar Reich'in bütün zaferlerine ilgi göstermiştir" Elbette bunlar, Luther'e ilişkin hayali masallara inanmakla kalmayıp aynı zamanda da bu düşüncelere katılan Luther okuyucularına söylenecek en son sözdür. Yorumlar farklıdır ve birbirleriyle çelişmektedir. Reformcu'nun kendi sözleri yalanlanıp çarpıtılamaz. Almanlar savaş sevgisiyle doğmamışlardır; fakat Luther'den itibaren Protestan Almanya'nın bütün kürsülerinden savaşın güzelliği vaaz edilmiştir.

Şimdi de Luther'in Yahudiler hakkında söylediklerine bakalım.

Martin Luther ve Yahudiler

1939'da, savaşın patlak vermesinden kısa bir süre sonra İngilizlerin oldukça büyük bir özel okulunun Siyaset Topluluğu tarafından "Fransa" üzerine konuşmak üzere çağrıldım ve bunu büyük bir memnuniyetle karşıladım. Söyleşi Pazar gecesi yapılacaktı ve okul müdürünün nezaketiyle Cumartesi gecesinden davet edildim; o geceyi oldukça hoş bir ortamda geçirdim. Tesadüfen Pazar sabahı okulu, oldukça iyi tanınan ve Lutherci bir Alman mülteci olan (nezaket gereği ismini anmıyorum) bir vaiz ziyaret etti. Oldukça açık kalplilikle kabul etmeliyim ki onun ayinine katılmayı düşündüm; fakat bunu yapmadım.

Rahip Yahudi karşıtlığı (antisemitizm) üzerine konuştu. Onun sözlerini, sadece Hıristiyanlık dışı değil, Hıristiyanlık karşıtı boyutlara varana kadar samimi duygularla dinledim. Ancak, gençlere (Yahudi karşıtlığının) Nazizm'den ayrı bir şey olarak dikkate alınması gereken, ayrı bir eğilim olmadığını; Faşizm'in önemli bir parçası olduğunu açıkladığında aynı derecede mutlu oldum.

Rahip Luther'i andığında ise hayrete düştüm. Alman vaiz açıkça "Modern özgürlüğün kurucusu olan Luther, herşeyin başlangıcında başlangıçta Yahudi karşıtlığını eleştiriyordu. Yahudilere karşı Hıristiyanca ve hoşgörüyle davranılmasını istiyordu" şeklinde konuştu. Luther'in, benim de çok iyi bildiğim nazik sözlerinden bazılarını aktardı. "Yahudiler bizlerin kan kardeşleri, Rabb'imizin ise kuzen ve kardeşleridir. Hiç bir toplum Tanrı tarafından bu kadar ayrıcalıklı kılınmamıştır." Rahip, Luther'in "Yahudilere karşı Hıristiyan sevgi ve hukukuna göre dostça davranmalıyız; onlara çalışma ve kazanma özgürlüğü tanımalıyız. Onlara bizimle ve bizim aramızda yaşama alanı bırakmalı, bizim Hıristiyan öğretilerimizi ve hayatımızı duyma ve görme imkanı vermeliyiz" sözlerini de aktardı. "Yahudileri kısıtladığımızda, yerdiğimizde ve onlara köpekler gibi davrandığımızda onlar için yapabileceğimiz en iyi şey nedir? Onları ça-

lışmaktan mahrum edip tefeciliğe zorladığımızda, onlara nasıl yardım edebiliriz? Onlara karşı Hıristiyan sevgi hukukunu uygulamalıyız. Bazıları inatçılık yapsa bile bu önemli değildir. Biz bile tam olarak iyi bir Hıristiyan değiliz." Bunlar gerçekten güzel ve doğru sözlerdi. Vaiz Luther'in Katolik Kilise'yle yaptığı mücadelenin bir sebebini de şöyle açıkladı: "Katolikler, (Luther'in kendi sözleri) Yahudilere karşı insan değil de köpekmiş gibi davranmış ve onları sadece hor görerek mal varlıklarını çalmışlardır."

Rahip vaazında aktardıklarının Luther'in Almanya'nın iyiliği için düşündüklerine sadece bir örnek teşkil ettiğini söyledi. Naziler'in Lutherci öğretileri karşı olduklarını ifade ederek vaazını şu cümleyle bitirdi: "Size göstermeye çalıştığım gibi, Yahudilerin davranışlarına ilişkin olarak önümüzdeki en büyük ve kaçınılmaz görev, Alman halkını Hitler'den uzaklaştırıp Luther'e geri döndürmektir."

Dinlemekten bıkmıştım ve bir anda Dean Inge'in bu duruma ilişkin değerlendirmelerini hatırladım. "Papazların atanma ve takdis uygulamalarını gözden geçirdiğimde, onlardan daha fazlasını beklemiyorum. Fakat bir çoğunun okumadığı Kitab-ı Mukaddes'i okumaları gerektiğinde ısrar ediyorum." Ben de bu söylenenler doğrultusunda Lutherci bir papazın en azından Luther'i okumak zorunda olduğunu düşünüyorum.

Luther'in papayla mücadelesi sırasında dost ve arkadaş arayışında olduğu bir gerçektir. Yahudiler onu hoş karşıladılar ve o da az önce aktardığım gibi, Yahudiler hakkında gerçekten harika sözler söyledi. Fakat hedefine ulaştığında gerçek yüzünü gösterdi; çünkü Luther, hayatının büyük bölümünde en üst düzeyde bir Yahudi aleyhtarıydı. Uzlaşmayı bilmiyordu ve tavrındaki köklü değişiklikle ilgili bir açıklama yapma ve gerekçe gösterme ihtiyacı hissetmiyordu.

"Luther'in Yahudi sorunu doğrultusundaki köklü değişiminin, artan depresyonunun bir sonucu olduğundan şüphe yoktur" sözü

Luther'in ünlü savunucularından olan A. Hausrath tarafından yapılan anlamsız bir açıklama girişimidir. Ben burada Luther'in Yahudiler hakkındaki gerçek düşüncesinin ve onlarla ilgili niyetinin ne olduğunu göstermeye çalışacağım.

Bütün düşmanları gibi, Yahudiler de onun gözünde birer şeytandır. "Yahudilerle karşılaştığın zaman inançla haç çıkarmalısın. Açık açık ve korkusuzca 'Bu gerçek bir şeytandır' demelisin". Reformcu taraftarlarına, "Öyleyse aziz Hıristiyanlar! Şeytanın kendisi bir yana, gerçek bir Yahudiden daha öldürücü bir zehire ve daha korkunç bir düşmana sahip olmadığınızdan şüphe yoktur; bunu asla unutmayın. Ben bunu biliyorum. Onlar çeşmeleri zehirlediler ve çocukları hileyle kaçırıp onlara eziyet ettiler" der.

"İddia ettiklerime Tevrat'tan daha önemli bir kanıt olamaz. Günümüzdeki Yahudilerin dünyadaki bütün azgın ve hain hilekârların gerçek bir karışımı olduğu fikrimi kimse değiştiremeyecektir. Onlar tıpkı Tatarlar ve Çingeneler gibi bütün ülkelere yayılmışlardır. Bu kavimler diğer milletleri tefecilikleri, casuslukları, ihanetle, çeşmeleri zehirlemeleri ve çocukları kandırıp kaçırmalarıyla, kısacası bütün sahtekârlık ve fitne türlerini uygulayarak belaya bulaştırmışlardır."

Luther'e göre Yahudilerde hiçbir iyi ve insani bir nitelik bulunmamaktadır. "Biz Hıristiyanlar için iyi olan şeyi onlar bilmemezlikten gelirler; biz Hıristiyanlar için kötü olan şeyi ise istismar ederler." "Yahudiler kötü kokarlar." "Hahamları onlara hırsızlık ve soygunun günah olmadığını öğretir" (W53, 489).

"Doktor ve cerrah oludklarını iddia eden Yahudiler ilaç yazdıkları Hıristiyanların servetini ve sıhhatini ellerinden almak ister, çünkü bu Yahudi doktorlar, Hıristiyanlara işkence ettiklerinde ve onları sinsice öldürdüklerinde Tanrı'nın lütfuna kavuşacaklarına inanmaktadırlar. Bizler, aptal gibi, hayatımızın tehlikede olduğu zamanlarda bile düşmanlarımıza ve onların kötü emellerine alet oluyoruz. Bu durum, Tanrı'nın sabrını taşırmıştır."

Dr. Streicher'in kötülüğüyle ün salmış olan "Der Sturmer"inin bile Martin kardeşin söylemini bastırdığını sanmıyorum. "Yahudileri ve bir şey öğretmek ve onları yeniden eğitmek mümkün değildir." "Bunlardan daha canavar ruhlu ve intikam düşkünü bir nesil yeryüzünde görülmemiştir." Reformcu'nun bu tür nitelemeleri sürüp gitmektedir.

Luther'in bu kötü sözlerini sık sık aktarmak veya tekrarlamak pek uygun değildir. "Yahudilere ilişkin vaaz ve yazılarında yer alan müstehcenliklerden birçoğu ahır kadar kötü kokan benzetmelerle dile getirilmektedir" (Grisar). Yahudiler üzerine kaleme aldığı kitaplarında, Luther'in kaba lisanının ustalığı doruğa ulaşmaktadır. O, kontrolsüz bir vahşet duygusuyla yazmış ve kin güttüğü insanları hayali hayvan pisliğiyle lekeleme arzusuyla kendinden geçmiştir." (Lipsky).

"Tanrı bana, Yahudilerin ümitle beklediğinden başka bir Mesih olmadığını bildirseydi, insandan çok bir domuz olmayı tercih ederdim" sözü, Luther'in en kibar ifadesidir. "Eğer bir haham senin burnunun dibinde bir kabın içerisine büyük ve küçük ihtiyacını giderip bunu sana 'işte senin için en lezzetli yiyecek" diye sunarsa ona, bundan daha iyi bir şey yemediğini söylemen beklenir. Kelleni tehlikeye atma pahasına bekleneni söyleme! Zira eğer bir insanın hahamlar gibi, Tanrı'yı ve onun yarattıklarını dikkate almaksızın, sağın sol, solun sağ olduğunu söylemeye gücü varsa, anüsünün ağzı olduğunu ve göbeğinin bir puding tabağı, puding tabağının da göbeği olduğunu da söyleyebilir'" (E32, 285).

"Bir Yahudiyi gördüğün ya da düşündüğün zaman kendi kendine 'İşte bu ağız her Cumartesi günü kıymetli kanıyla beni kurtaran sevgili Rab İsa Mesih'e lanet eden, küfreden ve hakaret eden ağızdır. Ayrıca eşim, çocuklarım ve bütün Hıristiyanların öldürülmelerini ve fec^ şekilde yok edilmelerini isteyerek onlara iftira eden ağızdır. Bu Yahudi, gücü yetseydi bütün bunları zevkle yapacaktı, bütün mal varlığımızı eline geçirmeyi isteyecekti; muhtemelen bu

Yahudi bugün birkaç kez yere tükürmüştür. lsa'nın adı anıldığında bu şekilde davranmak onların geleneğidir. Bu yüzden onun zehirli salyası ağzının ve sakalının kenarından akar ve tükürmek için odayı zorlukla terk eder. Eğer böylesi şeytani bir ağızla birlikte yemek, içmek ve konuşmak zorunda kalırsam kendimi, ağzına kadar şeytanla dolu olan kutu ya da kaptan yemiş ve içmiş gibi ve dolayısıyla Yahudilerin içinde ikamet eden ve Mesih'in Kıymetli Kanı'na tüküren şeytanlara ortak olmuş gibi hissederim. Tanrı bizi korusun" der (E32, 141).

Reformcu bütün yazılarını bu şekilde sürdürür. "Yahudiler uğursuz yılanlar ve küçük şeytanlardır". "Her kim Mesih'in ve bizim en kötü düşmanımız olan bu engerek yılanları ve çelimsiz şeytanları kutsal saymak ve aldatılmak, yağmalanmak, soyulmak, rezil edilmek, feryat ve lanet etmeye zorlanmak ve kötülüğün her türüne katlanmak pahasına onlara ahmakça saygı göstermek isterse, ona Yahudileri tavsiye ederim. Eğer bu yetmezse ona, ağzını Yahudilere tuvalet olarak kullandırtmasını ve Yahudilerin sırtına çıkıp oradan ibadet etmesini tavsiye ederim. Daha sonra onlara karşı merhametli olduğu ve şeytana yardım ettiği için övünebilir."

Bu rastgele verilen örnekler size, Reformcu'nun Yahudilere ilişkin düşünceleriyle ilgili doğru bir fikir vermektedir. Buna benzer daha birçok bölüm aktarabilirdim. Ancak sanırım bu konuya yeterince yer ayırdık. Ancak Reformcu'ya kendini anlatma fırsatı vermeyi ve kendi amacım yönelik özel konular seçmediğimi kanıtlamayı düşündüm. Luther, Yahudiler konusunda hayatının büyük bir bölümünde aynı düşüncelere saplanıp kalmıştır. Luther'in bu sözlerini değerlendirmek gerçekten gerekli değildir. Okuyucuyu kendi sonuçlarına ulaşması için özgür bırakmak bana göre en doğru yöntemdir.

Elbette Luther, taraftarlarına, lânetli Yahudiler'e karşı nasıl davranacaklarını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. "Bir Hıristiyan bir Yahudiyle birlikte asla yiyip içmemelidir". Birisinin bir Yahudinin kulağına yumruk atma hakkının olup olmadığı sorusunu Luther şu şe-

kilde cevaplar: 'Kesinlikle vardır. Ben öncelikle onun çenesine yumruk atmayı tercih ederim. Eğer yapabilseydim bütün öfkemle ona yumruk atar, onu yere serer ve bıçaklardım. Bir soyguncuyu öldürmek hem insani hem de ilahi kanunlar bağlamında hukukidir. Dahası bir kafiri öldürmek hoş görülebilir'" Bu pek de Hıristiyanca bir davranış değil belki, ama daha da kötüsünü göreceğiz. "Eğer bir Yahudiyi vaftiz etmek zorunda kalsaydım, onu Elbe köprüsüne götürür ve boynuna bir taş bağlayarak 'İbrahim adına seni vaftiz ediyorum' diyerek onu aşağı iterdim'" (Grisar'da ayrıntılı kaynakları verilmiştir, Luther, c. v, s. 413).

"Yahudilerden intikam almalı ve onları öldürmeliyiz" sözü, onun en şefkatli nasihatıdır. Bir başka defa da, "onları çalışmaya zorlamak ve onlardan üç bin tanesini çölde öldüren Musa gibi onlara karşı büyük bir şiddetle davranmak" taraftarıdır.

Zaman zaman sınırı aştığını fark eder ve arkasından ikiyüzlülüğünün zirvesine ulaşır. "Aman Rabbim" der ağlanarak, "benim aziz Yaratıcım ve Babam! Senin lânetli düşmanlarının utanç verici durumlarına karşılık isteksizce söylemek zorunda olduklarımı merhametinle dikkate al! Sen bunları, imanının şevkinden ve senin kutsal yüceliğinin şanından yaptığımı çok iyi bilensin".

Bu huşu uyandıran duasının ardından Luther, eski iğrenç söylemine tekrar geri döner. "Kurtarıcımız'ın kutsal kanının ve sayısız Hıristiyanın ve masum çocukların Kudüs'ün yıkılmasından günümüze kadar dökülen kanlarının intikamını almamış olmamız Kudüs'ün yıkılmasından günümüze kadar dökülen bizim kabahatimizdir; Yahudileri ortadan kaldırmak yerine onların bütün cinayetlerine, beddualarına, küfürlerine, yalanlarına, tecavüzlerine rağmen onların bulundukları yerde yaşamalarına uysallıkla izin vermek ve hatta onların okullarını, evlerini, fertlerini ve mal varlıklarını korumak bizim kabahatimizdir." Medeniyet tarihinin hiçbir yerinde hiçbir insan topluluğu "Hıristiyan Reformcu"nun yaptığı gibi zulüm ve cinayete kışkırtılmamıştır.

Dünya dört yüz yıl öncesine kadar, Martin kardeşin toplayıp liste haline getirdiği Yahudi karşıtı öğretilerini içeren insanlık dışı "Nürnberg Hukuku"nu duymamıştı. Luther'in Yahudi karşıtı hukuku sadece yedi paragrafa sığdırılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

Onların sinagog ve okulları ateşe verilmelidir; yanmayacak mal varlığının üzerini toprakla ört ki tek bir taş ya da kalıntı görünmesin.

Okullarında yaptıkları bazı kötülükleri evlerinde de yaptıklarından, onların evleri de yıkılıp ortadan kaldırılmalıdır. Onlar, çingeneler gibi çatıya ya da ahırın altına kapatılmalıdır ki övündükleri gibi bizim topraklarımızda efendi olmadıklarını öğrensinler.

Onların bütün dua kitapları ellerinden alınmalıdır.

Bundan sonra hahamların Yahudilere ders vermesi yasaklanmalıdır.

Seyahat hakları ellerinden alınmalıdır.

Tefecilikleri yasaklanmalı ve kişisel eşyaları ellerinden alınmalıdır.

Kadın ya da erkek olsun genç ve güçlü Yahudilerin ellerine harman döven, balta, kazma, bıçak, öreke ve iğ verilerek geçimlerini Adem'in bütün çocukları gibi alın terleri ile kazanmaları sağlanmalıdır. Mal varlıklarına el konulmalı ve ülke dışına sürülmelidirler. (W53, 525 özetle).

Luther'in hukuku yakından incelenince oldukça ağır olduğu, en azından Hitler'inki kadar sert olduğu görülecektir. Luther, şu sloganı sıklıkla tekrarlamaktadır, "Yahudiler ülkemizden çıkarılmalıdır." Ayrıca Hıristiyanlara şöyle öğüt vermektedir: "Yahudiler sıradan bir hırsızın asıldığı darağacından yedi kat daha uzun bir dağrağacında asılmayı hak etmektedir" (W53, 502).

Arkadaşlarının bazılarının, Luther'in taraftarlarının Yahudilere karşı sergiledikleri Hıristiyanlık dışı davranışları kınamalarına karşı Luther, gülerek şöyle cevap vermektedir: "İyi kalpli ve nazik Almanlar, benim zavallı ve kederli Yahudilere karşı oldukça sert ve zorbaca davrandığıma inanabilir. Onlara göre ben Yahudilere karşı

aldatıcı sözler söyleyerek onlarla eğleniyor olabilirim. Sözüme kıyasla gerçekte çok zayıfımdır."

Hayatının son günlerine kadar Reformcu'nun zihni Yahudi karşıtlığıyla meşgul olmuştur. Ölümünden kısa süre önce karısına hasta olduğunu yazmış ve sağlığının kötüleşmesinden Yahudileri sorumlu tutmuştur! En son vaazında dinleyicilerine ısrarla şunları anlatır: "Yahudilere karşı hoşgörülü olmamalısınız." Prenslere de katliam yapmalarını emretmektedir: "Bölgelerinde Yahudi halkı bulunan prenslerin bu alçak ırka karşı şiddet içeren bir hukuk uygulamalarını rica ediyorum." Eğer idareciler bunu yapmazlarsa vaizlerin görevi bu durumu nefretle kınamaktır. "İdareciler bu önemli tavsiyeyi yerine getirmeyi reddederlerse rahip ve vaizler her ne olursa olsun bu durumu halka açıklamalıdır." Luther vaizlere "Siz soylu meslektaşlarım, siz ruhban sınıfı, sorumlu tutulduğunuz göreviniz adına yükümlülüğünüz, toplantılarınızda halkı Yahudilere karşı uyarmanız ve onlardan sakınmalarını tavsiye etmenizdir." Luther Yahudilere karşı o ana kadar dile getirilmemiş, oldukça sert ve şiddetli bir saldırıda bulunmayı planlamaktaydı. Ancak bunu başaramadan ölmüştür.

Gerçekler ve sonuçlar nelerdir? "Luther kendi Yahudi karşıtı yazılarının Yahudiliğin öğrenilmesi yolunda ilk gerçek çalışma olduğunu iddia eder. Yahudiliğin öğrenilmesi biz Almanlara tarih gerçekler doğrultusunda Yahudilerin ne olduklarını gösterecek ve Hıristiyanların kötülüklere karşı uyarıldığı gibi Yahudilere karşı da uyarılmalarını sağlayacaktır" (Daha geniş bir çözümleme için bkz. Dr. R. Lewin'in *Luther's Stellung zu den Juden*, özellikle s. 77; ayrıca Grisar'ın Luther, c. v, s. 416). Almanca aslında açıkça vurgulanan fanatizmi burada olduğu gibi vermeye saygınlığımız müsaade etmez.

Reformcu'nun öğretilerinin sonuçları trajik olmuştur. "Onun tavsiyeleri halkı Yahudi vatandaşlar üzerinde Hıristiyanlık dışı bir baskı uygulama yolunda tahrik etmiştir." Lutherci öğretinin, Stras-

bourg gibi kentlerde bir din olarak algılanırken Fransız ve diğer Latin kökenli kentlerde bir kültür ve gelenek olarak algılandığı bir gerçektir. Öyle ki, "kent idarecileri Luther'in Yahudilik karşıtı yazılarının kendi kentlerinde basılmasını yasaklamaya karar vermişlerdir."

Fakat Luther zamanında olanlardan acı bir şekilde yakınan bazı yürekli Protestan liderler de vardı. Bunlardan biri olan Zürihli Bullinger, Reformcu'nun "iffetsiz ve haddi aşan tarzına itiraz eder. "Bu adamın (Luther) merhametsiz ve küstah ruhu karşısında herkes şaşkınlığa uğramalıdır. Gelecek nesillerin zihninde Luther sadece bir insan olarak değil; aynı zamanda cezayı gerektiren bir hırsla hareket eden bir insan olarak da kalacaktır." "Eğer yazılanlar ünlü rahip tarafından değil de bir domuz çobanı tarafından yazılsaydı, bunları mazur göstermek zor olmayacaktı."

"Yahudilere karşı işlenen zulümleri içeren resmi raporlar, kağıda sığmayacak kadar çoktur." Bu zulümler de, Luther'in köylülere ve Anabaptistlere karşı tutumuyla aynı tarzdadır. Fakat Yahudi karşıtlığının tarihsel sonuçları hâlâ devam etmektedir. "Luther'in Yahudilere karşı ektiği nefret tohumları hâlâ kaybolmamıştır; etkisi yüz yıllardır sürmektedir. Sebepsiz yere Yahudilere karşı yazı yazmak isteyenler Luther'in yazılarına başvurma hakları olduklarına inanırlar." (Bu kitapta geçen "Yahudi karşıtı yargıların kaynağı Luther'dir" ifadesi için bkz. [Lewin, age.])

Luther'in yaşam öyküsü yazarlarının, ya da daha doğrusu Luther savunucularının bu karanlık olayı nasıl değerlendirdiklerine bakmak ilginç olacaktır. Bunlardan birkaçı Luther'i Yahudi seven bir Hıristiyan olarak gösterme gayretiyle bir ikiyüzlülük içerisindedir. Çoğu ise, Luther'in Yahudi karşıtlığını görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Sadece birkaç tanesi Luther'in davranışının, kendilerini Hıristiyan olarak niteleyen halkın davranışlarına benzemediğini itiraf edecek kadar dürüsttür. Profesör MacKinnon, büyük çalışmasında –çoğunlukla Luther hayranlığını ifade eden cümlelerle doludur- onun Yahudi karşıtı yazılarının "bu sert tartışma ortamında

bastırılamayan öfkeden doğan iğneli sözler" olduğunu kabul etmektedir. Fakat sonra gelen cümle, İngiliz bilim adamlarının Luther'i tanımladıkları tarzdadır. "Luther'in bu korkunç niyetleri harfi harfine uygulamayı soğukkanlılıkla tasarladığına inanmak zordur."

Niçin? Profesör MacKinnon'a sormak isterim. "Yeterince zalim değilim" diye sık sık tekrarlayan ve papa yanlılarının, köylülerin, Anabaptistlerin ve Yahudilerin kesilmelerini, işkence edilmelerini ve zulme uğramalarını, yüzlerce, binlerce taraftarına soğukkanlılıkla emreden bu insana göz yumulması ve onun zihinsel açıdan korunması için elbette. Onun yapmayı tasarladıkları inanılması niçin zordur? Sadece bir efsanenin, bir hikâyenin sürdürülmesi için mi?

Profesör Grisar'ın sözünü burada bir kez daha tekrarlamaya değer buluyorum. "St. Paul insanlığı bir bütün olarak düşünüp, bu bütünün bir parçası olarak Tanrı'dan aldığı güçle Musevi ve Turanlılara İncil'i benimsetmek adına tükenmez bir sabır ve yardımseverlikle çalışmasını anlatırken şöyle der: 'Yunanlılara ve Barbarlara, akıllılara ve aptallara çok şey borçluyum', 'insanları kurtarmak adına herkes için herşey oldum' Luther'in Yahudilere karşı olan tutumunu bu sözlere dayandırmak pek de yerinde olamayacaktır."

Çağdaş bir Amerikalı bilim adamı olan ve daha önce kendisinden alıntılar yaptığım Lipsky, Luther'in Yahudilere ilişkin öğretilerini şu şekilde ifade eder: "Bir Yahudi karşıtı kışkırtıcı açısından Fatherland (anavatan)'ın yabancı sakinlerine karşı yıkıcı bir öfke uyandırmak için sadece Luther'den aktarım yapmak yeterlidir. Luther'in bu azgın ifadeleri, Yahudi karşıtı propogandacılar için Tanrı'nın bir lütfu olarak hâlâ kullanılmaktadır. Peygamber'in sözleri tekrarlandığı sürece, şüphe yok ki kutsanmış pınardan küfür ve hakaret ırmağı akmaya devam edecektir."

Yakın zaman önce bir yorumcu "Adolf Hitler'in Yahudi sorununa ilişkin davranış ve çözümü açısından Luther'in başlattığı işi sürdürdüğü ve başardığını" cesaretle dile getirmektedir.

Bu bana, özel okuldaki Lutherci Alman rahibin ya da Luther'in İngiliz yaşam öyküsü yazarlarının yaptıklarından daha doğru bir Luther yorumu olarak görünmektedir.

Sir Thomas More, Luther hakkında "Eğer hislerini incitirsem saygıdeğer okuyucularım beni affetsinler. Hiç bir şey bana, saygıdeğer kulaklara bu gibi şeyleri aktarmaktan daha fazla acı vermedi. Size kalan diğer seçenek bu kirli kitaba dokunmadan bırakmaktır" der. Bu tam da benim hissettiğim şeydir. Söylemek zorunda olduğum şeyi söylemek istemiyorum; fakat çekingenlik, korku, gelenekler, önyargı, cehalet, ikiyüzlülük ve çeşitli çıkar hesapları, "İngilizce konuşan ülkelerde ötekinin, daha iyisinin, saygın Almanya'nın" temsilcisi olarak tanıtılan bir adamın gerçek yüzünü göstermemizi önemli ölçüde engellemektedir. Ben Luther'i, tarihin ürettiği en karanlık şahsiyetlerden size kalan birisi olarak görüyorum.

Martin Luther ve Almanya

Almanların ve Naziler'in abartılmış, yıkıcı milliyetçiliklerini açıklamak için pek çok girişim olmuştur. Sanırım Martin Luther bu milliyetçiliğin aslını büyük ölçüde anlatmaktadır. O sadece modern çağın kendi türündeki ilk gerçek milliyetçisi olmamış; aynı zamanda onun aracılığıyla Alman milliyetçiliği halka benimsetilmiş, yeni bir din oluşturulmuş ve bir "Alman Tanrı" yaratılmıştır. Ancak burada Luther'in öğretilerinin kötü sonuçları ile Calvin'inkilerin demokratik sonuçları arasındaki fark –daha önce de ifade edildiği gibi- net bir şekilde dikkat çekmektedir.

Funck-Brentano, "Luther'de hakim olan özellikler, ondaki Alman ruhu ve Alman görünüşüdür. O bütünüyle Alman'dır. Şu açıkça görülmektedir ki, Calvin ve Zwingli reformlarını bütün dünyaya yaymaya çalışırken, Luther sadece sevgili Almanlarını düşünüyordu. Onun mesajı Hıristiyanlık için değil, sadece Almanya halkı içindi" der. Hıristiyanlığın en geniş ve en elverişli düşüncesi içerisinde Luther bir Hıristiyan değildi. "O, en büyük ve en öndeki Alman'dı."

Reformcu, "Siz Almanların, kurtuluş ve refahı için çabalıyorum" diye haykırıyordu. "Ben, Almanların Peygamberi gibi, imanlı bir öğretici olarak davranacağım ve yaşadıkları günlere tahammül eden sadık Almanları uyaracağım." "Ben sevgili Alman halkım için doğdum, onlar için öleceğim!"

Onunla aynı görüşte olmayanların "Almanlar" diye nitelenme hakkının olmadığını söylemiştir. "Alman halkının tanrısal olarak görevlendirilmiş bir sözcüsü, milletin temsilcisi ve peygamberi olarak ortaya çıktığında, öğretilerini takip etmeyenlerin Alman adını taşıma haklarını reddetmiştir."

Nadiren de olsa bir bütün olarak Hıristiyanlara hitap ettiğinde, daima "Sevgili Almanlar" ifadesini kullanırdı. Yaptığı bütün işlerde sadece "Sevgili Almanları"na hizmet etmeyi istemiştir.

"Popüler bir hatip olan Luther'in gücü, Alman karakterinin zafiyetlerini iyi bilmesi ve bunları değerlendirmesine dayanıyordu." "O, 'Almanya, İtalyan diktasına karşı' gibi asılsız bir sloganla milli duyguları harekete geçirdi." Toplantılarında 'Biz Almanlar, Alman olarak kalmalıyız' sözlerini dile getirdi. 'Alman olduğunu unutma' diyerek sürekli vatandaşlarını uyardı; ve Funck-Brentano'nun haklı olarak ifade ettiği gibi bu, 'Hitler'in içtenlikle destekleyeceği bir haykırıştı!'"

Elbette ki Almanlar dünyadaki en iyi milletti. Onlar *Herrenvolk** idi. "Almanlar, karakterlerinin asaleti, sadakat ve doğruluklarıyla göze çarpmaktadır." "Almanya daima en iyi ülke ve en iyi millet olmuştur."

Luther, diğer milletlere karşı nefreti yavaş yavaş aşılayacaktır. Hiç bir millet Almanlarla karşılaştırılamaz. "Romalılar bizim samimiyetimizi sefahat düşkünlükleri ve zorbalıklarıyla sürekli suiisti-

* Efendi sınıfı (ç. n)

mal etmişlerdir. Onlar bizi deli Almanlar olarak nitelerler." O, Fransız ve İtalyan olan her şeyin can düşmanıdır. "İyi bir Alman olarak İtalyan hor görüsüne karşı Almanya ve Alman medeniyeti adına başkaldırır" (MacKinnon). "Luther kendini, İtalya ve Fransa'ya karşı Almanya'nın temsilcisi olarak görür." Luther, "Çok iyi bilmekteyiz ki, Fransızlar bizi insan olarak görmemektedir" diyebilecek kadar ileri gider.

Büyük Reformcu, milletlerin Hıristiyanlık meziyetlerini birbirleriyle karşılaştırmadı. Hayır! O'nun ahlak; ölçüsü mutlak bir Alman militarizmidir. "Almanlar savaşta cesur ve yiğit olurken, Fransızlar zaferden sonra küstahtırlar." O, Alman meziyetlerinin resmini diğer bütün yabancıların kusurlarıyla karşılaştırarak tekrar tekrar çizmiştir. Almanların yabancılar tarafından nasıl sömürüldüklerini, bütün yabancıların onlarla nasıl eğlendiklerini ve gerçekte kendilerinin ne kadar üstün olduklarını dile getirmiştir. Gerçekte Alman kültür ve meziyetlerinin Fransız ve İtalyanlarınki'nden üstünlüğü bir yana, Yunanlılar bile kendilerini Almanlarla kıyaslayamaz.

Bütün yabancı milletlere karşı kötüleyici ifadeleri doğrultusunda İngiltere'ye karşı yurtsever bir saldırganlık sergilemesi özellikle dikkat çekicidir. İngizlerin kökeninin Alman olduğunu iddia eder. Özellikle İskoç halkına karşı nefretle doludur. Onlar "bütün milletlerin en kötüsü, kibirlisi ve küstahıdır." İngiliz kralı "bir yalancıdır. Krala sadık olan halk bilinçli değildir. Altın ve para, kralı küstahlaştırmıştır; Tanrı'nın bile kral olmadan yaşayamayacağını düşünür." Bunlar Luther'in Britanya karşıtı söylemlerine işaret etmektedir. Luther'in bu sözleri, İngiliz aleyhtarı propogandacıların, özellikle dünya savaşları boyunca Tanrı'nın bir lütfu gibi işlerine yaramıştır.

Alman militarizmini, Almanların savaş tarzlarını ve Alman askerlerini diğer milletlerinkiyle karşılaştırıp sıklıkla överek bunlara, ön plana çıkarması oldukça tuhaftır.

Luther, Almanya'yı yabancılardan kurtarmak ve yabancı ülkelerden bağımsız kılmak için Almanya'nın kendi kendine yetmesi gerektiğini savunmuştur. "Almanlar, Alman mallarını alınız!" gibi savaş naraları ilk kez Luther tarafından atılmıştır.

Doğal olarak Alman dili dünyadaki en mükemmel dildir. Fransızca, İspanyolca, İngilizce ve İtalyanca'dan daha üstündür. "Artık Tanrı'yı kendi anadilim olan Almanca olarak dinlediğim için şükürler olsun! Ne Latin, ne Yunan, ne de İbrani dilinde O aynı olmuyor" demektedir. Luther için 'hakikat' ile 'Almanca' eş anlamlıdır (Funck-Brentano). O, "skolastisizmin pek yakında ortadan kalkması ve bütün Almanların Tanrı'nın çocukları olması için" şevkle dua etmiştir. O, "milli tarih yazılması" talebinin öncüsü idi. O, birleşik bir Almanya için ilk haykıran kişiydi. "Bütün Almanya", "Alman topraklarının tümü" dilinden hiç düşürmediği sözlerdi. "Almanca konuşan halkların birliği"ni anlatırdı.

Alman halkının ihtiyaç duyduğu tek şey gerçek bir Führer'dir! "Almanya, herkesin kendisine ihtiyaç duyduğu güzel bir at gibidir. Fakat Almanya'nın ihtiyaç duyduğu şey bir süvaridir. Kendisini idare eden iyi bir süvari olmaması durumunda iyi bir at bile koşarken genellikle yoldan sapar, yani Almanya yeterli güce ve insana sahiptir, fakat iyi bir liderden yoksundur." "Eğer Almanya gerçek bir lidere sahip olsaydı, hiçbir düşmanı galip gelemezdi."

Luther "sevgili Almanlar, size birçok şey anlattım. Siz peygamberinizi dinlediniz. Bizi bağışlayan Tanrı'nın sözüne boyun eğmeliyiz" demektedir. Onun sözlerinin tam olarak yerine getirilmesi dört yüzyıl almıştır. Son savaş sırasında, Luther'in dört yüzüncü yıldönümünde Canon Barry, Londra'da "Batı medeniyetimizi yıkmaya kalkışan ve imanımıza saldıran ordulardan, en saf haliyle Almancanın tınısı duyulmaktadır." demiştir.

Luther'den Hitler'e

Şimdiye kadar Luther'in barış ve hoşgörüyü seven, milletlerin Hıristiyan kardeşliğini gerçekleştirmeye çalışan bir Almanya efsanesini temsil etmediğini göstermeye gayret ettim. En azından Reformucu'nun ağzından yaptığım bir çok alıntıyla, onun aykırı olmanın çok ötesinde olduğunu ispatlamaya çalıştım. Onun sevgi ve barış, savaş karşıtlığı ve zulüm üzerine Hıristiyan meziyetleri ve insani kusurlar doğrultusunda birçok güzel söz söylediğini inkar etmiyorum.

Luther aynı zamanda söz, düşünce ve yaşamında birçok şeye muhalifti. Yalan söylemek, içki içmek ve günah içerisinde yaşamakla, dile getirdiği Hıristiyan erdemlerine ters düşmüştü. Akıldan nefret etmiş, savaşı övmüş ve savunmuş, mutlakiyetçiliği teşvik etmiş ve idarecilere, kullanma yeteneğine daha önce asla sahip olmadıkları bir yetki vermiştir. Köylülere zulmedilmesi konusunda ısrar etmiş ve Rönesans özgürlüğünden sonra bile, Roma Katolik Kilisesi'nin, üyelerine asla dayatmadığı köle zihniyetini kendi takipçilerine uygulamıştır. Hitler tarafından aşılıncaya kadar en sert Yahudi

karşıtlığını ve Yahudilerin yok edilmesini savunmuş ve bunu uygulamıştır. Sadece en kötü şekliyle modern milliyetçiliğin değil, yıkıcı ektileriyle Alman milliyetçiliğinin de kurucusu olmuştur.

Luther'in bu son saydığımız özellikleri bana, onun yüceltilmiş görünmünden çok daha önemli gelmiştir. Üstelik bu özelliklerin yüz yıllardır onun taraftar bulması bunların Luther'in Hıristiyan söylem ve doktrinlerinden çok daha etkili olduğunu gösterir. Söylediklerimi kanıtlamamın beklendiğini biliyorum. Bu bir görevdir, ancak küçük bir çalışmanın yüklenemeyeceği bir görevdir. Doğrusu bu konuya yeterince değinebilmek için yüzlerce sayfa gerekecektir. Çünkü Luther'den Hitler'e kadar gelen etkinin izlerini araştırmaya imkân verecek olan –birbirleriyle yakın ilgili olan- insan düşüncesinin üç bölümü vardır. Bunlar din, felsefe ve politika alanlarıdır.

Dinsel alanda, en azından benim işaret edebildiğim Lutherci öğretiler Reformcu'dan bu yana Almanya'da binlerce kürsüden yayılmıştır. Bunlar bizim tasavvurumuzdaki Hıristiyanlığı değil, göstermeye çalıştığım gibi, kökü Luther'e dayanan siyasi temelli sahte Alman dinini savunan vaazlardır.

Sadece son yüzyıldaki Lutherci Alman ruhban sınıfı tipine bakmak sözlerimi somutlaştıracaktır. Vaazları Goebbels ve Hitler tarafından zevkle dinlenen, kötülüğüyle dile düşmüş vaiz Stoecker, muhtemelen Almanya'da son yüzyıl içerisinde ortaya çıkan en popüler rahipti. Onun milliyetçiliği, çirkin Yahudi karşıtlığı, diğer bütün yıkıcı doktrinleri, Hıristiyanlıkla bağdaşmaz vaazlarında dile getirdiği gibi, Dr. Martin tarafından yorumlanan İncil'e dayandırılmıştır. Bu dönem, birçok başka propagandayla birlikte "Hıristiyanlığın Almanlaştırılması" olarak adlandırıldı.

"Prusya militan Protestanlığının bir sembolü" olan ve Stoecker'den sonra en çok popülariteye sahip olan Friedrich Naumann gibi birçok benzer vaiz vardı. Bu kötü rahiplerin öğretilerini detaylı olarak tartışmak şimdi yapabileceğim bir şey değildir. Fakat bü-

tün bunların son Dünya Savaşı'nda ortaya çıktığı açıktır. Bir Alman üniversitesinde çalışan bir profesörün de kabul ettiği gibi "Luther'in safiyeti bozulmamış muzaffer Alman geleneğinin kahramanı ve ilham kaynağı olması gerekmiştir".

1914'de ilan edilen savaştan kısa bir süre sonra Lutherci Alman ruhban sınıfı liderleri "Ülke dışındaki Protestan Almanlara" başlığıyla yazılmış, hunharca duygular içeren bir broşür hazırladılar. Yalan, tahrif ve kavga dolu bu kitapta, bunların hepsinin Martin Luther adına yapıldığı dile getirilmişti. Niçin savaştıklarını, tereddüt etmeden niçin öldürüp zulüm ettiklerini "Hıristiyan kardeşlerine" böyle açıkladılar.

Bu, Oxford profesörleri için bile oldukça fazlaydı. Profesörler Luthercileri layık oldukları şekilde cevapladılar. Bu cevap son savaş boyunca Oxford Broşürü olarak yayımlandı ve İngiliz bilim adamlarınca yayımlanmış en önemli ve güvenilir dokümanlardan birisi oldu. Bu metin Oxford'un İlahiyat bölümünün bütün profesörleri ve Rahip Gore ile Dr. Spooner gibileri tarafından imzalandı. Söz konusu doküman, "Belçika kent ve köylerindeki sivil halka karşı zalimce misillemelerde bulunulmasına" ve benzer şekilde, tipik Alman gaddarlıklarına göz yumdukları için Luthercilere bir cevap niteliğindeydi.

Dünya Savaşı boyunca Alman ruhban sınıfı, Kaiser'in en iyi savunucuları olduklarını ispat etmiştir. "Eğer bir kimse canı için savaşıyorsa, o kimsenin komşusunun evine zorla girip girmediğiyle kim ilgilenir?" sözü Belçika istilası için Alman Luthercilerin tipik açıklamasıdır.

Savaştan sonra, Lutherci ruhban sınıfı, Almanya'daki bütün barış girişimlerine karşı olurken Reich dışında diğer ülkelerdeki Hıristiyanları yanlış yola sevketmek için oldukça farklı şekilde düşündüklerini iddia ettiler. Pazar gününün uluslararası barışa adanması önerisine Lutherci resmi organların verdiği cevap tipiktir. "Bir barış Pazarı mı? Bu, sıradan insanların gözünde ancak murdarlıktır. Bu,

bir ölüyle kağıt oynamak ya da ölmek üzere olan birine bir şarkı mırıldanmak kadar iticidir."

Lutherciler, Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Hitler'i desteklediler. Onlara göre devlet –Luther tarafından düzenlendiği gibi- Kilise ve Hıristiyanlıktan kesinlikle çok daha önemliydi. İncelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya giden bir İngiliz kilise üyesi "Bekenninis-Kirche (Niemoeller hareketi) mensupları tarafından sorgulanmasına rağmen sivil yetkililerin müdahalesi ne ilişkin tek bir kanıta rastlamadığını" kabul etmek durumunda kalmıştır. (Bu 1938'de oluyor)

Elbette yoktu! Çünkü her Lutherci şiddetli bir Hitler taraftarıydı. Hitler'e ilk karşı çıktığında Rahip Niemoeller'in yaptığı itiraftan daha tipik bir şey olabilir mi: "Biz kendi Kilisemizin değil, üçüncü Reich'ın (Adolf Hitler dönemindeki Nazi Almanyası, 1933-1945)'in arzusu doğrultusunda yönlendirildik!"

Bunlar, Luther'den Hitler'e kadar uzanan Lutherci Kilise tarihi içerisinde vurgulayabildiğim ilk bakışta göze çarpan bazı durumlardır. Son dört yüzyılın utanç verici tarihini olduğu gibi yazmak için birçok cilde ihtiyaç vardır.

Alman felsefesinde Lutherci ruhu göstermek oldukça zordur. Burada Lutherci düşünceler kolayca anlaşılamayacak bir tarzda yedirilmiştir. Ancak yer yer tipik Lutherci öğretiler dile getiren Kant, Hegel, Fichte ve diğer büyük Lutherci Alman filozofları (elbette Nietzsche dışarıda tutulursa) dikkatimden kaçmamıştır.

İnsanlar Alman halkının Hitler ve çetesine neden karşı koymadığını sorarken, ben cevabı yine "adaletsiz olsa da, halkın idareciye isyan etme hakkı yoktur" diyen Luther'de ararım. Bunu daha önce açıkladım. Reformcu'nun bu doktrini oldukça feci sonuçlara sebep olmuştur. Almanların kötü ve tehlikeli köle zihniyeti de bu öğretiye dayanmaktadır. Sadece bir örnek vermek için söylüyorum. Kant, başka hiçbir ülkenin hiçbir filozofunun dile getirmediği şu söylemi savunmaktadır:

"Halkın, devletin en üstün yasama yetkisine karşı gelip direnmesi hiçbir durumda meşru değildir . . . Halkın kargaşalık çıkarma ve isyan etme hakkı yoktur. En yüce yetki bireysel bir kralda cisimleştiğinden, halkın onun suiistimallerini bahane ederek kralı yakalama ya da hayatını tehlikeye düşürme hakkı yoktur. . . . Tahammül edilemez olduğunda dahi en üstün erkin herhangi bir kötü muamelesine dayanmak halkın görevidir." (Kant: *Philosophy of Law* [Hukuk Felsefesi,] ss. 176-77)

Luther takipçisi olan Kant'a göre "sadece Devlet'teki üstün Güç, hak sahibidir ve teb'asına karşı yükümlülüğü yoktur" (aynı eser, s. 175).

Çok iyi tanınan Fichte, Devlet'in Mussolini ve Hitler tarafından meydana getirildiğini felsefesinde ima etmiştir.

Aynı şekilde büyük bir Lutherci olan Hegel "Devlet Tanrı'nın dünyadaki resmi işleyişidir" (*Philosophy of Right* [İnsan Hakları Felsefesi], s. 247) der. "Devlet, yaşayan bir ruh olarak kendisini örgütlenmiş bir dünyanın fiili durumu içerisinde ortaya koyan tanrısal iradedir" (aynı eser, s. 260). "Devlet, yeryüzünde var olan tanrısal düşüncedir" (*Philosophy of History* [Tarih Felsefesi], s. 41). Talihsiz sonuçlar doğuran bu talihsiz öğretiler öncelikle Luther tarafından dile getirilmiştir.

Luther'in Alman felsefesi üzerindeki dört yüzyıllık etkisini ayrıntılarıyla tanımlamak için en az on cilt gerekir.

Luther ve onun etkisi, Alman siyasi tarihinin belki de en doğal kalıntılarıdır. Bunun yakın sonuçları ve Otuz Yıl Savaşı bu durumun en iyi bilinen göstergeleridir. Burada Luther'in etkisi üzerine büyük bilim adamı Troeltsch'un dile getirmek zorunda kaldığı bir sözünü aktarmaktan daha iyi bir şey yapamayacağım: "XVIII. yüzyıldan sonra Fransız Devrimiyle doruğa ulaşan saldırganlık atmosferinde eski manevi güç odakları modern dünyaya uyarlanmış, ideolojik ve eyleme yönelik siyasal ve toplumsal güçlerle birleşerek yeni dünyada sağlam bir konm edinmişlerdir. Prusya-Alman Lutherciliğinin yeniden canlanması da toplumsal tarihin en önemli geliş-

melerindendir. Bu akım köylü yurtseverliğinde ve askerin güç tutkusunda var olan monarşizm fikrini tepkiye ve harekete çevirmiş, siyasetteki yenileşmeyi ve bunun ahlaki yönden desteklenmesini idealleştirmiştir. Bu hareket toplumsal ve siyasi güçlerin tepkisiyle desteklenmiştir.

Sonuçta Luthercilik, Prusya militarizmi için gerekli olan gerçekçi bir güç anlayışı, otoriteye saygı ve itaat gibi nitelikleri sağlamlaştıran bir etken olmuştur. Böylece Hıristiyanlıkla siyasettte muhafazakârlık, dindarlıkla güç tutkusu, öğretinin kusursuzluğuyla savaşın şanı ve aristokratların tutumu birbiriyle örtüşen kavramlar olarak görülmüştür.

Kilise Reformuna yönelik her türlü çaba liberal düşünce dünyasıyla beraber bastırılmıştır. Alman Prusyanın siyasi ve askeri gelişiminde Luthercilik büyük rol oynamıştır.

Bismark'ın Luther'i yeniden biçimlendirdiği çok iyi bilinmektedir. Prof. R. Pascal "Bismark'ın Sosyal Demokratlar'a yaptığı baskı, Luther'in köylülere yaptığı zulmün mantıksal devamıdır" diye yazar.

I. Dünya Savaşı boyunca hem Kayzer hem halk, Luther'in Tanrısı'na, yani Almanlara ait olan Tanrı'ya yalvardılar. II. Wilhelm "Tanrı bizim müttefikimizdir" diye hiddetle haykırdı. Ve Lutherci ruhban sınıfından bu görüş için destek almak kolay oldu. Lutherci ruhban sınıfı Tanrı'dan "En eski müttefik", "Zieten'in eskiden Büyük Frederick'in en büyük müttefiki olarak nitelediği Tanrı" diye bahsederler.

Houston Stewart Chamberline, Luther ile Hitler arasında bağlantı kuran ilk isim olarak bilinmektedir. Ondan sonra , Hitler'in, Luther'in düşüncelerini nasıl hayata geçirdiğini gösteren kütüphanelerce kitap yayımlanmıştır. "Hitler" der 1933'te General Lietzmann, "Luther'le karşılaştırılabilecek en büyük Alman'dır".

Konumuzun dışında kalan tehlikeli sözleri aktarmanın inandırıcı olmadığını biliyorum. Ben burada kusursuz bir tez savunusuna

kalkışmış değilim. Sadece, şimdiye kadar görmezlikten geldiğimiz bir düşünce çizgisini mümkün olduğunca ortaya çıkarmaya çalışıyorum.

Beni ilgilendirdiği kadarıyla ve sınırlı bilgime göre okuduğum Alman din, felsefe ve politik tarihine ilişkin yazıların tümünde, açık ya da gizli olarak, şu anda kendisiyle mücadele ettiğimiz kötü ruhla karşılaştım: bunlar ahlaksızlık, *Herrenvolk*, mantıksızlık, Yahudi karşıtlığı, mistisizm, milliyetçilik, elitizm ve benzeri kapsayan Martin Luther'in ruhudur.

Tartışmalı olan ve göreceli olarak pek bilinmeyen bir konuya –daha fazla örnek vermeye kitabın kapsamı el vermiyor– işaret etmeme izin verin. Alman Lutherci Kilisesi'nin Almanya içindeki politik problemlere karşı sergilediği davranışlarına bir göz atalım." Bize söylendiği kadarıyla günümüzde bu kilise cemaati, savaş sonrasında Almanya'da işbirliği yapabileceğimiz ve yapmak zorunda olduğumuz tek toplumdur ve bu bizim tek umudumuzdur."

Bir süre önce Canterbury Başpiskoposu Dr. William Temple, bana bütünüyle farklı bir konuda mektup yazdı; fakat onun mektubunda bir cümle var ki aktarmadan geçemeyeceğim. "Daima şu gerçeği savundum" diye yazmaktadır Başpiskopos; "savaşın insanlar üzerinde bıraktığı etki, savaş öncesinden daha güçlüdür; savaş iyi karakterleri daha da zarifleştirmiş, kötü karakterleri daha da kabalaştırmıştır."

Başpiskopos'la daima mutabık olan insan grubuna mensup olmasam da, bunlardan daha doğru kelimelerle düşünemezdim. Fakat eğer onun söyledikleri gerçekten doğruysa ve eğer Alman Lutherci Kilisesi, geleceğimizi üzerine kurabileceğimiz konularda iyi unsurlar içeriyorsa, onlar bu savaşı sona erdirecek ve parlak bir başarı sağlayacaklardır. Bunun gerçek olup olmadığına bakalım.

Lutherci ruhban sınıfı tarafından son savaşın başlarında yayınlanan utanç verici beyandan ve Oxford İlahiyatçılarının bu beyana verdikleri takdire şayan cevaptan daha önce söz etmiştim. Alman asaleti ve düşmanlığına seslenen bu metine koyulan ilk imzalardan

birisi Profesör Adolf Deissmann'a aittir. Onun adı günümüzde bu ülke halkının çoğu tarafından bilinmektedir; fakat onun Almanya'nın önde gelen bir ilahiyatçısı olduğunu söylemek doğru olur. O, Heidelberg'de ilahiyat profesörüydü ve daha sonra uzun yıllar Reich'daki en önemli ilahiyat kürsülerinden olan Berlin Üniversitesi'nde ilahiyat profesörlüğünde bulundu. Bir çok ünlü papaz onun öğrencisidir. Onun Almanya'daki Lutherci kilise hayatı üzerinde var olan güçlü etkisi yıllar boyu sürmüştür.

1914'te savaş patlak verir vermez, o da diğerleriyle birlikte yukarıda sözü edilen beyanı imzaladı. Fakat Alman Lutherci Kilisesi'nin önde gelen şahsiyeti olarak onun savaş hakkındaki görüşleri oldukça kesindir. Burada onun British Museum Kütüphanesi'nde bulunan yazılarını aktaracağım.

12 Eylül 1914'e gelindiğinde ise Deissmann, savaş boyunca Alman Protestanların takip edilmesi gerektiğini ifade eden çizgisinden vazgeçti. Bu düşüncesini *The War and Religion (Savaş ve Din)* başlığı altında da yayınladı.

Deissmann kendi savaş çığlığını iki bölüme ayırdı. Öncelikle problemi tetkik etti, "Savaşın din üzerindeki etkisi nedir"; ve sonra aksini tartıştı: "Dinin savaş üzerindeki etkisi nedir?" Şaşkınlık içerisinde ikisinin birbiri için yaratıldığını dile getiren oldukça Lutherci bir sonuca ulaştı: "Savaşın din üzerindeki olumlu etkisi olumsuz etkisinden kesinlikle fazladır."

"Savaş dinimizi güçlendirmiştir" Bu ifadenin anlamı çok basittir: "Biz Almanlar sadece Alman bir Tanrı'ya inanırız. "Diessmann'ın ayrıntılarına indiği savına göre savaş, Lutherciler için oldukça faydalıdır; zira özellikle günümüzdeki savaş boyunca (yani 1914-1918) Luther'in ideali gerçekleşmiştir. "Bizim şu anki dinimiz milli bir dindir, Almanlara aittir ve biz Alman olan Tanrı'yı vaaz ederiz! Alman bir Tanrı, milli bir Tanrı!" Alman Kilisesi'nin lideri "Hıristiyanlık savaş dinidir" diyerek Luther'in kendisinden dört yüzyıl önce söylediğini tekrarlar. O, Lutherci Alman Hıristi-

yanlığın oldukça ikna edici şekilde kullandığı söylemleriyle Alman muhaliflerinin duygusallık içeren ve duygusal açıdan zayıf Hıristiyanlıklarını reddetti.

Deissmann cemaatine "Siz iyi kalpli insanlarsınız" der ve Alman Luthercilere seslenişine tipik bir sözle son verir: "Ben bu kudret dinini ve düşmanlarımızın barbarlık olarak adlandırdığı şeyi vaaz etmekten iftihar ediyorum." Savaş boyunca bütün Lutherci ruhban sınıfı barbarlık dinini gururla vaaz etti. "Gerçek İsa sadece bir Alman pelerini içerisinde nefes alabilir." Kadınlara, çocuklara ve her şeye yönelttikleri zulüm, saldırganlık ve Alman denizaltılarının sınırsız saldırıları Deissmann ve onun Luthercilerinin Hıristiyanlığına yaptığı katkının sonucudur.

Ancak savaş sona erdi. Her nasılsa Tanrı, Lutherci Alman Tanrı, böylesine iyi bir vatanseveri doğrulamadı. Arkasından Alman Hıristiyanlar "örgütlü bir duygudaşlığa" yöneldiler. Uluslararası Hıristiyanlık idealine geri döndüler ve Hıristiyanların yeryüzündeki kardeşliğine ilişkin telkinlerde bulundular. Bu arada savaş boyunca dile getirdikleri kirli sözleri inkar etmiş ve utanç verici bir şekilde Hıristiyan karşıtı ikiyüzlülüklerini takınmışlardı.

Bu dönemde Lutherci Stresemann, Almanya'daki en etkin kişidir. "Bir Prusya ve Alman ordusunun olmaması politikamızın trajedisidir" der Steresmann. "Güç politikası (Machtpolitik)'nın bir gün sona ereceği daima en kesin gerçek olmuştur. Fakat güce sahip olmadığımızda, düşüncemizle savaşmalıyız. Güçlü Almanya bizim hakkımızdır." Bu sözler Hitler'in öncülerine ait benzer sözler gibi, şaşırtıcı şekilde sadece Stresemann'ın kitabınınAlmanca baskısında yer almaktadır. İngilizce tercümesinde bu ifadeler bulunmaz. İngiltere halkı aldatılmıştır ve Almanlar da bu teşebbüslerinde hayallerinin ötesinde bir başarı sağlamışlardır.

"Düşüncemizle savaşmalıyız": Bu bir emirdi. Bir süre için bu düşünce, Almanya'nın eski düşmanlarının "pek hassas olmayan" davranışları karşısında kabul edilmiştir. Diğer alanlarda olduğu gi-

bi politik alanda da Almanlar, dostluk ve evrensellik yanlısı tutumlar içerisinde görünecektir. Fakat bu görüntünün arkasında, aynı halkın on ya da yirmi yıl içinde Avrupa ve Hıristiyan değerlerini ve medeniyetini yıkmak için silahlı hazırlık yapması söz konusudur.

Kilise de bu düşünceyi takip etmiştir. Alman Tanrı bir süre için rafa kaldırılmış, onun yerine enternasyonal bir Tanrı üretilmiştir. Profesör Deissmann, Alman topluluğun başı olarak 1925 ve sonrasında uluslararası Hıristiyan kongreleri düzenlemiştir. Burada kısmen din üzerine kısmen de yapılan barış anlaşmasının adaletsizliği ve zalimliği konusunda Britanyalı İlahiyatçıları etkileme amacını taşıyan konuşmalar yapmıştır. O aynı zamanda gerçek Hıristiyanlığın hassasiyetlerini de istismar ederek bunlardan faydalanmıştır. Yaşlı Britanyalı İlahiyatçılar onun savaş yıllarındaki halini unutmamışlardır ve biraz suskun kalırlar. Fakat Profesör Deismann Canterbury Dekanı gibi önemli ve etkin bir dosta sahiptir. Deissmann, bu dekanı "genç G. K. A. Bell" gibi nazik bir ifadeyle niteler ve Dr. Bell ile Profesör Deissman arasında Canterbury'de gerçekleşecek olan Brintanyalı ve Alman İlahiyatçılar haftası da düzenlenir. Bu 1927'de olmuştur. 1930'da Profesör Deissmann ve şu an Chichester Piskoposu olan Dr. Bell, "güçlü gelişen bu dostluk hissi"nin etkisiyle *Mysterium Christi* adlı bir kitap yayımlarlar.

Üç yıldan daha kısa bir süre sonra Hitler iktidara gelir. Onun Yahudilere ve bütün Hıristiyan değerlerini reddetmesi, medenileşen dünyanın Kiliseleri'ni şaşırtmıştır. Hepsinden önemlisi Deissmann gibileri, Hitler'in en yakın destekçileri olmuştur. Almanya yeterince güçlüdür. Artık ikili oynamak zorunda değildirler. Alman Tanrı, Berlin Üniversitesi'nin İlahiyat kürsüsünden yeniden vaaz edebilecektir.

Chichester rahibi gibileri büyük ve şiddetli bir sarsıntı geçirmiş olmalılar. Eminim ki o, Hıristiyan prensiplerine bütünüyle bağlıydı. Ancak İngiltere Kilisesi'nin ileri gelen bilgili ve insancıl üyelerini eleştirmeme izin verilirse, insanları hakikaten bir Hıristiyan bir-

liği içinde görme ideali ve arzusu içinde olduklarını, ancak chichester rahibi ve taraftarlarının rüyalar dünyasında yaşadığını ve uğruna yaşayıp ve çalıştıkları birçok şeyin öldürücü sonuçlar içerdiğinden habersiz olduklarını dile getirceğim.

Deissmann'ın deposu boşaltılmıştır. Hatta oldukça idealist hayalciler için bile onun çökmüş olduğu bir gerçektir. Artık tek arzuları, Almanya'da kendileriyle işbirliği yapabilecek Hıristiyanlar bulmaktı. Birdenbire ortaya çıkan bir söylentinin onlara büyük yardımı oldu. Hitler, rahip Niemoeller'i bir toplama kampına koymuştur ve Chichester rahibi gibileri de böylece tam aradıkları şeyi bulmuşlardır. Bir Alman Luthercinin Hıristiyan bir Tanrı'ya inanması, onun Hitler'e olan sadakatinden daha önemlidir. Bu nedenle Niemoeller ve taraftarları kendilerine güvenilebilen bir Alman grubu oluşturmuşlardır. Chichester piskoposuna Alman mülteci rahipler tarafından barış girişimine yönelik çabalarında destek verildi. Niemoeller hikayesi hızla yayılır ve Niemoeller'in temsilcileri etkin bir çalışma sergilerler. Ancak bana göre onların amaçları da bütünüyle Deissmann'ın amaçlarıyla aynıdır.

Bu, önyargılı yaklaşılan ve belki benim de belgeleriyle ortaya koyamayacağım aşırı bir görüş olarak okuyanları bir kez daha sarsmış olmalı. Okuyucudan, duydukları bütün propogandaları ve Lutheci Niemoeller'in şimdiye kadar inandıkları bütün hikâyelerini bir an için unutmalarını tekrar rica ediyorum. Niemoller'in, gerçekte olduğu gibi dikkate alınmasını istiyorum. Tekrar aktaracağım. Eğer Niemoeller'in İngiltere'de bilinmeyen bazı vaazları elimde olsaydı, karanlık ve korkunç bir ışığın altında gerçek yüzünü gösterebilecektim. Aslında buna gerek de yok. Ben sadece Niemoeller'in arkadaşlarınca İngiltere'de basılan kitaplardan bazı aktarmalar yapacağım.

Niemoeller tipik Prusya geleneği içerisinde yetiştirilmişti. "Milli düşünce, onun yetişmesinde sürekli etkin olduğundan, doğal olarak sağa eğilimlere sahip oldu. 1914-18 Dünya savaşı boyunca bir

Alman denizaltısı kaptanıydı; yani kadın ve çocukları öldürmekte tereddüt etmeyenlerden biriydi. Onun savunucuları, bana göre kesin olan yanılgılarıyla, onun düşmanları tarafından titizlikle korunan dar geçitlerden nasıl geçtiğini anlatırlar. Niemoeller "Bu bizim Hıristiyan deniz seferimizin zaferini gösterir" der. O, boğuk sesiyle "İngiltere karşıtı bir nefret ilahisi" mırıldanır. Bu durum Herr Unterseebootkapitan* Niemoeller'in kendi Alman denizaltısından isabet alarak batan geminin askerlerine ateş açılması emrini nasıl verdiğini açıklamaktadır. Buna benzer bir başka olayı anlatırken "Tek yapabildiğimiz, periskopumuzu sık sık su yüzüne çıkararak, destroyerin bir çok kazazedeyi denizden toplamasına engel olmaktı" diye şikayet etmiştir.

O, işlediği suçlardan dolayı hiç pişman olmamıştır. Lutheran Niemoeller'e göre savaş, "Hıristiyanlığın bir moratoryumu**" idi. O, samimi bir itirafla "İngiliz savaş gemisi Britannia, savaşta batırılacak son gemidir" der. O, ateşkes düşüncesinden de nefret etmiştir.

Üstüne rapor verirken "İngiltere'ye karşı savaşmak için üç yıldır denizaltılarıda yüzmekteyim, efendim" demektedir. "Ben bir ateşkes kararı vermedim, bunun için herhangi bir çaba da göstermedim."

O yeni Alman demokrasisinden nefret etmiştir. "Yeni devletle barışamadım." Bir süre sonra papaz, bir meslek arayışına girer. Yaşam öyküsünün İngilizce baskısı –Alman Denizaltısından Vaaz Kürsüsüne- oldukça aydınlatıcıdır. 168. sayfada bir yayıncılık şirketine girmeye karar verir. Aynı sayfada Güney Amerika'ya göç etmeyi düşünür. 169. sayfada bir koyun çiftliği kurmak ister. Bu arada Demoktartlar'a ve Sosyalistler'e çirkin saldırılarda bulunur. 181. sayfada aniden "meslek olarak Kilise'yi seçtim" der; fakat bir sonra-

* Bay Denizaltı kaptanı (ç. n)

** Bay Denizaltı kaptanı (ç. n)

ki sayfada felsefeye girmenin daha iyi olup olmayacağı konusunda tereddüt içerisindedir.

Niemoeller'in meslek olarak Kilise'yi seçmesi pek de anlaşılmaz değildir; fakat buradaki çalışmaları çok tuhaftır. Öncelikle oldukça tepkisel bir öğrenci birliğine katılmıştır. Çalışmak yerine barışçı ve demokrat öğrencilere saldırılarda bulunmuştur. Niemoeller, "Kutsal Hafta'nın Perşembe gününün ilk top güllesi" olarak anlatılır. Evlenmiş ve bir erkek çocuğu olmuştur. Ümit ve duası oğlunun son Dünya Savaşının en son denizaltı komandosu olan Hans Jochen Emsmann gibi dürüst ve erdemli bir Alman olarak yetişmesidir.

Nazi partisi hızla gelişti ve Niemoeller bir rahip oldu. "O bütün kalbiyle Weimar Republic'in düşmanlarıyla birlikteydi ve kardeşinden farklı olarak, Parti'nin bir üyesi olması şans eseriydi. Milli uyanış programı temelde bireycilik, parlementarizm, barışçılık, Marksizm ve Judaizm'in ateşli inkarcılığı olarak Niemoellerin düşünceleriyle örtüşüyordu" (*Niemoeller and his Creed,* [Niemoeller ve İnancı] s. 32).

Aynı kitaptan bir başka aktarım ise bize şöyle demektedir: "Niemoeller eski şerefli Prusya idealine inandı. Bu ideal bir güce, temelde militarist olan bir devlete inanmayı savunur; kısaca Bismarck ve Treitschke'nin idealidir. 1924'te *National Socialist'e* [Nasyonal Sosyalistlere] oy verdi ve 1933'te hâlâ umut, güven ve yenilenmiş bir öz saygının etkisiyle kabaran büyük bir sempati taşımaktaydı. Hitler Reich'in Şensölyesi olmuştu ve Niemoeller'in bunu 30 Ocak 1933'te, aziz ümitlerinin gerçekleşmesi olarak bütün kalbiyle ve memnuniyetle karşıladığı söylendi." (*Niemoeller and his Creed,* s. 33).

Rahip Niemoeller, Dahlem'deki meşhur Hıristiyan Kilisesi'nde vaazlarını sürdürdü. Hitler'in hakimiyeti altında dile getirdiği vaazların sadece en ılımlılarının İngilizce'ye tercümelerine ulaşılabilmektedir. Yahudiler ve Aryan olmayanların binlercesi, Sosyalistler ve Komünistler öldürüldü veya intihara sürüklendi. Birçoğu toplama kamplarında ölene kadar işkence gördü. Almanya dışındaki

Hıristiyan dünya bu zavallı kurbanlar için dua etti. Fakat Rahip Nieomeller böyle yapmadı. Ondan bu zulümlere karşı sert bir itiraz cümlesi bile çıkmadı. Aksine o, Führer'e teşekkür etti! "Biz kendimizi tekrar yaratılan varlıklar olarak hissettik. Meslek ve sosyal mertebe, ırk ve milliyet, günümüzde önemli gerçekler olarak tarafımızdan tekrar itibar görmektedir!" Gerçek bir Lutherci olarak bir cemaat toplantısında "(Hitlerin) manevi devriminin milletimizin tümünü etkileyecek şekilde gerçekleşmesi için ilk adım olan ilahi çağrı"dan söz etmektedir" (*First Commandment* [İlk Emir], s. 58-59).

Niemoeller, "Alman Luther, Almanya için Nasıralı Yahudi Rabbi'den daha önemlidir" demekte hiç tereddüt etmedi.

O, iyi bir Lutherci olarak sonunda Hitler'den ayrıldı. Fakat bu ayrılık dinsel bir sorun ya da temel konulara ilişkin bir uyuşmazlık değildi. Kilise idaresine yönelik bir çekişme olan bu durum bir Kilise anlaşmazlığıydı. Herhangi bir ülkede olması mümkün olan bu olayda Hitler, Niemoeller'i kendi görüşlerindeki inatçılığından dolayı toplama kampına koydu. Bu durum Niemoeller'in kahramanlığı ve azizleştirilmesi girişiminin temeli oldu. Niemoeller'in Hitler'in politikasına karşı olduğunu belirten hiç bir ifadesi ya da tavrı yoktur. "Zıtlaşmalarında dahi Niemoeller kendini bir Alman Hıristiyandan çok iyi bir Nasyonal Sosyalist olarak tanımlamıştır" diyen Niemoeller'in yaşam öyküsü yazarları ve savunucuları bu gerçeği kabullenmektedirler (*Niemoller and his Creed* [Niemoeller ve İnancı], s. 30).

Niemoeller, Führer'e karşı sergilediği duruşunu "Biz Kilisemiz tarafından dikkate alınmadık; daha çok Nazi yönetimince dikkate alınarak sürüldük" diyerek ifade etmektedir (age, s. 36).

"Martin Niemoeller'in adı Hıristiyanlık için büyük bir isimdir" diye yazar Chichester Piskoposu. O Niemoeller'de "hoş bir insan" görür. Son savaş boyunca bu Lord hazretleri "Almanya'daki birçok Hıristiyan için savaşın bir sarsıntı, çırpınma ve felaket olduğuna" kendi kendini inandırmaya çalıştı.

Bu, daha çok bir kurutu değil midir? Bu, şimdiki savaşta yirmi beş yıl önce de yaptığı gibi, Almanya'nın düşmanlarına karşı savaşmak için gemiyle yola çıkmasına izin vermesi için toplama kampından Hitler'e mektup yazan Niemoeller'e yönelik yorumumu doğrulayan açık bir kanıt değil midir? (Emil Ludwig: *The Germans* [Almanlar], s. 378).

Ben gerçekten Hitler'in hapisanelerindeki herkese karşı bir sempati beslemekteyim. Ancak benim sempatim, yıllardır vaaz kürsülerinden bütün bu zulmü cesaretlendiren Niemoeller gibilerine değil; daha çok inançlarından dolayı zulüm gören Yahudiler, Sosyalistler, Komünistler ve barış yanlılarına yöneliktir. Ancak –bu gerçekten ana noktadır- bizim kendilerine güvenebileceğimizi, onlarla güvenli bir işbirliği yapabileceğimizi ve sözlerine itimat edebileceğimizi, onların Hıristiyan inançlarının bizim duygularımız içerisindeki yerini geçmiş hayatlarında ortaya koyan Niemoeller gibilerine insani sempatimizi göstermeli miyiz?

Son savaş boyunca ve günümüzdeki savaş sırasında Almanların işledikleri zulmü, olanları sadece okuyan ve dinleyenlerin hayal etmeleri mümkün değildir. Burada yazılanlar bir düşmanlık değil, hoşa gitmeyen ama inkar edilemez bir gerçektir. Her iki savaşta da Norveç kiliseleri ve Gestapo'nun, en azından Almanya'da güçlü olduğu kadar güçlü olduğu diğer işgal edilen ülkelerde bazı Lutherci ruhban sınıfı toplulukları protesto edilmiştir. Britanya'ya iltica eden birkaç papazı hariç tutarsak, Alman askerleri ve onların liderlerince işlenen dehşeti vaaz etmeyi, onlara hizmet etmeyi, onları takdir etmeyi ve kutsamayı redddeden herhangi bir Alman Protestan Kilisesi olduğuna dair bir bilgim yok.

Bunlar pek korkunç gerçeklerdir. Ben, eğer Alman Lutherci ruhban sınıfının dört yüzyıllık karanlık şahsiyeti olan Martin Luther'in kurallarının belirleyicisi olduğu gerçeğini dikkate almazsak, olanları yeterince anlayamayacağımızı ve açıklayamayacağımızı iddia ediyorum. Bu insanlar idarecilerine, haksız olsalar da, din sava-

şı uğruna düşmanlarını öldürüp kılıçtan geçirseler de, bir Alman Tanrı'ya ibadet için Yahudilerin kökünü kazımaya kalksalar da karşı gelmezler ve hatta bu idarecileri överler. Benim göstermeye çalıştığım gibi, bunlar öncelikle Luther tarafından vaaz edilmiştir ve her Alman Hıristiyanın İncili gibidir. Bana göre görünürdeki bir çok trajik olayın tek mümkün açıklaması budur. Ancak bunları anlatmak zordur. Açıklamamın Rahip Chichester ve takipçilerinin soylu ve Hıristiyan kuramlarından çok, korkunç gerçeklerle uygunluk içerisinde olduğunu görüyorum.

Bunlar benim görüşlerimdir. Ancak benimle aynı fikri paylaşmayanlar daha yaygındır. Çünkü onlar pek aşırı olmamaları sebebiyle (ki bir İngiliz gerçek olsa bile aşırı görüşlerden nefret ettiği kadar hiç bir şeyden nefret etmez) ve daha latif ve uysal olmaları sebebiyle oldukça inandırıcılardır. Almanya'daki Lutherci geleneğin, barbarları ve bizim anladığımız anlamda Hıristiyan olmayanları ortaya çıkardığı, onların ihtiraslarının her yirmi beş yılda bir dünya savaşı çıkardığı ve insanların uğruna savaştığı değerleri tahrip ettiği gerçeğiyle yüzleşmeyenlerin görüşleri tehlikelidir.

Sonuç

Öncelikle tezimi tekrarlayarak özetlemek istiyorum: Luther ve Lutherciliğin günümüzün sıkıntılarının tek kaynağı olduğuna inanmadığım gibi, bu yönde bir imada da bulunmadım. Modern dünyanın, bir yüz yılın üçte biri içerisinde iki kez karşılaştığı büyük acılardan sorumlu tutulmak için bir çok nedene sahip olan Almanların, günümüzdeki yıkıcı zihniyetini açıklamak istediğimizde ekonomik, politik, coğrafi ve başka pek çok etkeni dikkate almalıyız.

Luther'de iyi ve takdire layık şeyler olduğunu ve eğer bunlar modern Avrupa'nın ahlaki ölçütleri haline gelebilseydi, dünyaya savaş ve ıstırap yerine barış ve saadet getirecek olan oldukça iyi şeyler anlatıp öğrettiğini inkâr etmeyi bir an için düşünmedim. Benim bütün iddiam, Luther ve öğretilerinin Avrupa'nın böylesi ölümcül bir yol izlemesinin sebeplerinden biri olduğudur. Kişiliği ve öğretileriyle Luther iyi yönleri kadar felakete sebep olan yönlere de sahiptir. Lutherciliğin bu olumsuz yüzü, genellikle göz ardı edilir; ancak Alman ahlaki ölçütleri üzerinde de en fazla etkiye sahip olmuş öğretinin bir parçasıdır.

Genellikle tanrısal özellikleri olan bir insan olarak gösterilen Luther hiç de öyle değildir ve onun dindarlıktan başka her şey üzerinde etkisi olmuştur. Kötü ve tehlikeli bir efsane onun ve çalışmalarının üzerini örtmüştür. "Luther efsanelerinin bu zaferi nasıl başardığı büyük bir sırdır."

Luther, kendini ahlaka aykırı bir hayata yönlendirmiş ve zamanının ahlaki ölçütlerini yıkmıştır. Luther'in kendi döneminde ortaya koyduğu öğretileri ve yaşantısının sonucu "genel anlamda ahlaki ve dinsel bir kaos" idi. Luther aklı inkar ederek "zihinsel hayatta çöküş"e mutlak bir şekilde katkıda bulunmuştur. Neitzsche'nin sıkça yaptığı gibi, Luther'i "akla karşı barbar" olarak adlandırması Luther için en iyi nitelemedir.

"Reform hareketinin zaman içerisindeki seyri doğrultusunda, insanlık tarihi açısından diğer bütün faktörlerin ötesinde olan en önemli etkinin manevi ve dinsel güçler olduğunu anladım."

Bana göre burada sadece iki ihtimal vardır. Batı'nın medenileşmiş ülkeleri hem kendi dinsel altyapıları olarak Hıristiyan inancına sahip olmaya kalkıştılar, hem de bunu yapmadılar. Dahası Avrupa, benim anladığım anlamda, yani duygusal anlamda Hıristiyan olmadı. Problemin iki açıklaması vardır. Çağımızın büyük bir düşünürü olan –aynı zamanda benim arkadaşımdır- Oscar Levy'nin söylediği gibi "Hıristiyanlık incelendi (iki bin yıldır) ve kusurlu bulundu ve işte sonunda bizim başımıza bela oldu." Bu durumda biz bazı yeni değer ölçütleri ve yeni ahlaki kurallar aramalıyız. Ya da G. K. Chesterton ile birlikte "Hıristiyanlık henüz incelenmemiştir" diyerek Hıristiyan ölçütlerini gerçek anlamda incelemeli ve doğru olarak canlandırmalıyız ki Hıristiyanlığa bir şans verelim.

İkinci öneri ise daha çok Batı ülkelerinde destekçi bulmuştur. Hıristiyanlığın yaşanması mümkün müdür? Bence mümkündür. Bu soruyu Oxford'un merhum Piskopos'u Dr. Gore cevaplamıştır: "Hıristiyanlar sayıca az olsun; ama iyi olsun" Bu söz pratiğe geçirildiğinde iki şey ifade etmektedir. İlki, hepimiz, kolayına kaçmadan ve

ikiyüzlülük yapmadan Hıristiyan hayat tarzına yönelmeye çalışalım. Hıristiyanlığı ya bütünüyle benimseyelim ya da Hıristiyan olmadığımızı içtenlikle kabullenelim. Bu bütüncül Hıristiyanlık, bütün davranış, düşünce ve sözlerde etkindir; yani biz gerçek bir Hıristiyan hayatı yaşamaya çalışmalıyız. Bu durumda Hıristiyanlık, yaşamımız için yegane rehber güç olacaktır. Artık daha fazla uzlaşma ihtiyacına ve tartışmaya yer yoktur.

Aynı derecede önemli olan ikinci durum, diğer insanların ve milletlerin hileli Hıristiyanlıklarını kabul etmememizdir. Hıristiyanların sayıca az olmasını kabul edebiliriz; fakat şimdikinden daha iyi Hıristiyanlar istemeliyiz. Hıristiyan olanlar ya da kendilerini Hıristiyan olarak niteleyenlerin sahte bağlılık davranışları, Avrupayı Hıristiyanlaştırmak için ilk aşamada bile yeterli değildir. Biz artık başkalarına inanmayacak ve kendimiz için kendimiz araştıracağız. Söz değil davranış istiyoruz. Vaat değil kanıt istiyoruz.

Söylemeye cüret ettiğim bu sözler gerçek anlamda Hıristiyanlığın durumunu anlatır. Bunları takip edersek iki sonuca ulaşacağız: İlki, kendi toplumumuz içinde birkaç gerçek Hıristiyanın nasıl var olduğunu anlayacağız. Küçük bir çekirdek yavaş yavaş ve sürekli gelişme için yeterli olacak ve olmalıdır. Eğer bu olmazsa Hıristiyanlık asla gelmeyecektir. Fakat dahası, eğer doğru şekilde inceleyecek olursak –benim yaptığım gibi- Almanya içerisinde gerçek bir Hıristiyan unsurun bulunmadığını göreceğiz. Bunun sebebi, Luther'den önce Almanların asla hoşlanmadıkları ya da onların doğasına uygun gelmeyen niteliklerin, Luther ruhunun sapkınlıklarıyla dinin bütün esaslarının gölgelenmiş olmasıdır. Biz şimdi, bir Almanın yeniden eğitimi değil Reformu kavramak gibi büyük, hatta imkansız bir görevle karşı karşıyayız. Reformlar emir gereği yapılmazlar. Onlar sadece iyi niyete ya da dış şartlara da bağlı değillerdir; zaman ve ruhsal ortamla da ilgileri vardır. Biz bu görevi başaramazsak da çalışacağız. Ne de olsa, problemi çözmenin ilk adımı o problemle yüzleşmektir.

Bu arada, kendi kendimizi değiştirmek ve Almanya'yı yeniden eğiterek ıslah etmek için övgüye layık bütün plan ve teşebbüslerimizi elbette devam ettireceğiz ki, yeni tarih kitapları, yeni bir Milletler Topluluğu, yeni okullar ve yeni öğretmenler ortaya çıksın. Bu dünyevi problemler yeterince zordur; fakat bunları çözmeye kalkışmak dahi bu girişimin değerini artıracaktır.

Luther'in ruhu ve Alman Tanrı olarak kökleşmiş olan manevi güçlerin gelecekte Alman neslinin zihnine hakim olacağı ve manevi güçlerin politik ve ekonomik olandan daha etkin olduğu unutulmamalıdır. Bu, benim burada sözünü ettiğim en önemli fikrimdir.

Bu günlerde insanlar "olumlu" olmaktan hoşlanıyorlar. Ben olumlu olmamakla ve kötümserlikle suçlandım. Fakat, hoşa gitmeyen bilgileri göz ardı etmek ve önümüzdeki yirmi beş yıl içerisinde çökecek olan bir zemin üzerine bina yapmak yerine, korkunç da olsa gerçeklerle yüzleşmenin daha iyi olduğunu düşündüm ve bir çözümün imkânsız olmasa da zor olduğunu kabullendim

Sanırım bizler gerçeği görür, var olan tehlikeleri gerçek anlamda zihnimizde canlandırır, geleceğin gerçekleriyle yüzleşir, onların tarihsel kökenlerini, ilgilerini ve etkilerini kavrar, Luther ve Lutherciliğin Almanya ve Avrupa üzerindeki kötü etkisinde görüldüğü gibi, manevi güçlerin büyük gücünün anlamını fark edersek avutanların, rüya görenlerin, idealistlerin ve hislerine kapılanların başaracaklarından daha fazlasını yapmamıza imkân veren büyük bir adım atmış oluruz. Benim daha önceki sayfalardaki amacım bir şey oluşturmak değil açıklamak, bir şey öğretmek değil insanları düşündürmek ve problemleri çözmek değil insanları onlarla yüzleştirmekti.

Biz öğretmenler, gerçekten oldukça alçak gönüllü insanlarız. Gazeteciler, politikacılar, devlet adamları ve (belki de) ruhban sınıfı gibi diğer meslek üyelerinden farklı olarak bir plan doğrultusunda, Barış Anlaşması Birliği veya Milletler Topluluğu olsa da olmasa da, basit teorik çözümlerle yeni bir dünya kurmaya ve öğrencileri-

mizi yetenekleri doğrultusunda yetiştirmeye kalkışmadık. Biz sadece onları hazırlamaya çalıştık, onlara hazırlanmış ideal bir dünya dağıtmadık.

Politikacılar ve diğer mesleklerin üyeleri, az önce ifade ettiğim gibi, benim tezimi çok satması ve okunmak istenmesi için çok gerekli olan "çözümü" ortaya koymakta başarısız olduğum düşüncesiyle tatminkâr bulmayacaklardır. Fakat eğer bir yönlendirmede bulunmadan bazı şeyleri açıklayabildiysem, insanları düşündürüp bazı gerçeklerle yüzleştirebildiysem bu benim için tatmin olmaktan daha önemlidir. Dolayısıyla, ne okuyucunun vaktini ne de kendi vaktimi boşuna harcamış oldum. Dahası, her öğretmenin görevi olan şeyi, yani her sorumlu vatandaşın görevinin kendime düşen küçük ve önemsiz payımı yerine getirmiş bulunuyorum. Yeteneğimin (ve zamanımın) sınırları içerisinde gerçek tehlikelere karşı bir uyarıda bulundum ki, öğrencilerim –ve onların çocukları- daha dürüst, daha barışçıl, daha Hıristiyanca, daha iyi bir dünyada yaşayabilsinler.

Bibliyografya Notu

Bir çok okuyucu bu kısımda, "daha ileri okumalar için bir kitap listesi" görmekten hoşlanır. Fakat 1930'da Londra'da basılan *Luther – a Destiny* (Luther-Bir Kader Öyküsü) kitabında Profesör Lucien Febure'nin dediği gibi, "Luther bibliyografyası bir okyanustur". 1905'de Boehmer, böyle bir bibliyografyanın yaklaşık 2.000 cilt kitap, sayısız makale, broşür vs. içerdiğini dile getirmişti. "O günden beri de bu sel yükselmektedir. Araştırmacı burada boğulmaktan nasıl kurtulabilir ki?" Profesör Febure kitabında, tam da istendiği gibi, oldukça hoş, kısa bir bibliyografya sunmaktadır ve okuyucular güvenle buna başvurabilirler.

Referanslarda verilen E, *Luther's Works*'un (Luther'in Toplu Eserleri) Erlangen edisyonunu W, Weimar edisyonunu ifade eder. İlk rakam cildi, ikincisi sayfayı gösterir.

Değerlendirme

The American Atheist Press'in yayımladığı elinizdeki kitap, İngilizce baskısında *"bu kitaba bugün büyük bir ihtiyaç vardır; çünkü kurtarıcı Luther efsanesi göz önüne alınarak tartışılmaksızın gerçek dışı bir şekilde Hitler'in ateist olduğu anlatıldı. Ateistler bu kitabı özellikle okumalıdırlar ve buradaki bilgileri dinin iyi, ateizmin kötü olduğunu söyleyen dindarlara karşı kullanmalıdırlar"* ifadesiyle tanıtılmaktadır.

Nazilerin Yahudi soykırımına ilişkin II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok şey yazılmıştır. Yazılanların çoğunun içeriği Adolf Hitler'in iktidar yılları olan III. Reich (1933-1945) döneminde, Yahudilerin sistematik bir soykırıma uğradıkları ve toplama kamplarında, gaz odalarında, sayıları altı milyonu bulan Yahudinin öldürüldüğüdür. Bu iddialar, zamanla bir insan hakları konusu olmaktan çıkmış; siyasal bir içerik de kazanarak günümüzdeki İsrail devletinin kurulması yolunda ortaya çıkan engellerin, "Yahudilerin acı bir şekilde soykırıma uğradıkları" söylemiyle aşılmasına yarayan bir malzeme olmuştur. Dolayısıyla Nazilerin Yahudi karşıtlığının neden olduğu olumsuzluklar Yahudilerin bir yurt edinmeleri amacına yönelik kolaylaştırıcı temel bir unsur olarak işlev görmüştür.

Daha çok diaspora Yahudilerince dillendirilen soykırım anlatılarının aksine, daha sonraki dönemlerin revizyonist tarihçileri Hitler'in Yahudi karşıtı politikasını farklı açılardan ele almışlar ve söz konusu soykırımın, aslında Yahudilerin dile getirdiklerinden daha farklı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaların başında, söylendiği gibi altı milyon değil bir buçuk milyon Yahudinin Nazilerce katledildiği gelir. Dahası, Almanya'daki Yahudilerin Filistin topraklarına göçünün sağlanması için Dünya Siyonist Örgütü (WZO)'nün Hitler'i finanse ettiği gibi uç noktada yer alan iddialar ileri atılmıştır. Öte yandan, sadece Yahudilerin değil Alman topraklarında yaşayan ve Alman Ari ırkının üyesi olarak kabul edilmeyen Çekler, Slavlar, Çingeneler ve hatta Alman olan akıl hastalarının dahi Nazilerce öldürüldüğü ifade edilmektedir.

Biz, zamanla siyasal bir içerik kazanmış olan Nazilerin Yahudi karşıtlığının gerçek yüzünün ortaya çıkarılmasını tarihçilere bırakarak, daha çok Hitler'in bir teist mi yoksa ateist mi olduğu konusunu ele alacağız. Nitekim elinizdeki kitabın Hitler'i bir teist olarak değerlendirdiği ve işlediği insanlık suçunun şu ya da bu dinin öğretilerine dayanmayıp, genel anlamda teist düşüncelere dayandığını ortaya koyma niyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Hitler'in hem teist hem de ateist olduğuna ilişkin sayısız makale ve kitap kaleme alınmıştır. Hitler her iki savı destekler söylem ve davranışlarda bulunmuş birisidir. Ancak Hitler'in Nasyonal Sosyalizm olarak nitelediği öğretisinin amaç ve süreci göz önüne alınarak onun hakkında en doğru yargıya ulaşmak mümkün olacaktır. Bunun için de Nasyonal Sosyalizm'in temel öğretisinin metni olan Hitler'in Kavgam (Mein Kampf) kitabı ve söylemleri (Hitler's Table Talk) dikkate alınarak, onun üzerinden yapılan bir takım tarafgir spekülasyonlar aşılabilir ve Hitler, kendi ifadeleriyle algılanabilir.

Hitler'in Nazi politikasını ve öğretisini değerlendirirken iki hareket noktamız bulunmaktadır. Bunlardan ilki onun teist ya da ateist olduğundan öte Hıristiyan olup olmadığıdır. Diğeri ise,

buna bağlı olarak Yahudi karşıtı öğretisinin temel kaynağının ne olduğudur.

Hitler teist miydi, ateist miydi, Hıristiyan mıydı yoksa Hıristiyanlık karşıtı mıydı? Onun konuşmayı seven bir diktatör olması, bize dinsel yaklaşımlarını içeren bilgilere ulaşma imkanı vermektedir. Dolayısıyla bu söylemlerinden alıntılar yaparak bir değerlendirme yapma imkanına sahibiz.

Ona doğrudan ateist dememizi engelleyen açık bir ifadesi bulunmaktadır:

Biz kimseyi ateizm içerisinde eğitmeyi arzulamadık. Öte yandan eğitilmemiş insanın ateizmin doğurduğu tehlikelere doğru koşacağına inanıyoruz.[1]

O bir putperest de değildir:

Wotan'a tapınmanın yeniden canlandırılmasından daha aptalca bir şey göremiyorum. Hıristiyanlığın benimsemesinden sonra eski mitolojimizin tutarlılığı kalmamıştır.

O aynı zamanda bilim yanlısı bir din karşıtıdır:

Nasyonal Sosyalizm hüküm sürdüğünde, artık bizimkinden farklı hayat tarzlarını algılamamız mümkün olmayacaktır. Nasyonal Sosyalizm ve din zaman içerisinde bir arada yaşayamayacaktır... Hayır, ben savaşı kastetmiyorum. En ideal çözüm, kendi kendilerini yok eden dinleri terk etmektir.

Kendimizi kiliseye karşı bir mücadeleye atmamız pek uygun görünmüyor. En iyisi Hıristiyanlığı doğal ölümüne bırakmaktır. Yavaş bir ölüm onun için daha uygundur. Hıristiyan dogması bilimsel gelişmeler karşısında zamanla yıpranacaktır. Dolayısıyla din daha fazla teslimiyet gerektirecektir. Zamanla mitler de çökecektir. Evrenin anlaşılması

[1] *Hitler's Table Talk* adıyla yayımlanan metninden yaptığımız bu alıntılar için Jim Walker, *"Hitler's Table Talk and Other Extreneous Sources", www.nobelief.com/HitlerSources.htm*, (18.08.2000) kaynak olarak kullanılmıştır.

yaygınlaştığında ve insanların çoğu yıldızların ışık kaynağı olmadığını anladığında Hıristiyan öğreti anlamsızlığa mahkum olacaktır.

Esasında din insan toplulukları için sadece bir dayanaktır. Bu, onun yapısının bir gün çökeceği gösterir. Bilim insanlığın zihnini dolduracak ve bunun sonucunda da Hıristiyanlık, dogmalarına daha çok sarılacak ve hızla geri çekilecektir.

Luther, Hıristiyanlık karşıtıdır ve yürürlükte olan Hıristiyanlığın yozlaştığına inanmaktadır:

Hıristiyanlık hasta beyinlerin icadıdır.

Hıristiyanlık doğal hukuka karşı bir isyan ve doğaya bir protestodur. Mantıksal sınırları içerisinde dikkate alındığında Hıristiyanlık insani hataların sistematik olarak ortaya çıkardığı bir dindir.

İnsanlığı vuran en ağır felaket Hıristiyanlığın gelişidir. Bolşevizm Hıristiyanlığın gayri meşru çocuğudur. Hıristiyanlık ve Bolşevizm Yahudilerin icadıdır.

Ona göre Hıristiyanlık ile İsa'nın öğretileri birbirinden farklıdır.

Bugünkü Hıristiyanlık yıkıcı Bolşevizm'in bir çeşididir. Sonradan Mesih olarak nitelenen Celileli oldukça farklı şeyleri kastetmişti. O, Yahudilere karşı mücadele eden bir halk lideri olarak dikkate alınmalıdır. Celile muhtemelen Galyalı lejyonerlerin kurduğu bir Roma kolonisiydi ve İsa kesinlikle bir Yahudi değildi.

Yahudiler modern zamanı tahrip etmek ve onda gedikler açmak için bazı toplumsal bahaneler öne sürerek Hıristiyanlığı hileyle eski çağa döndürmüşlerdir. Bu şekilde Saul, Aziz Pavlus olmuş, Karl Marx ise Marduk.

İsa'nın öğretisinin en açık tahrifinin sorumlusu Aziz Pavlus'tur. Çünkü Celileli'nin itirazı ülkesini Yahudi baskısından kurtarmaktı. İsa kendisini Yahudi kapitalizmine karşı mücadeleye adamıştı ve bu nedenle Yahudiler onu tasfiye etmişlerdir.

Mesih bir Aryan idi ve Aziz Pavlus onun öğretisini değiştirerek bir çeşit proto-Bolşevizm oluşturdu.

Hitler Martin Luther'i ise saygıyla anmaktadır:

Luther, papaya ve kilise organizasyonuna karşı isyanda önemli rol oynamış erdemli bir şahsiyetdir. Onunki büyük devrimlerin ilkidir. Ona Kutsal Kitap tercümesi için müteşekkiriz.

Tanrı Alman halkına üç büyük insan vermiştir. Kahramanlığı kendisinden öğrendiğim II. Frederick ve devletçi Bismarck. Bunlardan daha büyüğü ise Kutsal Kitab'ı Almanca'ya tercüme ederek ortak bir dil oluşturmak suretiyle Alman ırkını birlik içinde toparlayan Martin Luther'dir.

Hitler, bir vesileyle Almanya ile Vatikan arasındaki anlaşmayı da övmektedir:

Biz kiliselerin etkisini göz ardı etmedik. Vatikan'ın bize karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeyeceği kesindir. Biz, yirmi yıldır Vatikan'ın Almanya'daki temsilcisi olan Bay Pacelli'yi tanıyoruz; kendisi papanın bir danışmanı olarak, Alman Katolikleri'nin en azından bir düzen içerisinde kalmalarını arzulamaktadır.

Örneklerini daha çok artıracağımız bu gibi sözler, Hitler'in din anlayışının ilişkin oldukça karmaşık görünümü yansıtmaktadır. Dinsel öğretilerinin ötesinde Hitler her şeyden önce milliyetçi ve devletçi bir diktatördür. Her diktatörlükte olduğu gibi Hitler rejiminde de Alman ırkının üstünlüğünü öne çıkaracak bütün kültürel unsurlar yüceltilmiştir. Hem, dini de içeren Alman kültürü ön palana çıkarılmış hem de Almanların dinsel bir bağımlılıktan dahi uzak kalacak kadar tanrısal bir seçilmişliğe ait olduğu ve diğer milletler karşısında üstün olduğu vurgulanmıştır.

Nazi yanlısı Alman tarihçi ve ideologların Nasyonal Sosyalizm ve lideri Hitler hakkında dile getirdikleri söylemler de Hitler'in dini tutumuna ışık tutmaktadır:

Hitler'in kendisi bir Katolik olmasına rağmen, Protestan Kilise'nin Almanya'da güçlü bir duruma gelmesini istedi. Çünkü Almanya'nın üçte ikisi Protestandı. (Hermann Göring) [2]

[2] Daha fazla aktarım için bkz: Jim Walker, *"Quotes from Hitler's Henchmen and Nazi Sympathizers"*, www.nobeliefs.com/henchmen.htm, (24.10.1999).

Biz Hitler'in Almanların kaderine ilişkin tanrısal bir görevi yerine getirdiğine inanıyoruz. (Rudolf Hess)

Biz Almanya'nın bütün sınıfları, meslekleri ve inanç esaslarını bünyesinde barındırarak adeta Tanrı'nın büyük evine dönüştüğünü hissediyoruz. Burası, Führer'in Tanrı'yla bizim aramızda aracı olduğu yerdir. (Joseph Gobbels)

Biz imanımızı Adolf Hitler'le kurduk. Tanrı'yı onun aracılığıyla tekrar bulduk. (Robert Ley)

Bütün zamanların en büyük Yahudi karşıtı olan Mesih'in, kendisine karşı suç çetesi oluşturan Yahudilerle savaştığı gibi, Almanlar da onlarla savaşmalıdırlar. (Julius Streicher)

Hıristiyanlık dini ve Nasyonal Sosyalizm birbirleriyle uyuşmaz. (Hıristiyan olmayan Nazilerden Martin Bormann)

Hitler yalnızdır. Tanrı da yalnızdır. Hitler Tanrı gibidir. (Hans Frank)

Bizim kurtarıcı Führer'imiz Adolf Hitler'dir. Hitler Almanya'ya yardım etmiştir. Almanya'ya yardım edene Tanrı yardım eder. (Baldur von Schirach)

Biz yeryüzünde sadece Adolf Hitler'e iman ettik! Biz rahmetin tek kaynağı olan bir inanca, Nasyonal Sosyalizm'e inandık. Biz, Almanya'yı ikiyüzlülerden ve Ferisiler'den kurtarsın diye Tanrı'nın Adolf Hitler'i gönderdiğine inandık. (Robert Ley)

Gerek Hitler'in kendi sözleri gerekse taraftarlarının ona ilişkin yorumları dikkate alındığında onun geleneksel anlamda bir Hıristiyan olmadığı, fakat makyavelist bir yaklaşımla Hıristiyanlık dinini Nasyonal Sosyalizm'e alet ettiğini söylememiz mümkündür. Nitekim, üstün ırk oldukları söylemine dayanarak Führer'i olduğu Almanlar Hıristiyandır ve bunların çoğu da Protestandır. Dolayısıyla Hitler, kendi ırkının üstünlüğünü dile getirmesine imkân veren dönemin Darwinci bilimsel anlayışını öne çıkarmanın yanı sıra dine de göz kırpmayı ihmal etmemiştir. Tarihçiler Hitler'in doğduğunda vaftiz olduğunu ve on beş yaşına kadar kilise ayinlerine ka-

tıldığını, ayrıca ne kendi isteğiyle ne de dinsel otoritelerce kiliseden dışlanmadığını kaydetmektedirler. Bunun yanında, birçok Katolik din adamının SS subaylarınca katledilmelerine göz yumduğu, kilisenin onayını almaksızın dünyevi kurallar doğrultusunda evlilik yaptığı ve intihar etmek suretiyle kendi yaşamına son vererek dinsel öğretilerin dışına çıktığını da dile getirmektedirler. Dolayısıyla onu muhafazakâr bir Hıristiyan olarak değerlendirmek zordur. Söylemlerinde dinsel öğelere sıklıkla vurgu yaptığından kendisine ateist de denilemez. Belki en doğru yaklaşım, onun üstün bir Alman ırkı oluşturmak hedefi doğrultusunda üstün bir Alman dini yanlısı olduğudur.

Hitler'in teizme daha yakın olarak görünmesi, onun Yahudi karşıtı öğretilerinin temelinde dinsel öğelerin Yahudi karşıtlığı meselesini akla getirmektedir. Nitekim, kendisi Katolik Kilise mensubu olsa da seslendiği Alman halkının çoğu Protestandır ve Protestanlığın kurucusu Martin Luther'in Yahudi karşıtı pek çok söylemi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Katolik olan Hitler'in, ırkçı bir diktatör olarak, Luther'in Yahudi karşıtı öğretilerini kullanması kadar doğal bir şey olamaz. Ancak, elinizdeki kitabın ön gördüğü doğrultuda, Luther'in Yahudilere ilişkin söylemlerinin, Hitler'in Yahudi karşıtı öğretilerinin oluşmasına mı sebep olduğu yoksa zaten var olan Yahudi karşıtlığını kolaylaştırdığı mı sorusunu cevaplamak durumundayız. Nitekim, Luther'in Yahudi karşıtı söylemlerinin XX. yüzyıldaki Yahudi düşmanlığına neden olduğunu söylemek, Nazizm'e ve dolayısıyla Hitler politikasına dinsel bir boyut kazandırmaktadır. Bu noktada yapılması en doğru olan şey Hitler'in konuya ilişkin kendi ifadelerine başvurmaktır. Bir ideoloji kitabı olan *Kavgam*'da Hitler, Yahudi düşmanlığının nedenlerini gerekçeleriyle açıklamaktadır.

Adolf Hitler kitabında "Yahudi Sorunu" başlığıyla ele aldığı Yahudilere ilişkin yargılarını, henüz gençlik yıllarında Viyana'daki basın-yayın ve sendikal faaliyetlere ilişkin gözlemleri sırasında edindi-

ğini dile getirmektedir. Yahudiler, bulundukları toplumla bütünleşmiş göründüklerinden Hitler önceleri onların kendi ırklarına özgü bir ülküleri olduğuna ihtimal vermemektedir. Sosyal Demokrat partinin ve işçi sendikalarının başında Yahudi ya da Yahudi misyonunu güden insanların bulunduğunu öğrenmesi, Hitler'i onların kendi ırksal çıkarları doğrultusunda devleti yıprattıkları sonucuna ulaştırmıştır. Bu şekilde Yahudilerin kendi özel amaçları olan ve içinde bulundukları toplumu bu çıkarlar doğrultusunda yönlendiren bir millet olduğunu düşünür. Nitekim bir gün, uzun paltolu, siyah lüle lüle saçlı bir Yahudi gördüğünde kendi kendine, "bu da Alman mıdır," diye sorar. Sorusunun cevabını kendisi şöyle verir: *"Hiç şüphesiz bu Yahudi ile gerçek Almanların bir ilgisi yoktur. Çünkü bunlar tamamen ayrı bir ırktandır."* [3]

Kavgam'a genel olarak bakıldığında, Hitler'in Yahudilere karşı olmasını gerektirecek Lutherci öğretiyi içeren herhangi bir teolojik çağrışımda bulunmadığı görülmektedir. Yani Luther'in dini gerekçelere dayandırdığı Yahudi karşıtlığını, Luther'in kastettiği şekilde algılamadığı görülmektedir. Hitler'in Yahudi karşıtlığına zemin hazırlayabilecek en teolojik yaklaşımı İsa ile Yahudiler arasındaki bir olaya dayanmaktadır. Söz konusu olay Markos İncil'i 11:15-17'de şöyle anlatılmaktadır: "Oradan Kudüs'e geldiler. İsa tapınağın avlusuna girerek satıcı ve alıcıları dışarı kovmaya başladı. Para bozanların masalarını, güvercin satanların sehpalarını devirdi. Yük taşıyan hiç kimsenin tapınağın avlusuna geçmesine izin vermedi. Halka ders verirken şunları söyledi: 'Benim evime, tüm ulusların dua evi denilecek' diye yazılmamış mıdır? Ama siz burayı haydut inine çevirdiniz." Hitler bu olayı "İsa Yahudi milleti hakkında beslediği düşüncesini hiçbir zaman gizlememiştir. Hatta gerektiği zaman insan-

[3] Adolf Hitler, *Kavgam*, çev. Cengiz Mete, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001), 73-88.

lığın düşmanı olan bu Yahudileri Tanrı'nın mabedinden kırbaçla kovmuştur. Her zaman olduğu gibi Yahudiler o zaman da dini inancı iş yapmak için bir araç olarak kabul ediyordu. İşte bu yüzdendir ki İsa çarmıha gerilmiştir."[4] İlerleyen sayfalarda Hitler, İsa'nın mabette ticaret yapan Yahudileri kovmasını onların bulundukları toplumda ekonomik hayatı etki altına alarak toplumların idaresinde söz sahibi olmaları gerekçesiyle açıklamaktadır. Hitler'e göre Yahudiler, diğer toplumların sosyal hayatlarına tüccar sıfatı ile girerler. Yavaş yavaş ekonomik hayata dahil olur ve önceleri ödünç para verip karşılığında faiz alırlar. Zamanla para işleri ve ticaret Yahudinin tekeline girer. Hatta hükümdarlara belirli imtiyazlar karşılığı faizle borç verirler. Bu şekilde devlet idarelerinde ayrıcalıklı bir konuma ulaşırlar.[5]

Görüldüğü gibi Hitler, Alman topraklarındaki Yahudilere teolojik değil ekonomik ve ırki gerekçelerden dolayı karşıdır. Bunun yanında, Yahudilerin üstün ırk öğretisiyle kendi Alman üstün ırkı öğretisi de çakışmaktadır. Hitler'e göre, son iki bin yıl içerisinde yeteneklerinde ve karakterlerinde pek az değişiklik olmuş Yahudiler gibi bir başka millet yoktur. Yahudiler kadar hiçbir millet büyük devrimlere karışmamıştır. Böyle olmakla beraber, insanlığı en büyük zararlara uğratan Yahudiler, her türlü hareketten en az zarar gören toplum olarak çıkmıştır. Bu olaylar Yahudilerin, büyük ve sonsuz inatçı bir yaşama iradesine sahip olduklarının ve ırklarının devamında büyük bir sabırla hareket ettiklerinin açık ve kuvvetli birer kanıtıdır.[6] Yahudilerin kendi üstün ırklarını, içinde bulundukları diğer kültürlerden koruma reflekslerini ifade eden bu özellikleri, Hitler'e göre sanıldığı gibi erdemli bir özellik değildir. Ona

[4] Hitler, *Kavgam*, 381.
[5] Hitler, *Kavgam*, 381-90.
[6] Hitler, *Kavgam*, 371.

göre, Yahudilerde görülen milli birlik duygusu bu dünyada daha başka birçok yaratıkta da rastlanan, gayet ilkel bir sürü topluluğu içgüdüsünden başka bir şey değildir. Sürü topluluğu içgüdüsü ancak ortak bir tehlike karşısında yardıma yararlı ya da mutlaka gerekli kıldığı zaman sürünün üyelerini karşılıklı yardıma yöneltir. Tehlike geçtiğinde ise bu sürü tekrar dağılır. Yahudi de başka türlü davranmaz.[7] Hitler'in Yahudilere ilişkin kararı artık oldukça açıktır: Bereketli bir toprak Yahudileri davet edince, Yahudiler de sarmaşık gibi sürekli daha geniş bir alana doğru yayılır. Yahudilerin varlığı ile meydana gelen sonuç, asalak bitkilerin etkisiyle aynıdır. Yahudi nerede yerleşirse, Yahudiyi kabul etmiş millet, kısa ya da uzun süre sonra yok olup gider.

Hitler'in Yahudi karşıtı politikasının temellerinde teolojik yaklaşımların varlığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hitler, İsa'nın misyonunu Yahudi ticaret anlayışı ve kapitalizmine karşı bir eylem olarak yorumlamıştır. Bunun yanında İsa'nın Yahudi değil bir Aryan olduğunu iddia etmiştir. Ancak geleneksel Hıristiyan öğretisi İsa'nın Yahudilerin mabetteki ticaretini yasaklamasını, Yahudi kapitalizmini yasaklamaktan öte, onun Yahudi şeriatını kaldırdığı olarak yorumlamaktadır. Hitler yanlısı Houston Stewart Chamberlain'in dile getirdiği, İsa'nın Yahudi değil de bir Aryan olduğu varsayımı ise İsa'nın bir Yahudi olduğu gerçeğiyle uyuşmamaktadır.[8]

Martin Luther'e gelince; Luther XVI. yüzyılın en önemli Hıristiyan reformcusudur. Döneminin geçerlikte olan Katolik öğretilerini önemli ölçüde reddetmiş ve yerine Kutsal Kitab'a dayanan yeni bir teoloji koymuştur. Onun Katolik Kilise'ye olan temel eleştirisi, Kilise ve başındaki papanın zamanla Kutsal Kitap öğretisinin dışına

[7] Hitler, *Kavgam*, 373.

[8] Hitler, *Kavgam*, 378.

çıktıkları, bu doğrultuda Kutsal Kitab'ı yorum hakkını kendi inananları ondan mahrum ettiği, bir takım dinsel esaslar ortaya atarak ruhban sınıfı aracılığıyla inananları sömürdüğü, laik otoritenin hak ve yetkilerini kullanmaya kalkıştığı ve Pavlusçu Hıristiyanlıktan saptığı yolundaydı. Protestanlık mezhebinin temel içeriğini oluşturan Lutherci öğretiye göre Tanrı insanları takdiri gereği, biri kurtulanlar diğeri azaba uğratılanlar olmak üzere iki sınıfta yaratmıştır. Kurtulanlar sınıfında olmak için sadece Tanrı'nın rahmeti yeterli ve belirleyicidir. Bu öğretiye göre Tanrı kurtulanlar listesine yazdıklarının kalplerine kurtuluş için gerekli olan imanı, o kimsenin herhangi bir iradesi ve fiziksel davranışı olmaksızın koymuştur. Bu şekilde kurtulanlar sınıfında olan insanın aklıyla iman etme zorunluluğu ya da kurtuluşa ulaşmak için kişisel gayret ve davranışlarda bulunması gereksizdir. Kurtulanlar sınıfına yazılmayanlar ise, kalplerinde Tanrı'nın lütfettiği imandan mahrum olduklarından ne kadar ibadet ve iyi davranışlarda bulunsalar da bu durumun Tanrı'nın iradesini değiştirmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla akılla iman etmek ve ibadet ile iyi davranışlarda bulunmak kurtuluş açısından anlamsız ve hatta gereksizdir.

Luther'in kurtuluş açısından insani irade ve iyi davranışlarla ibadetlere dini bir değer vermemesi, kurtuluş adına ortaya konan bütün irade ve davranışların anlamsızlığı sonucunu doğurmuş ve Yahudilerin kurtuluş yolunda sergiledikleri katı şeriat içerikli davranışlarının yanında Katoliklerin ve Müslümanların da kurtuluş amaçlı ibadetlerinin bir anlamı kalmamıştır. Luther'in Yahudilere yönelik eleştirisinin odağını Yahudi şeriatının yüklendiği tarihsel misyon oluşturmaktadır. Ona göre Tanrı önce hukuku vaaz ederek bunu insanların iradesine sunmuştur. Ancak Tanrı'nın amacı insanların bu hukuku yerine getiremeyeceklerinin tesbitini insanlara göstermektir. Yahudilerin kurtuluş adına yükümlü oldukları bu hukuk insan doğası açısından gerçekten oldukça zordur. Tanrı insanın kendi iradesiyle böylesine zor bir hukuku yerine getirmeye-

ceğini tespit ettikten sonra, insanlığın hukuku yerine getirememekten kaynaklanan sorumluluk ve suçunu yüklenmesi için Mesih'i görevlendirmiş ve onu çarmıhta feda ederek insanlığın günahlarına kefaret kılmıştır. Artık Mesih'in çarmıhta ölmesinden sonra insanların daha önceki hukuk ya da benzer yükümlülüklerden sorumlu olması söz konusu olamaz. Aksi takdirde Mesih'in kefaret misyonunun bir anlamı kalmaz. Demek ki Yahudilerin hâlâ kendilerini bu hukuktan sorumlu görmeleri, Müslümanların Yahudilerinkine benzer bir takım hukuk ve ibadetleri yüklenmeleri ve Katoliklerin kurtuluş adına bazı iyi davranışlarda bulunmaları Tanrı'nın iradesine aykırılık göstermektedir.

Lutherci teolojinin temelini oluşturan bu öğretiden sonra, Yahudiler, Katolikler ve Müslümanlar Tanrı'nın iradesine karşı geldiklerinden dinsel sapkınlıkla suçlanmışlardır. Dolayısıyla her türlü cezayı hakketmektedirler. Luther'in Yahudileri hedefleyen sözleri Luther'in kitabında çokça geçtiğinden, Katolik Papa yandaşları ile Müslümanlar aleyhine söylediği bazı kışkırtıcı sözlerini alıntılamak yerinde olacaktır. Luther, Katolik Kilise karşıtı açıklamalarından birinde Kilise ve papayı şöyle eleştirmektedir:

Hırsız ve soyguncuları adil bir şekilde idam edip cezalandırırken Roma'nın tamahkârını (Papa) niçin cezalandırmadan bırakıyoruz? O, yeryüzünün gelmiş geçmiş en büyük hırsız ve soyguncusudur. Üstelik bütün yolsuzluklarını Mesih ve Aziz Petrus adına yapmaktadır. Dolayısıyla Tanrı'nın Sodom ve Gomore'de olduğu gibi Roma üzerine de ateş yağdırmasına şaşırmayacağım. Ey asil prensler ve idareciler, halkınızın ve topraklarınızın aç gözlü kurtlar tarafından talan edilmesine daha ne kadar dayanacaksınız? [9]

Müslümanlara ilişkin sözler de benzer dışlayıcı bir tutum içindedir. Luther döneminde İslam'ı kültürel ve siyasal anlamda Türk-

[9] Luther, *An Open Letter to the German Nobility*, (web).

ler temsil ettiğinden Müslümanlar yerine Türkler tanımını kullanmakta ve askeri başarılarını göz önüne alarak Türkleri Tanrı'nın Katoliklere verdiği bir ceza olarak nitelemektedir:

Şeytan, Daniel 7. Bölüm'de denildiği gibi, kuşkusuz sadece Hıristiyanlığın dünya hükümranlığını değil, aynı zamanda İsa'nın krallığını, onun kutsal kullarını ve üyelerini inançtan uzaklaştırmak için vasıta olarak Türk'ü seçmiştir. [10]

Türklerin gerek şeytan gerekse Tanrı tarafından Hıristiyanların cezalandırılmasında bir vasıta olduğu inancı, Luther'in reform süresince papaya karşı sergilediği muhalefetin temel dayanaklarından biri olmuştur. Ona göre, Türkler ve Papa, Hıristiyan inancına ve Hıristiyanlara karşı aynı düşmanca işlevleri sergilemektedir:

Türkler de papa yanlısıdır; çünkü kendi insani çabalarıyla kutsal ve mutlu olacaklarını sanıyorlar. Hıristiyanlığı ve onun idaresini bozmayı ve evliliği yok etmeyi günah saymıyorlar. Türkün kılıçla yaptığı bu üç şeyi Papa da yapıyor; fakat ikiyüzlülükle. [11]

Bu şekilde Luther, Papa ile Müslümanları, Hıristiyanlığın ortak düşmanları olarak nitelemiştir. Zira ona göre, Türkler Doğu'nun hüküm sahibi olurken Papa da Batı'nın hüküm sahibidir.[12] Hatta Türkler, *"Mesih Düşmanı'nın (Deccal) bedeni" ise*, Roma Kilisesi *"Deccal'in başıdır"*[13] diyerek Türkleri Mesih düşmanlığıyla suçlarken, Mesih'in en büyük düşmanının yine Papa olduğu iddiasını dile getirmektedir.

10 Luther, D. Martin luthers Werke, Aktaran Ludwig Hagemann, Martin Luther ve İslam Anlayışı, çev. Kuthan Kahramantürk, (İzmir: Dokuz eylül yayınları, 2000), 13.

11 Luther, *D. Martin Luthers Werke*, Aktaran Hagemann, *Martin Luther ve İslam Anlayışı*, 14.

12 C. Umhau Wolf, "Luther and Momammedanism", *The Moslem World*, xxxı, (New York, 1941), 163.

13 Norman Daniel, *Islam and the West the Making of an Image*, (Edinburg: The University Press, 1960), 280.

Luther'in kendi teolojisinin dışında kalan diğer dinsel inançlara yönelik eleştirilerinin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bunlar sadece Yahudilere yönelik olanlarla sınırlı değildir. Dolayısıyla sadece Yahudi karşıtları değil, Katolik ve Müslüman karşıtları da Luther'de amaçları doğrultusunda bol bol malzeme bulacaklardır. Ancak Luther'in diğer din ve inançları dışlayan sözlerinin bütünüyle teolojik gerekçelere dayandığı ve siyasal bir içerik taşımadığı kesinlikle unutulmamalıdır. Öte yandan bu sözlerin, her türlü siyasal amaca hizmet edecek kadar keskin olduğu da kabul edilmelidir.

Günümüz Luthercileri Luther'in bazı öğretilerini seçip alarak kendi ideolojilerine dayanak yapanlara karşı Amerika'dan yayımladıkları bir bildiriyle şöyle seslenmektedirler:

... Luther'in adını ve mirasını taşıyan bizler, onun Yahudilere karşı yazdığı son yazılarındaki Yahudi karşıtı tartışmaları ve sert tavsiyeleri üzüntüyle karşılıyoruz. XVI. yüzyılda Luther'in kendi arkadaşlarının yaptığı gibi biz, sonradan gelen nesilleri de etkileyen sert tahrikleri reddediyoruz. Bizler Lutherci Dünya Federasyonu (LWF) ile ittifak halindeyiz ve Yahudiliğe veya günümüz Yahudi topluluğuna yönelik nefret öğretilerinin günümüzün Yahudi karşıtlarınca Luther'in sözlerine dayandırılmasından üzüntü duymaktayız.[14]

Luther'in, kitabın içerisinde de alıntılandığı gibi, Yahudilerin yanında Katolik ve Müslümanlara karşı dile getirdiği eleştirel kaba söylemlerinin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak burada dile getirilmesi gereken en önemli gerçek, Luther'in Yahudiler kadar diğer din mensuplarına karşı sergilediği dışlayıcı tutumunun daha çok onun "Kurtuluş Öğretisi"yle ilgili olduğudur. Kurtuluş

[14] *Declaration of the Evangelical Lutheran Church in America to the Jewish Community, www.elca.org/ea/jewish.html,* (18.04.1994).

adına birtakım insani yükümlülüklerle sorumlu olmak Luther'e göre Tanrı'nın iradesini görmezlikten gelmektir ve her türlü eleştiriyi hakketmektedir. Dolayısıyla Wiener'in seçerek sadece Yahudileri suçlayan ifadelerini aldığı Luther'in, en az Yahudilere yönelttiği eleştiriler kadar Müslüman ve Katolikleri de eleştirdiği açıktır. Bu yönüyle Luther'in Yahudi karşıtı söylemi, bütünüyle teolojik gerekçelere dayanan, teolojik içerikli bir yaklaşımdır. Onun söyleminden hareketle Yahudi karşıtı bir politika izlemek isteyen her siyasal otorite, Katolik ve Müslümanlara saldırmak için de gerekli kışkırtıcı söylemleri yine onda bulabilecektir.

Lutherci teolojinin önemli öğelerinden birisi de laik otoriteye kutsallık yüklemesidir. Luther, dinsel gerekçelere dayanarak siyasal otoriteye müdahale eden Katolik Kilise ve papayı hedefleyen sıradan bir keşiştir. Kendinden önce kilise ve papalık karşıtı benzer reformcu söylemleri dile getirenler kilise tarafından şiddetle cezalandırılmıştır. Örneğin Jan Huss, XV. yüzyılda Kitab-ı Mukaddes'i otorite kabul edip papa ve kiliseyi eleştirdiğinden yakılarak cezalandırılmıştır. Dolayısıyla Luther'in başarısız olması Kilise tarafından öldürülmesi anlamına gelmektedir. Luther, dönemin siyasal yapısı ile Pavlus teolojisini birleştirmiş ve bu şekilde hayatını kurtardığı gibi Reformunu da amacına ulaştırmıştır. O dönem içerisinde yerel prensler, Papanın kendi idari bölgelerine el atmalarından ve toplanan vergilerden pay almalarından hoşnut değillerdir. Luther'in kilise karşıtı söylemi ise papanın ruhban sınıfı aracılığıyla laik idarecilerin topladığı vergilerin paylaşılmasını eleştirmektedir. Dolayısıyla Luther'in bu söylemi prenslerce kabul görmektedir. Gerçekte ise Luther, Pavlus'un siyasal idareyi kutsayan şu öğretisini paylaşmaktadır:

Herkes idaresinde bulunduğu yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. ... Yönetim kılıcı boş

yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan, öç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetindedir.[15]

Luther, isyancı köylülere karşı kaleme aldığı yazısında Pavlus'un bu öğretisini şöyle yorumlamaktadır:

İdareciler ne kadar haksız ve kötü olsa da, bu durum karışıklık ve ayaklanmayı mazur göstermez. Kötülüğü cezalandırma yetkisi bireylere ait değildir. Bunu, ancak kılıç sahibi olan dünyevi idareciler yapar. [16]

Dinsel açıdan yapılması gereken davranışların ne olduğunu ise devlete karşı sorumluluk açısından şöyle ifade etmektedir:

İnsanlar iki şekilde günah işlerler. Bunlardan ilki dünyevi idareye yalan söylemek, onu aldatmak ve hem bedeni hem de servetiyle kural ve emirlerine uyması gerektiği halde ona itaatsizlikte bulunmaktır. Halbuki Tanrı, Babil Krallığı'nın İsrail halkına uyguladığı adaletsizlik ve haksızlıkları kendi halkına yapsa bile; o halk, idarecisini aldatmaksızın ona boyun eğmelidir. İkincisi ise, bir kimsenin bağlı bulunduğu idareden şikâyet etmesi, sitemde bulunması ve hakkında kötü konuşmasıdır; oysa, gizli veya açıktan hiç kimsenin bağlı bulunduğu idarenin aleyhine söz söylemesi ve ona itaatsizlik etmesi söz konusu olamaz.[17]

Luther'in teolojik içerik taşıyan ve Pavlusçu düşünceye dayanan siyasal otoriteyi kutsaması, Lutherciliğin yaygın olduğu topraklarda hüküm süren bütün idareciler için oldukça kolaylaştırıcı bir

15 *Romalılara Mektup*, 13: 1-5

16 Luther, "Admonition to Peace: Reply to the Twelve Articles of the Peasants in Swabia", *Problems in European Civilization: Reformation and Authority, The Meaning of the Peasant's Revolt*, ed. Kyle C. Session, (Lexington: D. C. Heath and Company, 1968), 32.

17 Luther, *On Good Works, www.ctswf.edu/etext/luther/works/gwork.10.txt*, (13.07.2000).

unsur olmuştur. Nitekim benzer bir uygulamayla yakın Çin tarihinde karşılaşıyoruz. Kızıl Devrim sonrası Çin'de Mao iktidarı hemen hemen bütün dinlere karşı sınırlamalar/yaptırımlar getirirken, Konfüçyanizm'e arka çıkmıştır. Dahası bu din, Mao döneminde neredeyse devlet dini gibi itibar görerek, tarihinde altın çağını yaşamıştır. Bunun nedeni ise Konfüçyanizm'in temel felsefesini oluşturan sosyal ve siyasal otoriteye itaat ile düzenin devamının kutsanması öğretisidir. Hitler'in, Alman halkının kulaklarının aşina olan Luther'in siyasal otoriteyi kutsayan bu söylemine dayanarak egemenliğini güçlendirmesinde şaşılacak bir durum görünmemektedir. Ayrıca Luther, Hitler'in Alman ırkını yücelten öğretisini de destekleyen birtakım konuşmalar yapmıştır. Örneğin Kitab-ı Mukaddes tercümesi sırasında Luther'in uyguladığı yöntem, Hitler'in bir Alman dini oluşturmasının önünü önemli ölçüde açmıştır. Luther, Kutsal Kitap içindeki ifadeleri bütünüyle Alman kültürüne uygun olarak yorumlamıştır. Dönemin Alman sanat eserleri olan figürleri Kutsal Kitap tercümesinde kullanmış ve tercümede, Alman kültürel geleneğinin etkisini yansıtmıştır. Hatta, Musa ve Davut'u Saksonya Prensi II. Frederick ve onun kardeşi John'a benzetmesi, bu durumu daha da belirginleştirmektedir. Luther, Hıristiyanların sahip olduğu Kutsal Metni millileştirme gayretinde olduğunu da açıkça ifade etmekten çekinmemiş ve *"Musa'yı bir Alman yapmak için öylesine gayret ettim ki, artık hiç kimse onun bir Yahudi olduğunu düşünemez"*[18] diyebilmiştir. Ancak Luther'in böylesi bir tercüme metodu izlemesi, Almanlara has bir din oluşturmaktan çok Hıristiyanların Kutsal Kitab'ı her dilden okuyup anlamaları için bu Kutsal Kitabı kilise ve ruhban sınıfının tekelinden çıkarma amacına yöneliktir. Dolayısıyla Kutsal Metnin "Almanlaştırılması" da yine temelde teolojik gerekçelere dayanmaktadır.

18 Roland H. Bainton, *Here I Stand*, (New York: New American Library), 255.

Luther, reform tarihi üzerine araştırma yapan pek çok bilim adamının da ifade ettiği gibi sadece bir teolog değil aynı zamanda da bir ideologtur. Reform süreci boyunca kültürel, siyasal ve dinsel açıdan oldukça karmaşık olan Hıristiyan toplum içerisinde başarıya ulaşması, zamana ve şartlara göre söylem geliştirmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla Luther, herkesin kendi öğretilerini desteklemesini sağlayacak ifadeler dile getirmiştir. Bu açıdan Hitler'in, Luther'in Yahudi karşıtlığını, laik otoriteyi kutsayıp mutlakiyeti övmesini ve Hıristiyanlığı, Kutsal Kitap tercümesi bağlamında millileştirmesini kendi idealleri doğrultusunda kullanmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu uygun ortama Alman halkının çoğunun Lutherci öğretilere yatkın olması da eklendiğinde Hitler, diktatoryasını desteklemek için önemli dinsel dayanaklara sahip olmuştur.

Sonuç olarak söylenebilir ki, Luther'in, Yahudi karşıtı söyleminin siyasi ya da kültürel değil bütünüyle teolojik olduğu söylenebilir. Siyasi idareyi kutsaması ise yine onun Pavlusçu anlayışının bir sonucudur ve Kutsal Kitap merkezlidir. Luther'in temellerini attığı Protestanlık bu temel öğretisiyle Alman halkının büyük çoğunluğunun dinsi tercihini oluşturmaktadır. Öte yandan, Hitler ırkçı ve mutlakiyetçi bir diktatördür; diktatoryası açısından Luther'in öğretileri onun için gerçekten bulunmaz bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Hitler, Alman kültürel yapısında var olan ve kendi misyonunu destekleyen bütün dini yaklaşımları kendi lehinde kullanmayı bilmiştir. Bunu yaparken dini bir ideal peşinde olduğu da söylenemez. Nitekim bir Pavlusçu olan Luther'in teolojik yaklaşımlarını kendine malzeme yaparken, Pavlus'u, İsa'nın Yahudi karşıtı misyonunu değiştirmekle suçlayabilmiştir. Hitler'in Yahudi soykırımını, Hitler'in bir teist olduğu kanaatiyle sadece teizme dayandırmak, onun çağdaşı olan Stalin'in işlediği soykırımlarının açıklanmasını zorlaştıracaktır. Nitekim Stalin'in ateist komünizm öğretilerinin tesisi doğrultusunda onlarca milletten milyonlarca insanı yurtlarından sürdüğü ve katlettiği tarihin unutulmaz gereçekleri arasındadır.